

Johanna Turunen

Kestävä kehitys osana kulttuuri- ympäristö- politiikkaa

Kansainvälisiä linjauksia

Museovirasto

Museovirasto

**Kestävä kehitys osana kulttuuriympäristöpolitiikkaa
Kansainvälisiä linjauksia**

Johanna Turunen

Kulttuuriympäristöpalvelut, Museovirasto 2023
www.museovirasto.fi

Taitto: Bränditoimisto Hurraa Oy

Julkaisun kuvat: Museovirasto, Pixabay, Wikimedia Commons ja Unsplash

Sisällysluettelo

Johanna Turunen
Kestävä kehitys osana kulttuuriympäristöpolitiikkaa
Kansainvälisiä linjauksia

Esipuhe	5
2. Ilmastonmuutos: Riskipuheesta mahdollisuuksiin	7
Kulttuuriympäristötoimijoiden vaihtuvat roolit: Sector-factor-vector-malli	9
Raportin sisältö.....	11
3. Tutkimuksen taustat	12
Keskeiset käsitteet ja näkökulmat	12
Ilmastonmuutos.....	12
Kestävä kehitys.....	14
Kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristöt	18
Kulttuuriympäristöön kohdistuvat haasteet	21
Riskien kartoittaminen	23
4. Kulttuuriympäristöt ja kestävyys kansainvälisissä sopimuksissa	27
Unescon kulttuuriperintöä koskevat yleissopimukset.....	28
EU:n kulttuuriperintöpolitiikka	38
Voimassa olevat EU:n kulttuuripolitiikkalinjaukset.....	40
Kansainväliset ilmastopöytäkirjat ja kestävä kehitys	46
Agenda 2030: YK:n kestävä kehityksen tavoitteet	46
Euroopan vihreä siirtymä, perusparannusaalto ja uusi eurooppalainen Bauhaus	50

5. Kansainvälisten raporttien keskeisiä huomioita	58
Kulttuuriperintö ja Agenda 2030	59
Heritage and the Sustainable Development Goals.....	63
Stormy times ja Euroopan komission selonteko.....	64
Kulttuuriperintö ja EU:n vihreä siirtymä	66
Strengthening Cultural Heritage Resilience for Climate Change.....	67
European Cultural Heritage Green Paper.....	69
Kulttuuriperintö ja oikeudenmukainen siirtymä.....	69
Kestävät energiaratkaisut.....	70
Kohti säilyttävää peruskorjausta.....	72
6. Verrokkimaiden lähestymistapoja	75
Ruotsi: Ilmastotoimien edelläkävijä	75
Vaikuttavuusarviointi.....	76
Käytännön toimenpiteet.....	77
Norja: Osallistumisen ja moninaisuuden kautta kohti kestävyttä	79
Vastuulliset toimijat.....	81
Skotlanti: sektorimallilla kohti kestävyttä	81
7. Yhteenveto:	
Sektorimallista kohti holistista lähestymistapaa	84
8. Lähteet ja kirjallisuus	87

1.

Esipuhe

” Taide, kulttuuri ja kulttuuriperintö – mukaan lukien kohteet ja maisemat, instituutiot ja kokoelmat sekä luovuus, aineeton perintö, perinnetieto ja perinteiset käytännöt – ovat korvaamaton voimavara, joka auttaa yhteisöjä vähentämään kasvihuonekaasupäästöjä ja vahvistamaan sopeutumiskykyä, unohtamatta että ilmastovaikutuksista aiheutuviin riskeihin on myös puututtava.”

Climate Heritage Network, MOU, art. II.

Käsityksemme maapallomme kestävyyden rajoista konkretisoituu vuosi vuodelta, myrsky myrskyltä, lämpöaste asteelta, purkutyömaina ja jätevuorina, kadonnut pölyttäjähönteislaji kerrallaan. Kestävää tulevaisuutta, vihreätä siirtymää, kestävyysmurrosta rakennetaan monin erilaisin ratkaisuin. Tärkeää on, että talouden, teknologioiden ja ekologian rinnalla myös muutoksen kulttuuriset ulottuvuudet ymmärretään. Sektorit ylittävää tietoa ja politiikkalinjauksia tarvitaan.

Kulttuuriperintöbarometrin (2021) mukaan kaksi kolmesta uskoo kulttuuriperinnön vaalimisen edistävän kestäväää kehitystä. Lähtökohdat kulttuuriperintöä ja -ympäristöjä koskevien tietojen ja taitojen käyttöön kestävämmän tulevaisuuden hyväksi ovat tältä osin hyvät.

Kulttuuriympäristöjen näkökulmasta tarvitsemme tutkittua tietoa siitä, miten luontoa koskevat muutokset vaikuttavat kulttuuriympäristöihin ja miten näitä vaikutuksia voidaan hillitä ja miten niihin voidaan sopeutua. Toiseksi tarvitsemme tietoa myös siitä, miten ilmastonmuutosta hillitsevät toimet vaikuttavat välillisesti kulttuuriympäristöihin, syntykö ristiriitatilanteita ja miten niitä voidaan ratkoa kestävyiden ja kulttuuriympäristöjen arvojen kannalta mahdollisimman hyvin. Kolmanneksi kulttuuriympäristöt voivat olla osa ratkaisua: tarvitsemme lisää tietoa siitä, miten kulttuuriympäristöjen suojele ja hoito voivat myötävaikuttaa kestäväää kehitykseen, tukee ja edistää sitä.

Tämä selvitys on osa Museoviraston Kestävyys ja kulttuuriympäristötyö -hanketta, jossa panostetaan kestäväää ja kehitystä ja kulttuuriympäristöä koskevaan tietoon ja osaamiseen. Selvitys kartoittaa kestäväää kehityksen ja kulttuuriympäristöt yhdistäviä kansainvälisiä kulttuuriperintösopimuksia ja politiikkalinjauksia ja pyrkii niiden kautta tuomaan esiin mahdollisuuksia, joihin kulttuuriympäristötoimijat voivat tarttua myös Suomessa.

Helsingissä 2.9.2023

ULLA SALMELA

2.

Ilmastonmuutos: Riskipuheesta mahdollisuuksiin

Ilmastonmuutos on muuttanut kenties peruuttamattomalla tavalla tapoja, joilla suhtaudumme elinympäristöihimme. Laaja-alainen lajikato ja poikkeukselliset sääilmiöt – kuten myrskyt, tulvat ja pitkät kuivuusjaksot – ovat tuoneet ympäristöpuheemme keskiöön ajatuksen riskeistä ja uhkista. Myös elämäntapoihimme kohdistuvia muutoksia on perusteltu suurelta osin riskien minimoimisen ja sopeutumisen kautta. Hiilidioksidipäästöjen rajaaminen, kulutuksen leikkaaminen, muutokset rakennus- ja korjaustekniikoissa, julkisen liikenteen ilmastojalanjäljen pienentäminen, ruokailutottumuksien muutokset ja energianlähteiden voimakas suuntaaminen uusiutuviin energiamuotoihin ovat kaikki pohjimmiltaan keinoja hidastaa tai minimoida ilmastonmuutoksen aiheuttamia riskejä. Vaikka viime vuosien muutokset ovat olleet suuria, ovat kollektiiviset toimet ilmastonmuutoksen kaitsemiseksi olleet riittämättömiä. Raportti toisensa jälkeen toistaa samaa sanomaa: muutoksen tahti on liian hidas ja olemme jo myöhässä.

Ei ole siis yllättävää, että riskipuhe on valunut myös kulttuuriympäristöalan puheeseen. On selvää, että ilmastonmuutoksella tulee olemaan huomattavia vaikutuksia myös suomalaisiin kulttuuriympäristöihin (esim. Berghäll ja Pesu 2008; Karilas ym. 2023), ja ilmastosopeutuminen tulee olemaan alan suurin haaste tulevana vuosikymmeninä. Samaan aikaan kulttuuriympäristöt ovat vuosisatojen aikana tapahtuneen kulttuurisen toiminnan tulos. Ne ovat materialisoituneita jälkiä tavoista, joilla olemme kollektiivisesti muokanneet elinympäristöjamme, vuoroin sopeutuen itse ympäristöömme ja sen muutoksiin, vuoroin sopeuttaen elinympäristöämme omiin tarpeisiimme. Kulttuuriympäristöt ovat siis kehittyneet kiinteässä suhteessa meitä ympäröivän

ilmaston ja sen muutoksien kanssa. Niihin kiteytyy valtava määrä ilmasto-
muutokseen sopeutumisen kannalta keskeistä tietoa ja osaamista, sekä il-
mastosopeutumisen edellyttämiä toimenpiteitä tukevia asenteita.

Viimeaikaisen tutkimuksen valossa onkin mahdollista, että fyysisiä muutok-
sia suurempi vaikutus kulttuuriympäristöille tulee aiheutumaan ilmaston-
muutoksen aiheuttamista sosioekonomisista muutoksista (esim. Margottini
2021). Näiden sosiaalisten ja kulttuuristen muutoksien laajuudesta on kui-
tenkin vielä varsin vähän tutkimustietoa. Valtaosa tutkimuksesta on kes-
kittynyt mittaamaan ja minimoimaan ilmastonmuutoksen vaikutuksia ra-
kennettuun kulttuuriperintöön jättäen kulttuuriperinnön mahdollisuudet (ja
rajoitteet) laajemman yhteiskunnallisen kestävyysasteen ratkaisijana si-
vurooliin (esim. Veldpaus ym. 2021, 202).

Tilanne on kansainvälisten sopimuksien näkökulmasta varsin erilainen. Ku-
ten tämä raportti osoittaa, useat viime vuosien kulttuuriperintosopimukset
ja politiikka-asiakirjat ovat keskittyneet kulttuuriperintöön sisältyvään ge-
neratiiviseen voimavaraan: sen kykyyn tuoda yhteisöjä yhteen, muokata
yhteiskunnan arvoja ja inspiroida innovaatioita (esim. Euroopan neuvosto
2005; EU 2014; EU 2018). Vaikka ilmastonmuutos uhkaa elinympäristöäm-
me ja tapoja, joilla kulttuurimme on kietoutunut osaksi tuota ympäristöä,
kulttuuriperintöön sisältyy myös vihjeitä kriisin ratkaisemiseksi. Nyt valitse-
mamme toimenpiteet voivat paitsi suojellamme vuosikymmeniltä ja
-sadoilta periytyvää materiaalista elinympäristöämme, myös luoda uusia tu-
levaisuuden kulttuuriympäristöjä, jotka toivottavasti ovat rakentuneet maa-
pallon hyvinvoinnin näkökulmasta kestävämmille periaatteille.

Yllä kuvattu siirtymä riskeistä mahdollisuuksiin on yksi tämän selvityksen läpi
kulkevista punaisista langoista. Ilmastonmuutoksen suorien ja välillisten vai-
kutusten ymmärtäminen ja haasteisiin varautuminen on kulttuuriympäristö-
jen tulevaisuuden kannalta elintärkeää. Keväällä 2023 julkaistu ympäristö-
ministeriön raportti *Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö* (Karilas ym. 2023)
tarjoaa kattavan tietopaketin Suomen kontekstiin räätälöityä tietoa kulttuu-
riympäristöjen kohtaamista haasteista muun muassa lämpötilan nousun ja
siihen liittyvien ilmasto- ja energiapolitiikan toimien, lisääntyneen sademää-
rän ja kosteuden, sään ääri-ilmiöiden, merenpinnannousun ja meriveden
olosuhteiden vaikutusten näkökulmista. Tämän selvityksen tavoitteena on
lähestyä näitä haasteita kansainvälisten sopimusten ja politiikkalinjausten
näkökulmasta ja pyrkiä tuomaan niiden kautta esiin mahdollisuuksia, joihin
kulttuuriympäristötoimijat voivat tarttua myös Suomessa.

Kulttuuriympäristötoimijoiden vaihtuvat roolit: Sector-factor-vector-malli

Kuten tulen erityisesti luvussa kolme tarkemmin osoittamaan, erilaiset kansainväliset sopimukset ovat antaneet kulttuuriperinnölle moninaisia rooleja. Nämä roolit ovat muovautuneet ajan saatossa ja osittain ne toimivat yhä rinnakkain. Lähestyn tässä raportissa erilaisia kulttuuriympäristöjä, ilmastomuutosta ja kestäväää kehitystä koskevaa kansainvälistä sopimuskäytännötä Janssenin (ym. 2017) laatiman kulttuuriperinnön yhteiskunnallista roolia kartoittavan *sector-factor-vector*-mallin pohjalta. Malli pyrkii hahmottamaan erilaisia rooleja, joita kulttuuriperinnölle on asetettu osana laajempaa yhdyskuntasuunnittelua, ja se heijastelee kulttuuriperintötutkimuksen puolella tapahtunutta siirtymää perinteisestä, teknisiin kysymyksiin ja suojeluun keskittyneestä kulttuuriperintötutkimuksesta kohti arvoja ja yhteiskunnallisia merkityksiä korostavaa kriittistä perinnöntutkimusta (ks. Smith 2006; Harrison 2013).

Kuvio 1. Kulttuuriperinnön ja yhdyskuntasuunnittelun väliset suhteet.

Sector-factor-vector-jaottelun voisi suomentaa esimerkiksi sektori-toimija-suunnannäyttjä-termeillä. Ensimmäinen taso kuvaa tilannetta, jossa kulttuuriperinnön suojelu toimii ensisijaisesti omana irrallisena sektorinaan, jonka vastuulla on suojeltujen rakennusten ja muiden kulttuuriperinnöksi määriteltyjen rakenteiden, kaivausten ja muistomerkkien suojelu. Yhteistyö muiden toimialojen kanssa on vähäistä, ja toiminta rajoittuu suojelu- ja entisöintitoimiin. Ilmastonmuutoksen ja kestävän kehityksen näkökulmasta sector-malli korostaa toimintatapaa, jossa haasteita lähestytään vain yksittäisten suojelukohteiden näkökulmasta, keskittyen esimerkiksi arkeologisten kaivausten erityisongelmiin.

Toinen taso kuvaa pääpiirteiltään Suomen kulttuuriympäristöpolitiikan nykytilaa, jossa osa kulttuuriperintöhallinnosta on integroitu osaksi julkista yhdyskuntasuunnittelua, sekä rakennus- ja kaavoitustoimintaa. Osa toiminnasta tapahtuu laajemmasta toiminnasta irrallisena (ns. sector-mallin mukaan), mutta toimintaa ohjaa myös yhteistyö eri sektoreiden kanssa ja pyrkimys kehittää ratkaisuja, jotka huomioivat niin suojeltavien kohteiden erityistarpeita kuin myös laajempien rakennuskokonaisuuksien tai kokonaisten asuinalueiden tarpeita. Suomessa ja Pohjoismaissa laajasti käytössä oleva kulttuuriympäristön käsitteen laajamittainen käyttöönotto jo 1990-luvulla voidaan nähdä aikaisena esimerkkinä factor-tyylisestä kulttuuriperintöpolitiikasta. Erityisesti alueellisten vastuumuseoiden kulttuuriympäristötoiminnan vakiinnuttamisen myötä entisestään vahvistuneet alueelliset yhteistyöverkostot ovat luoneet eri sektoreiden väliselle yhteistyölle uusia mahdollisuuksia.

Kolmas, niin sanottu vector-taso, jossa kulttuuriperintö ja siihen liittyvät arvot nähdään yhteiskunnan keskeisinä suunnannäyttäjinä, kuvaa puolestaan mahdollista tulevaisuudenvisiota tai toivetilaa kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä. Kulttuuriperinnön varaan on erityisesti Euroopan tasolla ladattu paljon odotuksia. Se on nähty eurooppalaisen yhteiskunnan vakauttajana ja keskeisenä voimavarana kestävien toimintaprosessien luomiselle. Myös tämän kolmannen mallin kaikuja on tunnistettavissa laajasti sekä alan tutkimuksesta että kansainvälisten päättäjien puheenvuoroissa, erityisesti Euroopan unionin linjauksissa. Kulttuuriperintöarvojen potentiaali kestävämmän asenneilmapiirin luomiselle on valtava, mutta tuon potentiaalın valjastaminen osaksi arkista toimintaa tulee edellyttämään alan toimijoilta myös uusien toimintatapojen haltuunottoa.

Raportin sisältö

Tämän Museoviraston tilaama raportin tavoitteena on käydä läpi erilaisia kansainvälisiä päätöslauselmia, linjauksia ja toimenpideohjelmia ja identifioida hyviä kestäväen kehityksen käytäntöjä, joita voitaisiin hyödyntää myös Suomen oman kulttuuriympäristöpolitiikan ohjenuorina. Osana selvitystyötä toteutettiin myös alueellisille vastuumuseoille suunnattu kysely ilmastomuutoksen kulttuuriympäristötyölle aiheuttamista ajankohtaisista haasteista, tulevaisuuden koulutustarpeista ja visioista kulttuuriympäristötyön tulevaisuudesta. Kyselyn tuloksia ei käydä tässä raportissa järjestelmällisesti läpi, mutta selvityksen teemoissa on huomioitu kyselyssä esiin nostettuja huolia ja toiveita.

Raportti koostuu neljästä pääluvusta. Luvussa 2 määrittelen raportin kannalta keskeisiä käsitteitä, kuten kestäväen kehityksen, kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristöt, sekä käyn läpi joitain kulttuuriympäristöjen kohtaamia haasteita. Luvussa 3 tarkastelen kansainvälisten järjestöjen ja poliittisten liittoumien, kuten Yhdistyneiden kansakuntien (YK), Euroopan neuvoston ja Euroopan unionin (EU) kulttuuriperintö- ja ilmastolinjauksia. Luvussa 4 nostan esiin aiheetta käsittelevien raporttien keskeisiä löydöksiä. Luvussa 5 puolestaan tarkastelen Suomen verrokkimaiden kulttuuriympäristöohjelmia. Verrokkimaiden valinnassa on painotettu ohjelmia, joissa on selkeästi otettu kantaa ilmastomuutokseen tai kestäväen kehityksen tavoitteisiin, sekä maita, jotka sijaitsevat verrattain samanlaisella ilmastovyöhykkeellä. Viimeisessä pääluvussa 6 nostan esiin keskeisiä löydöksiä ja pohdin kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristöjen roolia kestäväen kehityksen tavoitteiden saavuttamisessa.

3.

Tutkimuksen taustat

Käyn tässä luvussa tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet. Ensimmäisenä määrittelen lyhyesti ilmastonmuutoksen ja kestäväen kehityksen käsitteen, sekä pohdin laatikossa 1. lyhyesti luonnon monimuotoisuuden suojelun suhdetta tämän selvityksen teemoihin. Seuraavaksi käyn läpi kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön käsitteiden väliset yhteydet ja erot. Lopuksi käsitteelen ilmastonmuutoksesta kulttuuriympäristöille johtuvien muutospaineiden ja uhkien erityispiirteitä.

Keskeiset käsitteet ja näkökulmat

ILMASTONMUUTOS

Maapallon ilmasto on ollut jatkuvassa muutostilassa koko olemassaolonsa ajan. Vaihtelevat ilmasto-olosuhteet ovat osa maapallon normaalia toimintaa. Viimeisen kahden ja puolen vuosisadan aikana ihmiset ovat kuitenkin omalla toiminnallaan saaneet aikaan muutosketjun, jotka ovat muuttaneet näitä luontaisia muutoksia. Suurimmat syyt nyt käynnissä olevan ilmastonmuutoksen taustalla ovat fossiilisten polttoaineiden poltosta ja muiden maapallon luonnonvarojen liikakäytöstä aiheutuvat hiilidioksidipäästöt. Nyt käynnissä olevat muutokset eroavat aikaisemmista muutoksista erityisesti nopeutensa vuoksi. Maapallon luontaiset mekanismit eivät pysy ihmisten aiheuttamien muutoksien tahdissa.

Keskeinen ilmastonmuutoksen vaikutus on maapallon lämpeneminen. Lämpeneminen on ollut kaikista voimakkainta pohjoisilla alueilla, kuten Suomessa. Ilmastonmuutoksen vaikutuksia Suomessa on tutkittu esimerkiksi maa- ja metsätalousministeriön toimesta (2022). Jo tapahtunut lämpeneminen on vaikuttanut erityisesti talviin. Yhtenäisen lumipeitteen jakso Suomen etelä- ja keskiosissa on maa- ja metsätalousministeriön raportin mukaan lyhentynyt yli kuukaudella. Erityisesti niin sanotut routasyklit ovat muuttuneet voimakkaasti: maa jäätyy ja sulaa toistuvasti talven aikana aiheuttaen huomattavia vaurioita erityisesti puusta rakennettuihin rakennuksiin. Nollan molemmin puolin vaihteleva lämpötila on myös lisännyt painavan, runsaasti kosteutta sisältävän tykkylumen määrää Itä- ja Pohjois-Suomessa.

Kesäisin sekä helleaallot että sademäärät ovat lisääntyneet. Kuumuusjakso ja sateet jakautuvat kuitenkin aikaisempaa epätasaisemmin. Tasaisten sateiden sijaan sateet tulevat rankkasateina ja vaikka tuulisuus on laskenut, myrskyjen määrä on noussut läpi Suomen. Erityisesti historiallisten rakennuksien osalta kosteuden hallinta ja erityisesti rankkasateiden tai tulvien aiheuttamien hulevesien hallinta tulee olemaan keskeinen suoraan ilmastosta johtuva haaste.

Ilmastonmuutokseen on pyritty vastaamaan kahdella eri tavalla: pyrkimällä hillitsemään sitä ja sopeutumalla sen vaikutuksiin. Hillintätoimet viittaavat erilaisiin kasvihuonepäästöjä vähentäviin toimenpiteisiin. Esimerkiksi varhaiset ilmastosopimukset tai lämpenemisen rajaaminen 1,5 asteeseen ovat esimerkkejä hillintätoimista. Sopeutumistoimilla puolestaan viitataan toimiin, jotka pyrkivät ymmärtämään jo olemassa olevia muutoksia ja minimoimaan niiden vaikutuksia tai sopeutumaan muutoksiin. Tavallisesti ajatellaan myös, että jatkuvuutta edustava kulttuuriperintö sinällään voi auttaa sopeutumaan muutoksiin tai että kulttuuriperinnöksi lukeutuvista asioista voi ottaa oppia. Viimeksi mainitusta esimerkkinä perinteiset rakentamisen tavat ja taidot.

Valtaosa kulttuuriympäristötoimista keskittyy sopeutumistoimiin. Niiden tavoitteena on hallita ilmastonmuutoksen vaikutuksia suojeltuihin kohteisiin. Alan toimijat voivat kuitenkin asettaa myös erilaisia hillintämekanismien kautta toimivia tavoitteita toiminnalleen. Esimerkkejä näistä olisivat erilaiset toiminnan hiilijalanjäljen pienentämiseen tai toiminnan päästöjen vähentämiseen, esimerkiksi kiertotalouden kautta, pyrkivät toimet.

Hiilijalanjäljen suuruuteen voidaan vaikuttaa erilaisilla teknologisilla ratkaisuilla, haitallista toimintaa rajoittamaan pyrkivillä sopimuksilla tai toiminnan jätteitä vähentävillä toimintatavoilla (esim. kiertotalous). Ilmastonmuutokseen vastaaminen tulee kuitenkin edellyttämään myös kulutuksen taustalla olevien kulttuuristen juurisyiden korjaamista. Erilaisiin päästörajoituksiin perustuvien ilmastosopimusten tai muiden määrällisiin rajoituksiin perustuvien ratkaisujen sijaan ratkaisuja näihin juurisyihin on yritetty etsiä kestävästä kehityksestä.

KESTÄVÄ KEHITYS

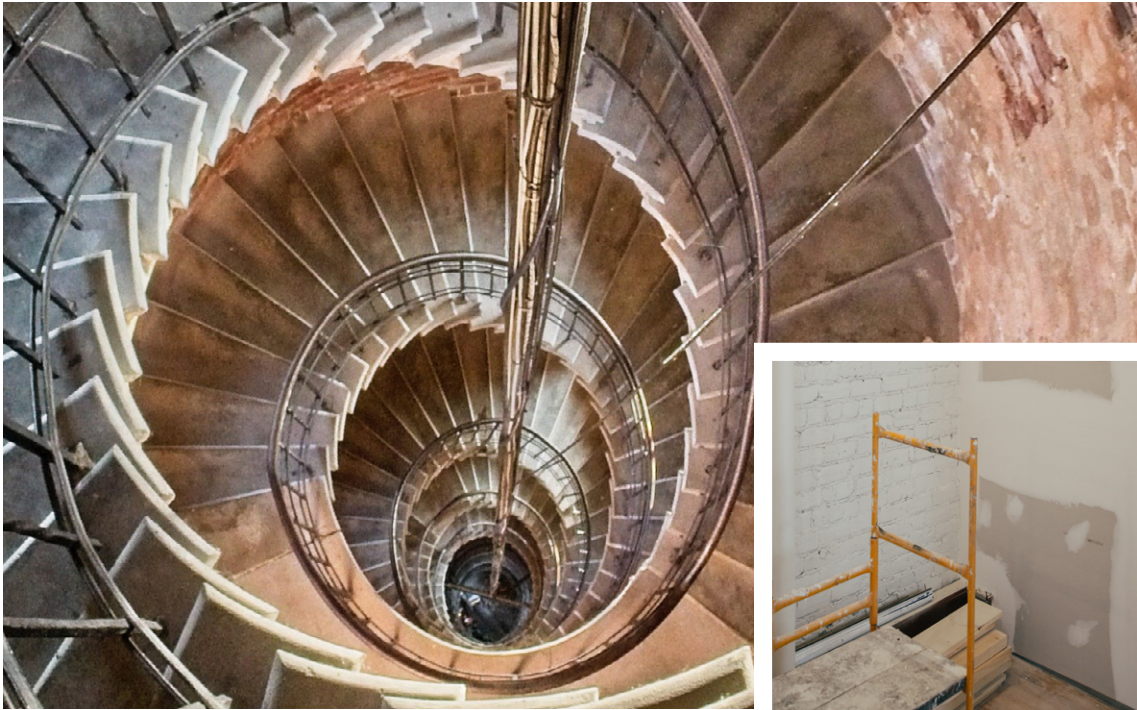
Kestävä kehityksen käsitteen juuret ovat vuonna 1972 Tukholmassa pidetyn YK:n *Ihmisen ympäristö* -konferenssin lausunnoissa ja YK:n yleiskokouksen niiden pohjalta perustaman Ympäristön ja kehityksen maailmankomission eli ns. Brundtlandin komission (1983–1987) linjauksissa. Loppuraportissaan komissio määrittelee kestävä kehityksen olevan ”kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa” (Ympäristön ja kehityksen maailmankomissio 1988, 26). Määritelmän keskiössä on ymmärrys maailman kantokyvyn kasvun ja kehityksen rajoista. Kuten komissiossa työskennellyt ruotsalaisdiplomaatti Lars-Göran Engfeldt on kuvannut myöhemmin prosessia käsitelleessä teoksessaan:

Kestävä kehityksen käsite viittaa rajoihin – ei absoluuttisiin rajoihin vaan rajoitteisiin, joita nykyinen teknologian taso ja yhteiskunnallinen organisointi asettaa luonnonvarojen käytölle ja biosfäärin kyvyille käsitellä ihmistoimintojen vaikutuksia. (Engfeldt 2009, 111, suomennos Rouhinen 2014, 79.)

Kestävässä kehityksessä on siis kyse tavoista, joilla eri yhteisöt hyödyntävät luonnonvaroja ja keinoista, joilla luonnonvarojen jakautuminen voitaisiin tehdä kestävämmän ja tasavertaisemmin. Jo hyvin varhain käsitettä kritisoitiin sen kyvyttömyydestä irtisanoutua taloudellisesta kasvusta (esim. Daly 1996), jota kriitikot ovat pitäneet suurimpana syynä luonnonvarojen ylikulutuksen taustalla.

Maapallon luonnonvarojen jakautumista voi tarkastella esimerkiksi valtioiden ekologisen jalanjäljen kautta. Ekologinen jalanjälki koostuu maan luonnonvaroista koostuvasta biokapasiteetista ja maan kokonaishiilijalanjäljestä. Suomen ekologinen jalanjälki on positiivinen: toisin sanoen Suomen biokapasiteetti eli sen olemassa olevien luonnonvarojen määrä on tällä hetkellä suurempi kuin sen väestön luonnonvarojen kulutusta mittaava kokonaishiilijalanjälki. Positiivinen tulos johtuu kuitenkin pääosin laajoista metsäalueista ja matalasta väestötiheydestä, jotka mahdollistavat poikkeuksellisen korkean biokapasiteetin. Puhtaasti kulutukseen perustuvalla hiilijalanjälkimittarilla¹ mitattuna Suomen hiilijalanjälki on maailman 16. korkein: suomalaisten kulutustaso edellyttäisi neljän maapallon edestä luonnonvaroja. Vaikka Suomen biokapasiteetti siis kestää suomalaisten elintason, on suomalaisten kulutus globaalista näkökulmasta kestävämmällä pohjalla. Metsähakkuut, turvetuotanto ja muut biokapasiteettia laskevat toimet voivat myös aiheuttaa radikaaleja muutoksia Suomen ekologiseen jalanjälkeen.

¹ Kansallisten hiilijalanjälkien ohella myös yksittäisen toimialan, yrityksen tai vaikka yksilön hiilijalanjäljen mittaaminen on mahdollista. Netistä löytyy useita erilaisia laskureita. Oman hiilijalanjäljen voi laskea esimerkiksi [Sitran verkkosivulla](#).

Kestävän kehityksen suurimmiksi haasteiksi on äskettäin tunnistettu kiihtyvän lajikadon ja nopeutuneen ilmastonmuutoksen ohella lisääntyvä eriarvoisuus ja jätemäärän kasvu (Sachs ym. 2019). Näistä haasteista erityisesti kaksi jälkimmäistä eivät ole luonnontieteellisiä. Yhteisöjen elintavat, tuotanto- ja kulutustottumukset, rakennettu ympäristö ja hyvää elämää määrittävät normistot ohjaavat voimakkaasti yhteiskuntien toimintaa (esim. Wilson 2019). Vaikka kestävä kehitys on peräänkuuluttanut kokonaisvaltaista tuloa, on kulttuurin roolia erilaisissa ilmastonmuutoksen sopeutumistavoimissa alettu huomioida vasta viime aikoina. Esimerkiksi vuonna 2015 laadituissa YK:n kestävä kehityksen tavoitteissa kestävyydelle on määritelty kolme toisiinsa kietoutunutta osa-aluetta: ekologinen, taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys. Vaikka monet kansainväliset toimijat, kuten Euroopan unioni (EC 2022d) ja ICOMOS (Labadi ym. 2021) ovat osoittaneet, että kulttuuri voi myötävaikuttaa käytännössä kaikkiin Agenda 2030 sisältämään seitsemääntoista päätavoitteeseen, on kulttuurinen kestävyys luettu oman kokonaisuutensa sijaan osaksi sosiaalista kestävyyttä.

LUONNON MONIMUOTOISUUDEN SUOJELU

Luonnon monimuotoisuuden suojeleminen on keskeinen osa ilmastonmuutoksen ja kestävä kehityksen välistä toimintaympäristöä ja YK:n vuonna 2010 ratifioitu biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus on keskeinen kestävä kehitystä ohjaava periaatepäätös. Sopimuksen tavoitteena on suojella luonnon monimuotoisuutta esimerkiksi suojelualueiden perustamisen tai muiden toimenpiteiden kautta; luoda tarvittavat ohjeistukset näiden toimien toteuttamiseksi; sekä esimerkiksi säädellä biologisen monimuotoisuuden kannalta tärkeitä luonnonvaroja; edistää ekosysteemien suojelua, luonnontilaisia elinympäristöjä sekä lajien populaatioiden ylläpitämistä ensisijaisesti niiden luonnollisessa ympäristössä; ja pyrkiä elvyttämään tai ennallistamaan rappeutuneita ekosysteemejä ja uhanalaisia populaatioita.

Ymmärrys kulttuuriperinnön ja luonnon monimuotoisuuden välisestä suhteesta on tässä selvityksessä käsiteltävissä kansainvälisissä sopimuksissa, politiikkadokumenteissa ja raporteissa kuitenkin varsin kapea. Kulttuuriperintö ja luonnon monimuotoisuus mainitaan usein samassa yhteydessä: ilmastonmuutosta lisäävän ilmiön todetaan vaikuttavan molempiin yhtäläisesti tai esimerkiksi kulttuurimaisemien ylläpidon todetaan tukevan myös luonnon monimuotoisuutta. Vaihtoehtoisesti luonnon monimuotoisuus ja/tai lajikato mainitaan varsin geneerisesti osana ilmastonmuutokseen liittyviä ilmiöitä. Poikkeuksena on Unescon vuonna 2007 julkaisema *Climate Change and World Heritage* -raportti (Colette 2007), joka käsittelee luonnon monimuotoisuutta muita raportteja kattavammin. Keskustelun niukkuuden vuoksi aihetta käsitellään myös tässä raportissa varsin pintapuolisesti.

Luonnon monimuotoisuuden suojeleminen on kulttuuriympäristöjen hyvinvoinnille kuitenkin tärkeää. Ihmiskunnan olemassaolo ja hyvinvointi on pitkälti riippuvaisista monimuotoisesta luonnosta. Kulttuuriympäristöarvojen sanallistaminen ja nivominen yhteen niin ennallistamisen ja luonnon monimuotoisuuden suojeleminen kaltaisiin poliittisiin prosesseihin tulee olemaan keskeinen haaste lähivuosina. Vastakkainasettelua luonnon ja kulttuuriympäristöjen suojeleminen välillä tulee välttää. Tavoitteena tulisivat olla ratkaisut, jotka hyödyttävät sekä luonnon monimuotoisuutta että kulttuuriympäristöjä. Samaan aikaan on yhtä lailla selvää, että luonnonsuojelu tulee valtaamaan enenevässä määrin tilaa julkisessa keskustelussa niin aktivismin kuin kansainvälisen politiikan vaikutuksesta.

Pohjaa luonnon monimuotoisuuden tukitoimien pohtimiseen kuntatasolla antaa esimerkiksi Jyväskylän yliopiston Wisdom-verkoston julkaisema raportti *Kunnat hidastamaan luontokatoa: suosituksia luontohaittojen välttämiseksi, lieventämiseksi ja kompensoimiseksi kuntien maankäytössä* (Hohti ym. 2022). Suurempia hankkeita varten kannattaa tutustua myös EU:n urbaanin kehityksen periaatteita ja rahoitusmahdollisuuksia kuntapäätäjille avaava *Handbook of sustainable urban development strategies* (Fioretti ym. 2020). Linkki molempiin löytyy raportin lähdeluettelosta.

ENNALLISTAMINEN JA OECM-ALUEET

Keskustelut luonnon monimuotoisuudesta palautuvat usein ennallistamiseen. Ennallistamisella tarkoitetaan prosessia, jolla ihmisen muokkaama ympäristö palautetaan takaisin luonnontilaan. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi virtavesien patorakenteiden purkamista tai soiden ojituksen tukkimista. Luonnon monimuotoisuuden tukemisen ohella soiden ennallistamisen avulla voidaan sitoa huomattavia määriä hiiltä, millä on positiivisia ilmastovaikutuksia.

EU:n biodiversiteettistrategian ennallistamistavoitteen ensimmäinen virstapylvä, eli 30 prosentin ennallistamisasteen saavuttaminen ennen vuotta 2030, tulee edellyttämään Suomelta huomattavia lisäpanostuksia. Suomen maa-alueista on tällä hetkellä suojeltu 13.3 prosenttia (ml. sisävedet), kun taas meri-alueesta on suojeltu 12 prosenttia (esim. Heinonen ja Alanen 2019, 32). Lisäksi Suomessa on muita eriaosteisten suojelutoimien alaisia alueita. Näihin kuuluvat esimerkiksi perinnebiotooppeina suojeltavat alueet. On kuitenkin tärkeää huomioida, että perinnebiotoopit eivät ole luonnontilaisia alueita.

Yhtenä keinona ennallistamistavoitteiden saavuttamiseksi on pidetty "tehokkaita alueisiin kohdistuvia suojelutoimia" (other effective area-based conservation measures, OECM). OECM-alueiden soveltamisesta Suomeen on selvitetty ympäristöministeriön toimesta. Vuonna 2022 valmistunut raportti, Suojelualueverkostoa tukevat luonnon monimuotoisuutta turvaavat alueet Suomessa - OECM-työryhmän ehdotus (Heinonen ja Alanen 2022), on pyrkinyt luomaan kriteeristöjä, joilla OECM-alueet voidaan sisällyttää osaksi Suomen biodiversiteettipolitiikkaa. OECM:n määritelmä muistuttaa monilta osin Suomen luonnonsuojelulaisissa määriteltyjä suojelualueiden perustamisedellytyksiä (emt. 19). Molemmat esimerkiksi tunnistavat myös kulttuuriympäristöjen ja/tai suojelluilla alueilla sijaitsevan kulttuuriperinnön suojelutarpeen. OECM-alueiden on nähty olevan kuitenkin keskeinen väline ennallistamistoimien onnistumiselle, sillä ne mahdollistavat eri tasoiset suojelutoimet ja tukevat suojelualueita kytkevien ekologisten käytävien ja tukialueiden perustamista. Ekologisilla käytävillä on todettu olevan erityisen suuria vaikutuksia erilaisten eläinpopulaatioiden hyvinvoinnille.

KULTTUURIPERINTÖ JA KULTTUURIYMPÄRISTÖT

Kulttuuriperinnön käsite on muuttunut monin tavoin viime vuosikymmenien aikana. Perinteinen kulttuuriperintötutkimus ja -työ on painottanut hyvin käytännönläheistä lähestymistapaa kulttuuriperintöön. Toiminnan keskiössä ovat olleet erilaiset aineellisen kulttuuriperinnön suojelu- ja restaurointikäytännöt, sekä esineiden omistajuuteen ja kohteiden hallintoon liittyvät kysymykset. Viime vuosikymmeninä alan painopiste on kuitenkin alkanut siirtyä kohti arvoperustaista kulttuuriperintökäsitystä. Erityisesti tällä vuosituhannella voimistunut kriittinen perinnöntutkimus on pyrkinyt nostamaan keskusteluun myös kulttuuriperinnön diskursiivista ja performatiivista puolta. Käytännön taitojen ja teknisten ratkaisujen sijaan keskiössä on ollut pyrkimys ymmärtää kulttuuriperintö kokoilmana merkityksellisiä kertomuksia, kulttuurisia arvoja ja yhteisöllisiä käytänteitä (esim. Smith 2006; Harrison 2013). Yhteen vetäen voi siis sanoa, että siinä missä 1900-luvulla niin kulttuuriperintötutkimusta kuin -politiikkaa on ohjannut kysymys, *miten* kulttuuriperintöä voidaan parhaiten suojella, 2000-luvulla tuon kysymyksen rinnalle on noussut halu ymmärtää *miksi, kenelle ja kenen ehdoilla* eri asioita halutaan suojella ja toisaalta *mitä näiden suojelulla voidaan saavuttaa*. Tämä on laajentanut ymmärrystä kulttuuriperinnöstä yksittäisistä suojelluista kohteista kohti kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä, jossa kulttuuriperintö voidaan ymmärtää myös keinona ratkaista muita yhteiskunnallisia ongelmia – kuten ilmastomuutosta. Sector-factor-vector-mallin mukaisesti käsitys kulttuuriperinnöstä on niin tutkimuksen kuin kansainvälisten sopimusten ja politiikka-asiakirjojen tasolla siirtynyt kohti aktiivisempaa yhteiskunnallista toimijuutta ja merkitystä korostavaa factor- tai jopa vector-mallin mukaista toimintaa.

Myös kulttuuriympäristön käsite voidaan nähdä yhtenä keinona siirtyä kulttuuriperintöä koskevista sektorimallin toimista kohti kokonaisvaltaisempia lähestymistapoja. Kulttuuriympäristön määritelmä oli Suomessa pitkään vakiintumaton. Erilaisia rinnasteisia käsitteitä, kuten rakennettu ympäristö, kulttuurihistoriallisesti merkittävä ympäristö ja rakennuskannaltaan rikas kulttuurimaisema käytettiin laajasti toistensa synonyymeinä (Kähkönen 2015). Kulttuuriympäristön käsite on 1990-luvun jälkeen kuitenkin vakiintunut ja yleistynyt alueellisessa ja paikallisessa kulttuuriympäristötyössä ja -politiikassa.

Nyky-ymmärryksen mukaan kulttuuriympäristöihin sisältyy kolme osa-alueita: arkeologinen kulttuuriperintö, rakennettu kulttuuriympäristö ja kulttuurimaisema. Yhdistämällä nämä eri osa-alueet kulttuurihistoriallisesti merkittävien muinaisjäännöksiä, rakennuksien ja maisemien suojelu on osittain saatu jalkautettua osaksi laajempien hallinnonsektoreiden toimintaa (ks. Kähkönen ja Lähdesmäki 2019, 96).

Valtakunnallisella tasolla keskeisiä toimijoita ovat ympäristöministeriö, ope- tus- ja kulttuuriministeriö, maa- ja metsätalousministeriö ja valtakunnallise- na asiantuntijaviranomaisena toimiva Museovirasto. Alueellisesti toiminta jakautuu osin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksien, maakuntaliittojen ja alueellisten vastuumuseoiden toimialoille. Myös kunnilla on keskeinen rooli kulttuuriympäristöjen hoidossa, erityisesti kaavoituksen kautta (eri toimijoi- den välisestä työnjaosta tarkemmin esimerkiksi Hankonen ym. 2023, 33–34).

Kulttuuriympäristöjen hallinnollinen näkökulma perustuu viranomaisten sel- vityksien ja päätösten nojalla valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai pai- kallisesti arvokkaiksi määriteltyjen kulttuuriperintökohteiden ja aluekoko- naisuuksien suojelutarpeeseen ja niiden erikoistarpeiden huomioimiseen maankäytön suunnittelussa (ks. Kähkönen 2015). Yleisemmällä tasolla käsite ymmärretään kuitenkin usein laajemmin. Ympäristöministeriön laatima Kult- tuuriympäristöstrategia 2014–2020 toteaa, että kulttuuriympäristö tarkoit- taan ihmisen toiminnasta tai ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta synty- nyttä, erilaisia ja eri-ikäisiä elementtejä käsittävää kokonaisuutta – ihmisten päivittäistä ympäristöä (YM 2014, 8).

Kulttuuriympäristö näyttäytyykin helposti luonnonmaiseman vastakohta- na – ympäristönä, jota määrittää ihmisen toiminnan jäljet (ks. myös Hanko- nen ym. 2023, 13). Ympäristöministeriön strategia korostaa, kuinka kulttuu- riympäristö käsitteenä ”yhdistetään usein historiallisiin ympäristöihin, joihin liittyy positiivisia miellelyhtymiä” (YM 2014, 8), mutta se ”voi olla myös todise- te asioista, joita ei haluta muistaa” (emt.). Kulttuuriympäristöihin sisältyykin myös paljon vaikeisiin muistoihin linkittyneitä kerroksia, kuten sodan uhreil- le pystytettyjä muistomerkkejä tai yhteisölle merkityksellisiä, mutta heitteil- le joutuneita rakennuksia. Kulttuuriympäristöihin kiinnittyykin paljon aineet- tomia merkityksiä ja näiden merkitysten määrittelyyn liittyviä kamppailuja (Kähkönen ja Lähdesmäki 2019). Nämä merkityskamppailut ovat erityisen haastavia esimerkiksi saamelaisalueilla. Saamelainen kulttuuriympäristökä- sitys ei tee yhtä voimakasta jakoa luonnonmaiseman ja kulttuurimaiseman välillä (esim. Magga ja Ojalatva 2013) kuin suomalaisessa kulttuuriympäris- töpolitiikassa perinteisesti on tehty. Saamelaiset kulttuuriympäristökäsityk- set törmäävätkin osittain sekä suomalaisiin merkityksiin että alueella toteu- tettavien talousvetoisten kehityshankkeiden tavoitteisiin. Erityisesti erilaiset matkailurakentamiseen, metsätalouteen, kaivosteollisuuteen, koneelliseen kullanhuhdontaan sekä tuulivoima- ja voimalinjarakentamiseen liittyvät hankkeet jakavat saamelaisalueilla voimakkaasti näkemyksiä (Hankonen ym. 2023).

Kulttuuriympäristöt koostuvat siis eri aikakausien aikana rakentuneista ker- roksista, jotka sisältävät monenlaisia merkityksiä (ks. myös Lahdenvesi-Kor- honen 2009). Osa tästä päivittäisestä ympäristöstä on suojeltua, eli mate- riaaliseksi kulttuuriperinnöksi määriteltäviä rakennuksia, muinaisjäännöksiä,

muistomerkkejä tai muita suojeltavaksi määriteltyjä kohteita, kun taas osa on meidän jokapäiväistä ja muuttuvaa elinympäristöä. Toisin kuin kulttuuriperintökohteet, jotka on usein irrotettu arkisista konteksteistaan, kulttuuriympäristöt eivät ole päivittäisistä elinympäristöistämme irrallaan. Laajimmillaan kulttuuriympäristön voidaankin ymmärtää kattavan kaikki alueet, joissa näkyy ihmisten toiminnan vaikutus.

**KULTTUURI-
YMPÄRISTÖIHIN
KUULUU MONENLAISIA
IHMISTEN
MUOKKAAMIA
YMPÄRISTÖJÄ.**

**OSA
KOHTEISTA ON
SUOJELTUJA.**

**VALTAOSA
ON OSA ELÄVÄÄ JA
MUUTTUVAA ELIN-
YMPÄRISTÖÄMME.**

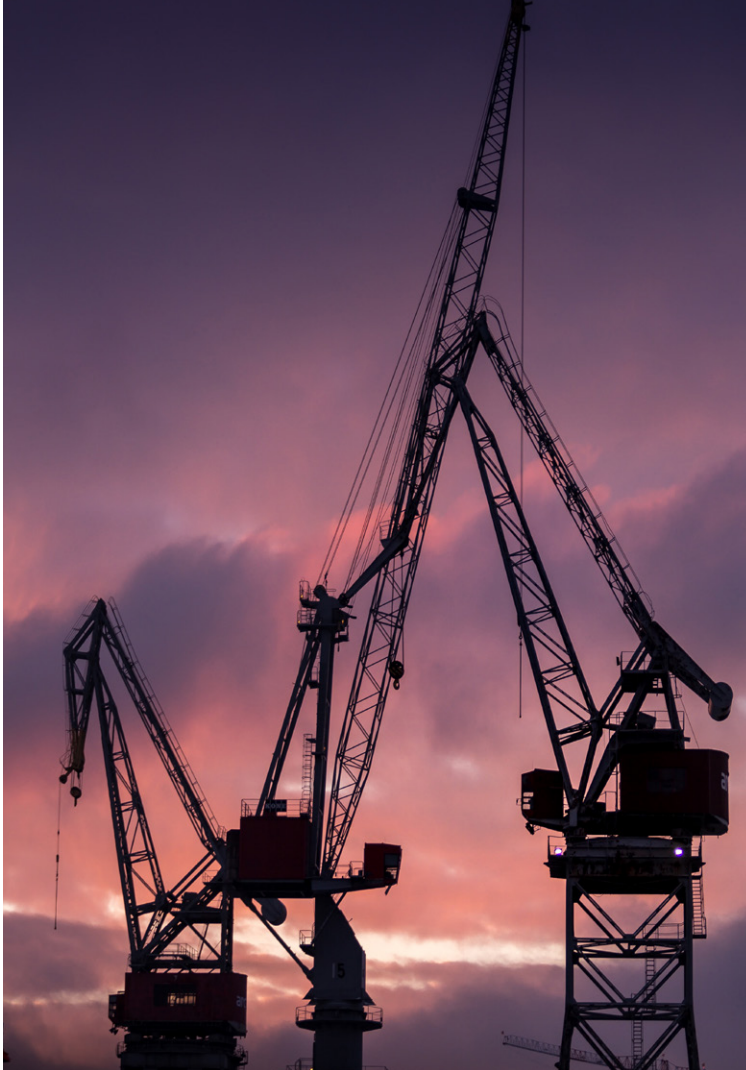
muistomerkkejä tai muita suojeltavaksi määriteltyjä kohteita, kun taas osa on meidän jokapäiväistä ja muuttuvaa elinympäristöä. Toisin kuin kulttuuriperintökohteet, jotka on usein irrotettu arkisista konteksteistaan, kulttuuriympäristöt eivät ole päivittäisistä elinympäristöistämme irrallaan. Laajimmillaan kulttuuriympäristön voidaankin ymmärtää kattavan kaikki alueet, joissa näkyy ihmisten toiminnan vaikutus.

Kulttuuriympäristöön kohdistuvat haasteet

Tämän selvityksen päätavoitteena on kestävän kehityksen ja kulttuuriympäristöjä yhdistävien kansainvälisten sopimusten ja linjausten kartoittaminen. Tarkoituksena ei siis ole tarjota kattavaa selvitystä ilmastonmuutoksen kulttuuriympäristöille aiheuttamista haasteista. Esimerkiksi keväällä 2023 julkaistu ympäristöministeriön selvitys *Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö* (Karilas ym. 2023) tarjoaa kattavan tietopaketin Suomen kontekstiin räätälöityä tietoa näistä haasteista. Ymmärtääkseen kansainvälisten toimijoiden politiikkalinjauksia tulee kuitenkin ymmärtää yleisellä tasolla kulttuuriympäristöjen kohtaamia ilmastohaasteita.

Ilmaston lämpeneminen tulee väistämättä vaikuttamaan suomalaisiin kulttuuriympäristöihin ja -maisemiin tavoin, joita emme voi täysin estää. Esimerkiksi kasvistossa tapahtuvia muutoksia voidaan hidastaa karsimalla vieraslajeja, mutta suoraan lämpötilan muutoksesta johtuvaa luontaista kasvillisuuden muutosta ei voi pysäyttää. Se on luonnon luontainen keino reagoida ilmastossa tapahtuviin muutoksiin. Suomessa erityisesti Lapin tunturialueet ovat tällaisen luontaisen muutospaineen alla. Arvioiden mukaan osa tuntureista tulee metsittymään ilmaston lämmitessä. Samaan aikaan muutokset lumikuormassa tulevat vaikuttamaan jäkälän kasvuun, jolla on suora vaikutus alueella harjoitettaviin perinteisiin elinkeinoihin, kuten poronhoitoon. Ilmastonmuutoksen vaikutukset tulevat siis olemaan erityisen mittavia saamelaiskulttuurille. Ilmastonmuutoksen vaikutuksia saamelaiselle kulttuurille on tutkittu myös esimerkiksi valtioneuvoston *SAAMI: Saamelaisten sopeutuminen ilmastonmuutokseen* -hankkeessa (Näkkäljärvi, Juntunen & Jaakkola 2020).

On tärkeä ymmärtää, että kulttuuriympäristömme ja siinä sijaitsevat suojellut kohteet ovat aina olleet ja tulevat myös aina olemaan ilmaston vaikutuksen alaisia. Nyt kulttuuriympäristöiksi tunnistamamme kohteet ja alueet ovat monella tapaa täynnä ilmastossamme aikaisemmin tapahtuneiden muutoksien jälkiä. Kulttuuriympäristökohteet ovat siis aina jatkuvassa ilmastosta johtuvan kulumisen ja sen tuottamien vaurioiden korjaamisen kierteessä. Ilmasto ja siinä aiheutuvat muutokset eivät siis lähtökohtaisesti ole ongelma. Nyt käynnissä oleva ilmastonlämpeneminen on kuitenkin nopeut-

tanut rakenteiden kohtaamaa luontaista kulumaa ja muinaisjäännösten vahingoittumista, sekä synnyttänyt uusia vaurioitumismekanismeja (Sesana ym. 2021). Perimmäisenä ongelmana on siis ilmastonmuutoksen etenemisnopeus, siihen liittyvä epävarmuus ja tämän epävarmuuden kumoamiseen tarvittavan tutkitun tiedon puuttuminen.

Ympäristöministeriön rahoittama, maisemademokratian näkökulmasta kulttuuriympäristöjä lähestyvä *Monen äänen maisema* (Hankonen ym. 2023) tunnistamat neljä tulevaisuuden haastetta summaavat kuitenkin varsin hyvin ilmastonmuutoksen esiin nostamia ongelmakokonaisuuksia. Nämä neljä haastetta ovat uusiutuvan energian rakentaminen ja sen vaikutukset maisemaan, metsien (tai yleisemmin luonnonvarojen) suojelun ja hyödyntämisen tasapainottaminen, kasvukeskuksien kestävä rakentaminen ja saamelaisalueiden maankäyttöön liittyvät kysymykset.

RISKIEN KARTOITTAMINEN

Ilmastonmuutoksen vaikutuksia kulttuuriperintöön on pyritty selvittämään jo useiden vuosien ajan (esim. Colette 2007; Fatorić ja Seekamp 2017; Wilson 2019; Sesana ym. 2021) ja kulttuuriympäristöjen kohtaamia haasteita voikin lähestyä monesta eri tulokulmasta. Riskit ovat esimerkiksi erilaisia riippuen siitä, onko tarkastelun kohteena sisätiloissa sijaitseva kulttuuriperintö (esim. suojeltujen rakennusten sisätilat, sekä museot ja niiden kokoelmat) vai ulkona sijaitsevat kulttuuriympäristöt (esim. suojellut rakennukset, muinaisjäännekökset ja kulttuurimaisemat) tai ovatko kyseessä nopeat (esim. myrskyt, tulvat) vai hitaat muutokset (esim. lämpötilamuutokset) (ks. Sesana ym. 2021). Margottini (2021) puolestaan erottelee kulttuuriperinnön kohtaamia kestävyysriskejä niiden aiheuttajien mukaan jaotellen riskit geologisiin riskeihin, ilmastonmuutoksen aiheuttamiin riskeihin ja ihmisten toiminnan aiheuttamiin riskeihin. Geologisilla riskeillä Margottini tarkoittaa maanjäristysten ja tulivuorenpurkausten kaltaisia nopeasti ilmaantuvia riskejä, eikä niinkään hitaita geologisella tasolla tapahtuvia muutoksia. Näiden geologisten riskien vaikutus Suomessa on varsin alhainen. Mahdolliset vaikutukset ovat lähinnä epäsuoria, muualla tapahtuneiden tulivuorenpurkauksien tai maanjäristysten heijastevaikutuksia.

Ilmastonmuutoksen aiheuttamiin riskeihin puolestaan kuuluu niin nopeita kuin hitaitakin muutoksia: myrskyjä ja tulvia, eroosiota sekä esimerkiksi kosteamman ja lämpimämmän sään aiheuttamaa lisääntyntä home-, lahoamis- ja hyönteistoimintaa. Ruotsin Riksantikvarieämbetetin ilmastonmuutokseen sopeutumishjelmassa (Riksantikvarieämbetet 2019, ks. myös luku 5) on tunnistettu seitsemän erityisesti pohjoiselle alueelle tyypillistä riskiä:

1. vähentyneen lumen ja pakkasen vaikutus arkeologisille jäänteille
2. jäätymis- ja sulamissykliä vaihtelujen vaikutukset rakenteiden kestävyydelle
3. kuivuuden ja korkeampien lämpötilojen aiheuttamat tulipaloriskit (erityisesti maastopalot, mutta riski on olemassa myös historiallisille rakennuksille)
4. ilmastonmuutoksista johtuvat kasviston muutokset (esimerkiksi vieraslajit tai liikkakasvu) ja niiden vaikutukset kulttuurimaisemiin, luonnonperintöön ja kulttuurisiin tapoihin (esimerkiksi poronhoito)
5. maanvyörymät ja eroosio
6. lämpimämmän ja kosteamman ilmaston rakennuksille aiheuttaman kosteuskuorman kasvu ja sen mukana tulevat home-, mätänemis- ja tuholaisriskit
7. merenpinnan nousu

Myös jo aikaisemmin mainittu *Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö* (Karilas ym. 2023) raportti tarjoaa hyvän yleiskuvan näistä riskeistä.

Yllä kuvatut muutokset tulevat lisäämään erityisesti puurakenteisten rakennuksien huolto- ja korjaustarvetta. Rakennuskannan suojelemiseksi on kehitetty lukuisia toimenpiteitä: rakenteiden kestävyttä voidaan parantaa kehittämällä rakennus-, korjaus- ja restaurointitekniikoita sekä uusilla teknologisilla innovaatioilla. Sama pätee muun muassa meren pinnan nousuun. Vaikka merenpinnan nousua ei voida estää, sen vaikutuksia rannikoiden ja Itämeren saaristojen kulttuuriperintöön voidaan minimoida tulvavallien ja muiden suojarakenteiden avulla. Oikeiden toimenpiteiden valinta jatkuvasti muuttuvassa toimintaympäristössä on kuitenkin vaikeaa. Suojelun nimissä tehdyt toimet, kuten suojavallien rakentaminen, voivat myös tuhota kohteiden suojeltavana olevaa kulttuurista arvoa. Myös energiatehokkuuden nimissä tehdyt korjaukset voivat väärin toteutettuina johtaa kokonaisen energiatarpeen kasvuun tai muihin negatiivisiin heijastevaikutuksiin toisaalla kohteessa. Erilaisia toimenpiteitä valitessa tulisikin aina pyrkiä ennakoimaan myös vaikeasti ennakoitavia piilovaikutuksia ja pyrkiä ymmärtämään korjausten vaikutukset laajassa mittakaavassa.

Erytisesti ilmastonmuutoksen nopeus ja kokonaisvaltaisuus tekevät oikeiden toimenpiteiden valinnasta kuitenkin vaikeaa (esim. Colette 2007; Fatorić ja Seekamp 2017; Wilson 2019; Sesana ym. 2021). Toimimattomuuden ohella on olemassa riski väärin valittujen toimenpiteiden valinnasta. Ennakoivien toimenpiteiden suurin haaste on siihen liittyvä epävarmuus. Ennakointi tapahtuu aina epävarmoissa olosuhteissa, eikä valittujen toimenpiteiden vaikutuksia voida kartoittaa kattavasti etukäteen. Ennakoivat toimenpiteet edellyttävät siis myös aktiivista reagointia. Ilman jatkuvaa seurantaa riski haittavaikutuksille kasvaa.

Margottinin (2021) huomio ihmistoiminnan vaikutuksista on myös tärkeä. Iso osa kulttuuriympäristöjen ja kestävä kehityksen risteyskohdassa ilmenevistä ongelmista johtuu inhimillisistä muuttujista, joilla ei ole suoraa yhteyttä ilmastonmuutokseen, mutta joilla voi olla huomattavia vaikutuksia yhteiskuntiemme kestävälle kehitykselle. Tämä kulttuuriperinnön laajempaa potentiaalia korostava linja on noussut viime vuosina myös keskeiseksi osaksi kansainvälisiä sopimuksia ja erityisesti EU:n kulttuuriperintöpolitiikkaa.

Kuten aikaisemmissa alueellisissa ja kansallisissa kulttuuriympäristöohjelmissä on todettu, ilmastonmuutoksen ohella kulttuuriympäristöjä uhkaa esimerkiksi arvostuksen, osaamisen ja resurssien puute, alkuperäisen käytön loppuminen, uudenlaiset tarpeet ja uudistusinto (Kähkönen 2015). Kaupungistumisen myötä maaseudulle tai pienemmille paikkakunnille niin sanotusti väärään paikkaan jäävä infrastruktuuri, talousintressien ehdoilla toteutu-

va purkava uudisrakentaminen, resurssien ylikulutus ja saastuttaminen ovat vain muutamia esimerkkejä ihmisen aiheuttamista ongelmista.

Näiden käytännön haasteiden rinnalle voidaan nostaa myös niin sanotut asenteelliset haasteet. Alan asiantuntijat joutuvat säännöllisesti arvioimaan toimiansa mahdollisia haittavaikutuksia suojeltavana oleviin kohteisiin sekä ratkomaan suojeltujen kohteiden kulttuuristen ja esteettisten arvojen sekä kestävä kehityksen edellyttämien teknologisten ratkaisujen, kuten ilmalämpöpumppujen, energiatehokkaiden ikkunoiden ja aurinkokerääjien, synnyttämiä ristiriitoja. Kulttuurihistoriallisten arvojen ja ilmastomuutoksen edellyttämien suojelutoimien välisten vaikutusten arviointiin ei ole olemassa selkeää ratkaisukaavaa. Kyse on lopulta aina arvovalinnasta: tasapainosta kohteen suojelun edellyttämien ilmastotoimien aiheuttamien muutoksien ja kohteen kulttuurihistoriallisten erityispiirteiden säilyttämisen välillä. Myös Hankosen (ym. 2023) tunnistamat neljä tulevaisuuden haastetta – uusiutuvan energian rakentamisen vaikutukset maisemaan, metsien tai laajemmin luonnonvarojen suojelun ja hyödyntämisen tasapainottaminen, kasvukeskusten kestävä rakentaminen ja saamelaisalueen erityishaasteet – ovat kaikki pohjimmiltaan arvokysymyksiä.

On tärkeää muistaa, että ilmastomuutos on pohjimmiltaan kulttuurin kriisi. Maapallon resurssien ylikulutus on suurilta osin länsimaisen, taloudelliseen kasvuun perustuvan kulutuskulttuurin tuotos. Hiilidioksidipäästöjen radikaali vähentäminen tulee edellyttämään teknologisten innovaatioiden ohella myös kulttuurisia muutoksia. Kulttuuriperintöarvoilla voi olla keskeinen rooli tässä kulttuurisessa muutoksessa, mutta luonnonsuojelun ja kulttuuriympäristöjen suojelun intressit eivät solahda yhteen ongelmattomasti. Ilmastomuutoksen aiheuttamien fyysisten haasteiden ohella intressiristiriidat luonnon- ja kulttuuriperinnön suojelun välillä voivat osoittautua keskeisiksi ratkottaviksi asioiksi kulttuuriympäristötyössä. (esim. Stegmeijer, Veldpaus ja Janssen 2021, 15).

4.

Kulttuuriympäristöt ja kestävyys kansainvälisissä sopimuksissa

Kestävän kehityksen mukaisten toimien ja tavoitteiden vaikutuksia kulttuuriympäristöihin on vaikea hahmottaa kansainvälisissä sopimuksissa. Yksi keskeinen syy tähän on sektoripohjainen sopimuskäytäntö: linjaukset ovat jakautuneet kulttuuriperintösopimusten, ilmasto- ja biodiversiteettisopimusten ja kestävä kehityksen aloille. Käyn tässä luvussa läpi kansainvälisiä sopimuksia keskittyen erityisesti kulttuuriperinnön ja kestävä kehityksen sopimuksiin.

Kansainväliset kulttuuriperintösopimukset

Kulttuuriperintökentällä on perinteisesti ollut kaksi keskeistä toimijaa, jotka ovat vastanneet kulttuuriperintöä koskevista kansainvälisistä linjauksista: YK, erityisesti Unesco, sekä Euroopan neuvosto. Myös EU on pyrkinyt korottamaan profiiliaan keskeisenä kulttuuriperintötoimijana erityisesti 2000-luvulla (ks. Lähdesmäki, Kaasik-Krogerus ja Mäkinen 2019). Unescon, Euroopan neuvoston ja EU:n toiminnan välillä on paljon yhteyksiä ja monet samat periaatteet ja käsitteet toistuvat kaikkien eri toimijoiden linjauksissa. Vaikka toistuvat teemat johtavat pienimuotoiseen toisteisuuteen, käyn alla keskeisimmät kulttuuriperintöä käsittelevän sopimukset toimijoiden mukaan: aloittaen Unescosta, ja lopettaen EU:n kulttuuriperintöpolitiikkaan.

Ennen sopimusten läpikäyntiä on tärkeää todeta lyhyesti käsitteistä. Pohjoismaiden ulkopuolella ei tunneta kulttuuriympäristön käsitettä. Kulttuuriympäristöistä puhutaan kansainvälisesti usein maiseman (landscape) tai kulttuuriperinnön käsitteillä. Esimerkiksi EU:n politiikkadiskurssin tapa ym-

märtää kulttuuriperintö on erilaisesta terminologiasta huolimatta varsin lähellä Suomessa käytettävää kulttuuriympäristön käsitettä.

UNESCON KULTTUURIPERINTÖÄ KOSKEVAT YLEISSOPIMUKSET

YK:n kulttuuriperintöasiat kuuluvat kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unescon mandaatin alaisuuteen. Yleissopimukseen sisältyvän lainsäädännöllisen ulottuvuuden vuoksi YK:n yleissopimusten allekirjoittaneilla valtioilla on velvollisuus integroida yleissopimuksen vaatimukset osaksi omaa kansallista lainsäädäntöään. Suomi on perinteisesti pyrkinyt saattamaan lainsäädäntönsä yleissopimuksia vastaavaksi ennen sopimusten ratifioimista, jonka vuoksi sopimusten laatimisen ja ratifioinnin välillä on Suomen tapauksessa usein huomattavaa viivettä. Monet maat kuitenkin muokkaavat lainsäädäntöään vasta sopimuksen ratifioimisen jälkeen. Vaikka kaiken lainsäädännön taustalla on sama sopimus, voivat eri valtioiden lainsäädännöt siis olla käytännön tasolla varsin kirjavia.

Unescon kulttuuriperintösopimuksista puhuttaessa huomio keskittyy yleensä maailmanperintösopimukseen (1972) ja aineettoman kulttuuriperinnön sopimukseen (2003), mutta Unescon sopimusperhe on huomattavasti laajempi. Vaikka muutama sopimuksista mainitsee kestävyiden muodossa tai toisessa, kulttuuriperintöä käsittelevissä yleissopimuksissa ei oteta suoraan kantaa kestävään kehitykseen ympäristönäkökulmasta. Yleissopimusten ulkopuolella Unesco on kuitenkin ottanut ilmastomuutokseen ja kestävään kehitykseen suoraan kantaa esimerkiksi vuonna 2013 annetun *Hangzhoun julistuksen* muodossa. Vaikka suoria kirjauksia on melko vähän, useampikin sopimus voisi kuitenkin toimia kulttuurisen kestävyiden suunnannäyttäjänä.

HANGZHOUN JULISTUS:

Placing culture at the Heart of Sustainable Development Policies

Hangzhoun julistus annettiin vuonna 2013 Unescon kansainvälisen "Culture: Key to sustainable development" kongressin päätöslauselmana. Julistuksen tavoitteena oli nostaa kulttuuri YK:n tuolloin kehitteillä olevien kestävän kehityksen tavoitteiden keskiöön. Julistuksella ei kuitenkaan ollut lainsäädännöllistä voimaa ja sen suositukset jäivät pääosin toteutumatta.

- Julistus sisältää yhdeksän tavoitetta:
- kulttuuri tulee integroida kaikkiin kansainvälisiin kehitysohjelmiin
- kulttuurien välistä ymmärrystä tulee tukea ja hyödyntää rauhan ja sovinnonteon välineenä
- kulttuuristen oikeuksien takaaminen tulee huomioida inklusiivisen sosiaalisen kehityksen ensiaskeleena
- kulttuuri on tehokas taloudellisen kehityksen väylä ja siten auttaa köyhyyden vähentämisessä
- kulttuurin kautta voidaan tukea ekologista kestävyyttä
- kulttuurin kautta voidaan taistella ilmastonmuutosta vastaan ja parantaa yhteisöjen katastrofisietokykyä
- kulttuurin siirtäminen seuraaville sukupolville tukee yhteiskunnallista hyvinvointia
- kulttuuri tulee valjastaa kestävän urbaanin kehityksen ja aluehallinnon välineeksi
- kulttuuria tulee hyödyntää uusien yhteistyömuotojen kehittämisessä.

Lähde: Unesco (2013) [Hanzhou declaration](#).

Ensimmäiset kulttuuriperintöä koskevat yleissopimukset käsittelivät *kulttuuriomaisuuden suojelua aseellisen selkkauksen yhteydessä* (ns. Haagin sopimus 1954, Suomi ratifioi vuonna 1994) ja *kulttuuriomaisuuden luvattoman tuonnin, viennin ja omistusoikeuden siirron kieltämisestä ja ehkäisemisestä* (ns. Unidroitin sopimus 1970, Suomi ratifioi vuonna 1999). Näitä sopimuksia ei perinteisesti ole analysoitu kestävyuden näkökulmasta, mutta kulttuuriperinnön suojelu niin konflikteilta kuin myös laittomalta kaupalta on keskeinen kulttuurisen kestävyuden ja kulttuuriperintöyhteisöjen oikeuksien edellytys.

Unescon yleissopimus *maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi* vuodelta 1972 on ensimmäinen kattavasti kulttuuriperintöä ja sen yhteiskunnallista asemaa käsittelevä allekirjoittajamaita sitova poliittinen sopimus. Sopimus on myös ensimmäinen luonnon ja ympäristön kulttuuriperinnön rinnalle nostava sopimus. Se on yhä laajimmin ratifioitu kulttuuriperintösopimus – yhteensä 190 maailman valtiota on ratifioinut sopimuksen.

Suomi ratifioi maailmanperinnön yleissopimuksen vuonna 1987. Sopimus luo pohjan Unescon maailmanperintölistaukselle ja on keskeinen kansainvälistä kulttuuriperintöyhteistyötä määrittelevä viitekehys.

Maailmanperintösopimus käsittelee kulttuuriperintö- ja luonnonperintökohteita sekä niiden yhdistelmiä. Luonnonperinnön nostaminen ihmisen toiminnasta syntyneen kulttuuriperinnön rinnalle voisi antaa ymmärtää kestävyyttä ja luonnon oikeuksia kunnioittavan kehityksen olevan sisäänkirjoitettu osa maailmanperintösopimusta. Luonnonkohteet ja erilaiset maisemakokonaisuuudet ovat silti yhä aliedustettuina maailmanperintöluettelossa, vaikka Unescon maailmanperintökomitea pyrki korostamaan kulttuurimaisemien ja luonnonperinnön asemaa vuonna 1992 päivitettyissä ohjeistuksissaan. Käytännön tasolla, maailmanperintökohteiden nimeämisessä on korostunut erityisesti eurooppalainen, historiallinen kulttuuri- ja rakennusperintö, erityisesti kirkot, kun taas luontokohteiden ohella esimerkiksi esihistoriaa edustavat arkeologiset kohteet ja 1900-luvun niin sanottu moderni rakennusperintö ja Euroopan ulkopuoliset kohteet ovat pitkään olleet aliedustettuja.

Seuraavat kulttuuriperintösopimukset ja -linjaukset hyväksyttiin vasta 2000-luvulla. Vuonna 2001 Unescon yleiskokous hyväksyi *vedenalaista kulttuuriperintöä käsittelevän sopimuksen*. Suomi ei ole ratifioinut sopimusta, mutta äänesti yleiskokouksessa sen hyväksymisen puolesta. Sopimus linjaa vedenalaista kulttuuriperintöä koskevia parhaita käytäntöjä, mutta ei ota kantaa kulttuuriperinnön tai -ympäristöjen tilanteeseen laajemmin.

Seuraava Unescon kulttuuriperintöä koskeva yleissopimus, eli vuonna 2003 hyväksytty *aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus*, on ensimmäinen Unescon sopimus, joka ottaa suoraan kantaa kestävään kehitykseen. Se on myös ensimmäinen sopimus, jossa voidaan nähdä sektorimallia pidemmälle meneviä tavoitteita. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 2013 ja tänä päivänä sopimuksen on ratifioinut jo 178 valtiota.

Yleissopimus pyrkii turvaamaan aineettoman kulttuuriperinnön suojelun. Keskeisenä sopimuksen taustamotivaationa voidaan pitää maailmanperintösopimuksen epäkohtia – erityisesti sen eurooppakeskeisyyttä ja aineettoman ulottuvuuden puuttumista. Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus nosti suojeltavan aineellisen perinnön rinnalle sekä erilaiset tapakäytäntöihin, kieleen ja perinteisiin elintapoihin liittyvät ilmiöt että näitä aineettomia perinteitä elossa pitävät kulttuuriperintöyhteisöt. Sopimuksen tavoitteena on osallistaa kulttuuriperintöyhteisöt oman perintönsä tunnistamiseen, säilyttämiseen ja suojeluun (vrt. alla Euroopan neuvoston Faron sopimus) ja suojella globalisaation vaikutuksista kärsineiden kulttuurien ja traditioiden elinmahdollisuuksia. Suomalaisen aineettoman kulttuuriperinnön ohella, sopimus on erityisen tärkeä vähemmistöperintöjen, esimerkiksi saamelaiden, karjalaisten ja romanien, kulttuuristen oikeuksien takaamiselle.

Sopimus nostaa erityisesti kulttuurisen kestävyden ajatuksen voimakkaasti esiin. Kulttuurinen kestävyys on usein mielletty kehitykseksi, joka huomio, kunnioittaa ja tukee osallistuvien ryhmien kulttuurisia arvoja ja käytänteitä. Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimus tarjoaa kuitenkin vaihtoehtoisen määritelmän. Sopimuksessa ei sanatasolla puhuta kestävydestä, mutta sen keskeisenä periaatteena on kulttuurien elinvoiman ylläpito. Kulttuurisia arvoja huomioivan (taloudellisen ja yhteiskunnallisen) kehityksen sijaan, kyse on siis kulttuuristen tapojen, perinteiden ja arvojen ylläpidosta ja elinvoimaisuudesta. Nämä arvot voivat olla voimakkaassakin ristiriidassa esimerkiksi taloudellisen kasvun ja kestävyiden kanssa.

UNESCON KULTTUURIPERINTÖSUOSITUKSET

1962	Recommendation concerning the Safeguarding of the Beauty and Character of Landscapes and Sites
1968	Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private Works
1972	Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage
1976	Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas
2011	Recommendation on the Historic Urban Landscape

Sopimus määrittelee aineettoman kulttuuriperinnön seuraavasti:

"Aineettomalla kulttuuriperinnöllä" tarkoitetaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovai-
kutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tun-
teen identiteetistä ja jatkuvuudesta, edistäen siten kulttuurisen moni-
naisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta.

Kuten määritelmästä voi huomata, aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus korostaa eri yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden oikeuksia ja painottaa perinteen välittämistä sukupolvelta toiselle, pyrkien tukemaan elävää kulttuuriperintöä. Vaikka kyse on aineettomista käytänteistä, kuten kertomuksista, tavoista, kielestä ja performansseista, sisältyy aineettomaan kulttuuriperintöön myös vahva ympäristöllinen, paikkaan sidottu tulokulma. Määritelmän mukaan aineeton kulttuuriperintö muodostuu suhteessa sitä ympäröivään luontoon ja maisemaan. Erilaiset luontoon ja ympäristöön liittyvät merkitykset ovat siis keskeinen osa aineetonta kulttuuriperintöä. Näin on esimerkiksi saamelaisen kulttuurin kohdalla. Vuonna 2015 julkaistussa *Ealli biras - Elävä ympäristö*. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma -teoksessa Päivä Magga ja Eija Ojanlatva muun muassa osoittavat, ettei saamelainen kulttuuri tee yhtä voimakasta eroa luonnonmaiseman ja kulttuurimaiseman välillä kuin perinteiset, länsimaiset maisemäkäsitykset (emt., 12). Huomioidakseen juuri paikkoihin ja luonnonmaisemiin kiinnittyneen tiedon, Magga määrittelee perinnetiedon keskeiseksi osaksi saamelaista kulttuuriympäristöä (emt., 14). Tuon perinnetiedon ylläpito, mukaan lukien myös sitä ylläpitävien kielten elinvoimaisuus, on saamelaisen kulttuurin kestävyden elinehto. Saamelaisten joikuperinteestä teokseen kirjoittanutta Kristiina Aikiota mukaillen: suojelemalla luontoa ja ympäristöä suojellaan myös kulttuuria (emt. 131). Sama pätee myös toisinpäin. Kun on kyseessä luonnon kanssa tiiviissä yhteydessä elänyt kulttuuri, kuten saamelaiset, heidän kulttuuriaan suojelemalla on mahdollista suojella myös luontoa (ks. myös Labadi ym. 2021).

Yleissopimusten ohella Unesco on antanut yhteensä viisi kulttuuriperintöä käsittelevää suositusta, joilla on kaikilla konkreettinen yhteys kulttuuriympäristöihin. Yleissopimuksista poiketen, näillä suosituksilla ei ole jäsenmaita sitovaa asemaa. Näistä viimeisin, vuonna 2011 annettu suositus historiallisten kaupunkimaisemien suojelusta tulee linjauksissaan hyvin lähelle suomalaisen kulttuuriympäristön määritelmää (ks. myös Unesco 2013). Suosituksen taustalla on huoli kaupungistumisen tahdistasta ja sen mahdollisista negatiivisista vaikutuksista historiallisten kulttuuriympäristöjen säilymiselle. Yli puolet maailman väestöstä asuu kaupungeissa ja globaalissa mittakaavassa kaupungistuminen tulee vain kiihtymään tulevina vuosikymmeninä (esim. UNDESA 2018).

Voimakas ja hallitsematon kaupunkirakentaminen voi olla huomattava riski historiallisille kaupunkiympäristöille. Suositus korostaakin juuri historiallisten kerrostumien merkitystä kaupunkien asuttavuudelle, alueiden taloudelliselle kehitykselle ja yhteiskunnalliselle koheesiolle - suojelu on kestävä keino tasapainotella kaupunkialueiden kasvupaineen ja alueella asuvien elämänlaadun välillä. Suositus linjaakin, että kestävä kehityksen näkökulmasta juuri historiallisten kaupunkiympäristöjen ja kulttuuriperinnön aktiivinen suojelu on kehityksen edellytys. Onnistunut historiallisten kaupunkiympäristöjen suojelu, edellyttää kuitenkin pelkkää kulttuuriperintötyötä laajemman tulokulman. Yksittäisten historiallisten kohteiden sijaan alueita tulee lähestyä kokonaisuuk-

sina. Se edellyttää yhteistyötä paikallistason maankäytöstä vastaavien viranomaistahojen kanssa. Suositus ei sisällä itsessään konkreettisia työvälineitä suomalaisille kulttuuriympäristötoimijoille, mutta suosituksen toimeenpanosta toteutetaan parhaillaan selvitystä, joka tulee sisältämään esimerkkejä hyvistä käytännöistä eri puolelta maailmaa.

Unescon yleissopimusten ja suositusten ohella kulttuuriperintöä on käsitelty muiden toimialojen sopimuksissa. Muun muassa YK:n Kansainvälisen työjärjestön ILO:n itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus eli ILO:n sopimus nro 169 on kulttuuriympäristöjen näkökulmasta keskeinen, mutta usein vähälle huomiolle jäävä sopimus. Vuonna 1989 laadittu sopimus pyrkii turvaamaan alkuperäiskansojen kulttuuriset ja kielioikeudet, sekä vahvistamaan alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeutta. Sopimukseen sisältyvä pykälä alkuperäiskansojen maa- ja metsätalouksista parantaisi huomattavasti saamelaisyhteisöjen kykyä huolehtia omasta kulttuuriympäristöstään. Euroopan parlamentti hyväksyi vuonna 2018 päätöslauselman, joka edellyttää EU:n jäsenmaita ratifioimaan sopimuksen, mutta Suomi ei ole ra-

tifioinut sopimusta vedoten epäselvyyksiin saamelaismääritelmästä ja maaoikeuksien käytännön toteutukseen liittyviin haasteisiin. Raportin laatimisen aikaan saamelaismääritelmä on ollut voimakkaasti esillä julkisessa keskustelussa saamelaiskäräjälain uudistuksen vuoksi.

EUROOPAN NEUVOSTO JA KULTTUURIPERINTÖ

Euroopan neuvosto on Unescon ohella yksi keskeisimmistä ja pitkäaikaisimmista kansainvälisistä kulttuuriperintötoimijoista. Euroopan neuvosto on vuonna 1949 perustettu kansainvälinen yhteistyöelin, jonka keskeisenä tehtävänä on ihmisoikeuksien suojeleminen, Euroopan kulttuurisen monimuotoisuuden edistäminen ja yhteiskunnallisten ongelmien, kuten muukalaisvihan ja suvaitsemattomuuden, torjuminen. Euroopan neuvostolla on 46 jäsentä, joista 27 on EU:n jäsenvaltioita. Venäjän jäsenyys irtisanottiin keväällä 2021 sen Ukrainassa aloittaman hyökkäyssodan vuoksi.

MONEN ÄÄNEN MAISEMA: KOKEMUKSELLINEN TIETO MAISEMAPOLITIIKASSA (HANKONEN YM. 2023).

Keväällä 2023 julkaistu ympäristöministeriön rahoittama selvitys pyrkii tukemaan Euroopan neuvoston maisemayleissopimuksen toimeenpanoa, korostamalla erityisesti kokemuksellisen tiedon, moniäänisyyden, kansalaisten osallistumisen ja niin sanotun maisemademokratian merkitystä. Selvitys nostaa esiin neljä suositusta:

1. Maisemakäsityksen ja maisematiedon laajentaminen, erityisesti integroimalla kokemustieto osaksi ympäristönsuunnittelua
2. maisemademokratian vahvistaminen arvoja törmäyttävien, kokemuksellista tietoa esille tuovien suunnittelu- ja osallisuuskäytäntöjen valtavirtaistamisen avulla
3. maisemademokratian sisällyttäminen maisemapolitiikkaa ja -hallintoa läpileikkaavaksi teemaksi
4. maisemapolitiikkaa, maisemaa ja kulttuuriympäristöä tutkivien tieteen ja hallinonalojen tutkimuksen, koulutuksen mallien ja rahoituksen kehittäminen.

Pois lukien vuonna 2022 laadittu Nikosian sopimus, Euroopan neuvoston kulttuuriperintöä koskevat yleissopimukset ovat kulttuuriympäristöjen näkökulmasta kenties keskeisempiä kuin Unescon vastaavat sopimukset. Euroopan neuvoston kulttuuriperintöä koskevia yleissopimuksia on viisi:

- rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus eli ns. Granadan sopimus vuodelta 1985
- arkeologista kulttuuriperinnön suojelua koskeva yleissopimus eli ns. Vallettan sopimus vuodelta 1992
- maisemayleissopimus eli ns. Firenzen sopimus vuodelta 2000
- kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskeva yleissopimus eli niin sanottu Faron sopimus vuodelta 2005
- kulttuuriperintöön kohdistuvia rikoksia koskeva yleissopimus eli ns. Nikosian sopimus vuodelta 2022.

Kolme vanhinta yleissopimusta kattavat kulttuuriympäristöihin perinteisesti luettavat kolme osa-aluetta: rakennetun perinnön, arkeologisen kulttuuriperinnön ja maisemat. Suomen lainsäädäntö on pääosin vastannut sopimusten sisältöä jo ennen niiden voimaantumista. Näissä kolmessa sopimuksessa kiteytyvät suomalaisen kulttuuriympäristölainsäädännön perusta ja keskeiset toimintaperiaatteet.

Kaksi ensimmäistä sopimusta seuraa perinteistä sektorimallia. Sopimuksista kolmas, eli maisemayleissopimus vuodelta 2000, kuitenkin sijoittaa kulttuurimaisemat yhteiskunnallisen kehityksen keskeiseksi osaksi. Se nostaa ”sosiaalisten tarpeiden, taloudellisen toiminnan ja ympäristön väliseen tasapainoon pohjautuvan kestävä kehityksen” yhdeksi sopimuksen perustavista lähtökohdista. Kuten Hankonen ja kumppanit toteavat keväällä 2023 julkaistussa Suomen maisemapolitiikkaa käsittelevässä selvityksessään, maisemayleissopimus korostaa maiseman kokemuksen merkitystä ja pyrkii eroon kulttuuriympäristökäsitteeseen pohjoismaissa kiinnittyneestä luonnon ja kulttuurin välisestä vastakkainasettelusta (Hankonen ym. 2023, 13).

Kestävä kehityksen näkökulmasta kaikkein keskeisin Euroopan neuvoston yleissopimus on kuitenkin sopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä eli tuttavallisemmin Faron sopimus (ks. myös Salmela ym. 2014). Sopimusten käyttämän kielen kehityskaari osoittaa hyvin sekä kulttuuriperinnölle asetettujen yhteiskunnallisten merkitysten muutoksia että eri aikakausille tyypillisiä poliittisia diskursseja. Kestävä kehitys on vahvasti 2000-luvun ilmiö, samoin kuin on Faron sopimuksen keskiössä oleva ihmisoikeusperusteinen politiikkadiskurssi. Faron sopimuksessa keskeisiä ovat Unescon kaksi vuotta aikaisemmin solmitun aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimusta mukailleen kulttuuriperintöyhteisöt ja yhteisöjen oikeudet oman kulttuuriperintönsä ja historiansa omaehtoiseen tulkitsemiseen sekä oman kulttuuriympäristönsä määrittelyyn. Sopimus pyrkii vahvistamaan kulttuuriperinnön, identiteetin ja kestävä kehityksen välisiä yhteyksiä ja tukea erityisesti yhteisöjen ja yksilöiden hyvinvointia ja elämänlaatua. Faron sopimuksen esittämällä kulttuuriperinnön määritelmällä on myös konkreettisia yhteyksiä kulttuuriympäristöihin. Sopimuksen mukaan

kulttuuriperintö tarkoittaa niitä menneisyydestä perittyjä voimavaroja niiden omistajasta riippumatta, jotka ihmisten mielestä kuvastavat heidän jatkuvasti muuttuvia arvojaan, uskomuksiaan, tietojaan ja perinteitään. Tähän kuuluvat kaikki ihmisten ja paikkojen vuorovaikutuksesta aikojen kuluessa rakentuneen ympäristön osat (artikla 2).

Faron sopimuksen mukaan kulttuuriperintö on siis yhteisöllinen voimavara, joka rakentuu eri yhteisöjen ja yksilöiden osallistumisen kautta. Ajatus kulttuuriperinnöstä voimavarana on muodostunut keskeiseksi osaksi kansainvälisen kulttuuriperintödiskurssia. Se toistuu keskeisenä osana niin EU:n kulttuuriperintölinjauksia kuin Suomen kulttuuriperintöstrategiassa vuosille 2022–2030 (ks. Mattila 2022). Keskeistä näkökulmalle on kulttuuriperinnön valjastaminen muiden yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseksi – oli kyse sitten identiteettipolitiikasta, taloudellisesta kehityksestä, kestävämmän elämäntavan opettelusta tai kulttuuriympäristötyöstä. Kulttuuriympäristöjen kestävyydelle ovat keskeisiä erityisesti artikkelit 8–10, jotka on avattu kokonaisuudessaan viereisen sivun laatikossa.

OTTEITA FARON SOPIMUKSESTA

8 artikla: Ympäristö, kulttuuriperintö ja elämänlaatu

Osapuolet sopivat hyödyntävänsä kaikkea kulttuuriympäristöön sisältyvää kulttuuriperintöä

- a. rikastuttaakseen taloudellista, poliittista, sosiaalista ja kulttuurista kehitystä ja maankäytön suunnittelua ottamalla käyttöön kulttuuriperinnön vaikuttavuusarvioiteja ja vahingoittumisen vähenemiseen tähtääviä toimintasuunnitelmia silloin kun se on tarpeellista;
- b. edistääkseen integroitua lähestymistapaa kulttuurista, biologiasta, geologiasta ja maankäytön monimuotoisuutta koskeviin periaatteisiin, jotta saavutetaisiin tasapaino näiden osa-alueiden välillä;
- c. vahvistaakseen sosiaalista yhteenkuuluvuutta lisäämällä yhteisen vastuun tunnetta ihmisten asuinpaikkoja kohtaan;
- d. edistääkseen ympäristöön teytyjen nykyaikaisten muutosten laadun tavoitetta vaarantamatta ympäristön kulttuurisia arvoja.

9 artikla: Kulttuuriperinnön kestävä käyttö

Tukeakseen kulttuuriperinnön säilymistä osapuolet sopivat

- a. edistävänsä kulttuuriperinnön koskemattomuuden kunnioittamista varmistaamalla, että muutospäätöksissä huomioidaan kulttuuriset arvot;
- b. määrittävänsä ja edistävänsä kulttuuriperinnön kestävä hoidon periaatteita ja kannustavansa kulttuuriperinnön säilyttämiseen;
- c. varmistavansa, että kaikissa yleisissä teknisissä määräyksissä otetaan huomioon kulttuuriperinnön säilyttämisen asettamat erityisvaatimukset;
- d. edistävänsä perinteisten materiaalien, tekniikoiden ja taitojen käyttöä sekä niiden nykyaikaisten käyttömuotojen selvittämistä;
- e. edistävänsä työn korkeaa laatua ottamalla käyttöön ammattipätevyysjärjestelmiä ja yksilöiden, yritysten ja instituutioiden akkreditointijärjestelmiä.

10 artikla: Kulttuuriperintö ja taloudellinen toiminta

Jotta kulttuuriperinnön tarjoamat mahdollisuudet saataisiin kokonaisuudessaan käyttöön kestävä taloudellisen kehityksen osatekijänä, osapuolet sopivat

- a. lisäävänsä tietoisuutta kulttuuriperinnöstä ja hyödyntävänsä sen tarjoamia taloudellisia mahdollisuuksia;
- b. ottavansa huomioon kulttuuriperinnön erityisluonteen ja edut laatiessaan talouspoliittisia linjauksia;
- c. varmistavansa, että nämä linjaukset kunnioittavat kulttuuriperinnön koskemattomuutta eivätkä vaaranna sen itseisarvoa.

Lähde: Euroopan neuvosto (2005)

[Puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä.](#)

EU:N KULTTUURIPERINTÖPOLITIikka

EU:n kulttuuriperintöpolitiikkaa noudattelee sisällöllisesti hyvin vahvasti edellä mainittujen kansainvälisten sopimusten painopisteitä. Unionin politiikassa kulttuuriperintöön liittyvät päätökset kuuluvat kuitenkin jäsenvaltioiden toimivallan alle. Eli EU:n kulttuuriperintöohjelmilla ja -linjauksilla ei ole muun EU-lainsäädännön kaltaista jäsenvaltioita sitovaa asemaa. Unescon ja Euroopan neuvoston yleissopimuksilla on siis EU:ta vahvempi lainsäädännöllinen vaikutus jäsenmaiden kulttuuriympäristöpolitiikkaan. Kenties juuri tästä syystä EU:n kulttuuriperintöpolitiikassa ei ole havaittavissa vastaavaa sektoriajattelua kuin Unescon ja Euroopan neuvoston varhaisilla ohjelmilla. Koska varsinaiset suojelutoimet ovat jäsenvaltioiden vastuulla, jää EU:n rooliksi kulttuuriperinnön laajemman yhteiskunnallisen merkityksen hahmottaminen. Sen taustalla on identiteettipoliittinen tarve rakentaa yhteistä eurooppalaista identiteettiä ja siten tukea taloudellista ja poliittista integraatiota kulttuurin avulla. Samaan aikaan kulttuuriperintö on EU:n politiikassa nähty resurssina tai jopa kulttuurisen pääoman muotona. Se on voimavara, jota voi käyttää erinäisten poliittisten tavoitteiden saavuttamiseen (ks. myös Faron sopimus) aina taloudellisista intresseistä, työpaikkojen luomiseen, väestön hyvinvoinnin tukemiseen, kuin myös kestävän kehityksen tukemiseen.

EU:n kulttuuriperintöpolitiikkaa on alusta alkaen koostunut *suorista* ja *epäsuorista* politiikkaohjelmista (Lähdesmäki 2014). EU:n suoraan kulttuuriperintöpolitiikkaan liittyen on tärkeää huomioida muutama keskeinen lähtökohta. Ensinnäkin suora kulttuuriperintöpolitiikka on varsin tuore politiikkakerrostuma. Ensimmäiset kulttuuriperintöä suoraan käsittelevät ohjelmat alkoivat 1990-luvun lopulla RAPHAEL-ohjelman myötä ja ensimmäinen kulttuuriperinnölle omistettu politiikkaohjelma *Tavoitteena kulttuuriperintöä koskeva yhdenmukainen lähestymistapa Euroopassa* (Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe) on vasta vuodelta 2014.

Toiseksi EU:n kulttuuriperintöpolitiikassa ei ole kyse minkä tahansa kulttuuriperinnön suojelemisesta. Erilaiset päätöslauselmat ja konkreettiset toimenpideohjelmat keskittyvät korostetusti kulttuuriperintöön, jolla on erityistä *eurooppalaista* merkitystä. Erityisesti yhteistä arvoperintöä on valjastettu osaksi suurempaa eurooppalaista historiankertomusta, jonka varaan EU:n kansalaisten on toivottu voivan rakentaa yhteistä identiteettiä (ks. Lähdesmäki ym., 2020). Tietoisuuden lisääminen yhteisestä eurooppalaisesta kulttuuriperinnöstä onkin yksi useiden EU:n kulttuuriperintöhankkeiden, kuten vuonna 2011 käynnistyneen Euroopan kulttuuriperintötunnuksen tai vuonna 2018 järjestetyn Kulttuuriperinnön eurooppalaisen teemavuoden, keskeisimmistä tavoitteista.

Kolmanneksi vahvasta identiteettipoliittisesta ja symbolisesta painotuksesta johtuen EU:n kulttuuriperintöohjelmissa on kyse suojelusta varsin vertauskuvallisessa mielessä. Ohjelmiin sisältyy useimmiten hyvin vähän rahoitusmahdollisuuksia, ja nekin on rajattu erillisiin tapahtumiin tai verkostoitumiseen, ei niinkään konkreettisiin suojelutoimiin, joiden rahoitus on jäsenmaiden vastuulla. Kulttuuriperinnöllä on ollut kuitenkin pitkä epäsuora historia EU:n keskeisissä politiikkadokumenteissa ja -ohjelmissa jo 1970-luvulta lähtien (ks. Lähdesmäki, Kaasik-Krogerus ja Mäkinen 2019; Calligaro 2013). Viimeistään vuonna 1992 allekirjoitetusta EU:n perustamissopimuksesta, eli Maastrichtin sopimuksesta, lähtien yhteisen eurooppalaisen kulttuurin ja yhtenäisen identiteetin tukeminen on nostettu EU:n taloudellisen ja poliittisen integraation rinnalle.

Kulttuuriperintöhankkeita on myös tuettu eri politiikkasektoreiden rahoitusväylien, kuten esimerkiksi aluekehitysrahaston (ks. alla), rakennerahaston, maaseuturahaston sekä meri- ja kalatalousrahaston kautta. Näitä rahoitusmekanismeja ohjaavat EU:n sisäpoliittiset ja taloudelliset tavoitteet. Hankkeiden kulttuuriperintöä koskevat tavoitteet tulee siis perustella yhdistäen ne erilaisiin taloudellisiin ja työpoliittisiin tavoitteisiin. Rahoituksen ohjaaminen kulttuuriperintöön tai -ympäristöihin liittyviin toimenpiteisiin on ollut kuitenkin taloudellisilla mittareilla mitattuna varsin kannattavaa: taloudelliset panostukset kulttuuriperintöön ovat todistetusti tukeneet EU:n bruttokansantuotteen kasvua (CHCfE 2015, ks. lisää luku 4). Kulttuuriperintöarvojen integroiminen osaksi muiden sektoreiden toimintaa (factor-malli) tai jopa eri politiikka-alojen toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi (vector-malli) voi siis luoda mahdollisuuksia taloudellisesti ja kulttuurisesti kestäväälle kulttuuriperintöpolitiikalle.

ESIMERKKEJÄ ALUEKEHITYSRAHASTON RAHOITTAMISTA (INTERREG) KULTTUURIPERINTÖHANKKEISTA

Adapt Northern Heritage -hanke (2017–2022) on Islannin, Norjan ja EU:n tukema hanke. Hankkeen tavoitteena on tukea yhteisöjä ja paikallisia viranomaisia sopeutumaan ilmastonmuutoksen ja luonnon ääri-ilmiöiden aiheuttamiin muutoksiin elinympäristöissä. Hankkeen aikana tullaan luomaan ja testaamaan historiallisten kohteiden erityistarpeisiin suunniteltu riski- ja haavoittuvuusarviointityökalu. Hankkeessa on partnereita Islannista, Irlannista, Norjasta, Venäjältä, Skotlannista ja Ruotsista.

[Hankkeen tuottama arviointityökalu ja siihen liittyvä ohjeistus hankkeen nettisivuilla.](#)

Keep on -hanke keskittyy kulttuuriperintökohteiden taloudellisen kestävyden haasteisiin. Kulttuuriperintösektori on ympäri Eurooppaa tilanteessa, jossa taasisesti lisääntyvien kulttuuriperintökohteiden ylläpidon vaatimat kulut kasvavat, mutta saman aikaisesti sektorin (julkinen) rahoitus laskee. Hankkeen tavoitteena on kehittää työkaluja, joilla voidaan parantaa julkisrahoitteisten kulttuuriperintöhankkeiden tuloksia ja varmistaa toimintojen jatkuvuus julkisen hankerahoituksen päättyttyä.

Hankkeen keskeisenä tuotoksena on CULTURAL HERITAGE AND SUSTAINABILITY Practical Guide -raportti (Jelinčić ja Glivetić 2022). Raportti painottuu taloudellisen kestävyden haasteisiin, mutta sisältää omat osionsa niin sosiaalisesta kuin ekologisesta kestävydestä. Kenties arvokkaimpana tuloksena, raportti kokoaa yksien kansien väliin kymmenittäin konkreettisia esimerkkejä eri puolilta Eurooppaa tarjoten lukijoille välineitä erilaisten kestävyysongelmien ratkaisuun.

[Hankkeen raportti hankkeen nettisivuilta.](#)

VOIMASSA OLEVAT EU:N KULTTUURIPOLITIIKKALINJAUKSET

EU:n niin suoriin kuin epäsuoriin kulttuuriperintötoimiin liittyen on tärkeää ymmärtää niihin sisältyvä ohjaava ja normatiivinen vaikutus. EU:n käyttämä kieli ja argumentaatio valuu usein myös jäsenmaiden omiin politiikkaohjelmiin. Esimerkiksi EU:n aluepolitiikkaan sisältyvä tavoite alueellisten ja paikallisten identiteettien vahvistamisesta tulee voimakkaasti esille Suomen kulttuuriympäristöohjelmissa (Kähkönen 2015). Ajankohtaisten kulttuuriperintöä ohjaavien linjausten tunteminen on siis tärkeää, vaikka ne eivät käsittelekään suoraan kulttuuriympäristöjä. Näissä ohjelmissa asetetut tavoitteet ja painopisteet, kuten monimuotoisuuden tukeminen, kestävyys-

den valtavirtaistaminen, taloudellisten tavoitteiden keskeisyys ja nuorten osallistumisen tukeminen, tulevat korostumaan myös epäsuorien rahoitusinstrumenttien asettamissa tavoitteissa, sekä suurella todennäköisyydellä myös Suomen omissa politiikkalinjauksissa.

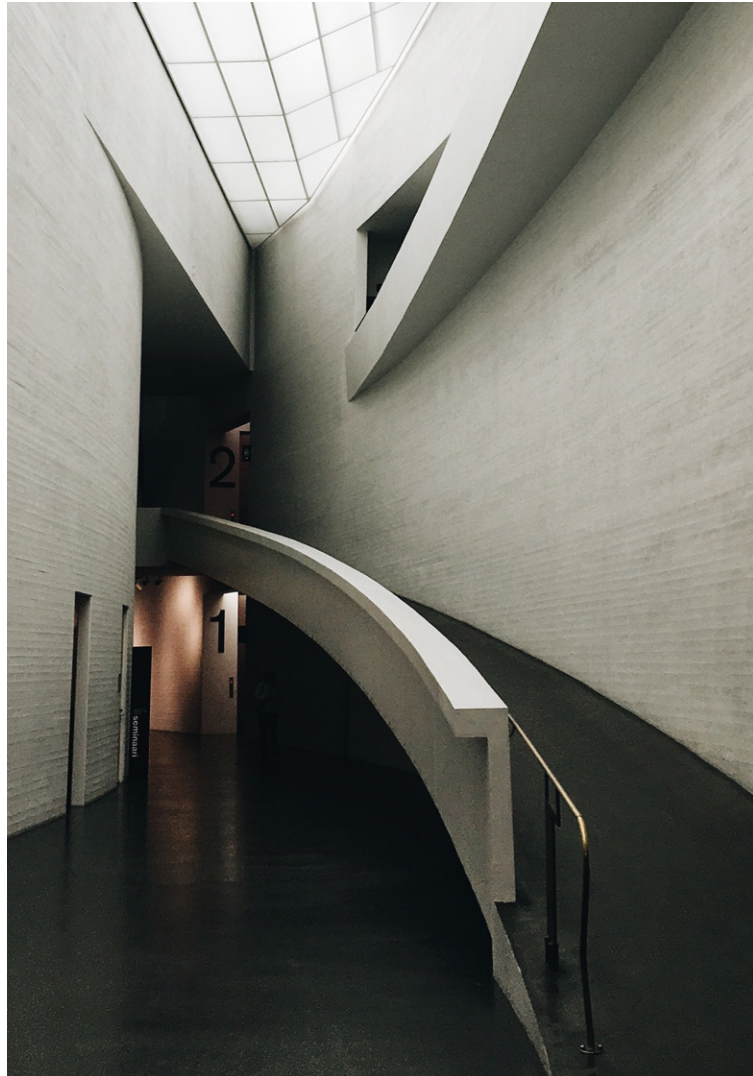
EU:n tämänhetkistä kulttuuriperintöpolitiikkaa ohjaa kolme dokumenttia: *Euroopan kulttuuriohjelma (2018)*, *Kulttuurin työohjelma 2023–2027* ja *Kulttuuriperintöä koskeva eurooppalainen toimintakehys (2019)*.

Euroopan kulttuuriohjelma (New Agenda for Culture, EU 2018) määrittelee erityisesti komission toiminnan periaatteita ja strategisia tavoitteita. Dokumentti ohjaa ensisijaisesti komission toimintaa, mutta eri tavoitteiden alle kuuluu usein myös yksittäisiä suosituksia jäsenmaille. Ohjelma toimenpiteen jakautuvat kolmelle osa-alueelle:

- *Sosiaalinen ulottuvuus*
 - kulttuurin ja kulttuurisen monimuotoisuuden valjastaminen sosiaalisen yhtenäisyyden ja hyvinvoinnin edistämiseen (sisältää Luova Eurooppa -ohjelman suunnittelun ja toimeenpanon).
- *Taloudellinen ulottuvuus*
 - kulttuuripohjaisen luovuuden tukeminen koulutuksessa ja innovaatioissa sekä työpaikkojen ja kasvun lisäämiseksi.
- *Ulkoinen ulottuvuus*
 - kansainvälisten kulttuurisuhteiden vahvistaminen.

Kuten tavoitteista voi havaita, ohjelma näkee kulttuurin ensisijaisesti voimavarana, jolla voi tukea sosiaalisia, taloudellisia ja ulkopoliittisia tavoitteita. Lisäksi ohjelmaan kuuluu kaksi monialaista toimea - kulttuuriperintö ja digitaalisuus - jotka leikkaavat kaikkien kolmen ulottuvuuden läpi.

Näiden painopisteiden käytännön toteuttamista ohjaa *Kulttuurin työohjelma (EU Work plan for Culture)*. Kulttuurin työohjelma on EU:n ministerineuvoston laatima yleinen strategialinjaus, joka ohjaa suosituksin ja pyynnöin niin komission kuin jäsenmaiden toimintaa kulttuurisektorilla. Työohjelman tavoitteena on tukea kulttuurista moninaisuutta, eurooppalaista lisäarvoa ja yhteistyötä. Raportin kirjoittamisaikana oli meneillään siirtymävaihe vuosien 2019–2022 työohjelman ja joulukuussa 2022 hyväksytyn vuosien 2023–2026 työohjelman välillä. Käyn alla lyhyesti läpi työohjelman muutoksia ja muutamia vuosien 2019–2022 työohjelman arvioinnin keskeisiä löydöksiä.

Vuosien 2019-2022 työohjelma sisälsi viisi painopistealaa:

1. kestävyys ja kulttuuriperintö
2. yhteenkuuluvuus ja hyvinvointi
3. taiteilijoita, kulttuurin ja luovan alan ammattilaisia ja eurooppalaisia sisältöjä tukeva rahoitusympäristö
4. sukupuolten välinen tasa-arvo
5. kansainväliset kulttuurisuhteet.

Kulttuuriympäristöjen näkökulmasta kulttuuriperinnön kestävyteen keskittyvä painopiste A ja arkkitehtuuriin ja rakennetun ympäristön suojeluun liittyvät toimenpiteet sisältävä painopiste B ovat kaikkein keskeisimmät. Nämä painopisteet korostuivat myös vuosien 2019-2022 työohjelman toimeenpanossa, sillä sekä ilmastomuutosta ja kulttuuriperintöä että arkkitehtuuria käsittelemään avattiin niin sanottu avoin koordinoitimenettely (open coordination method, OMC). Avoin koordinoitimenettely on toimintatapa, jossa

EU-maiden asiantuntijoita kootaan yhteen tietyn teeman ympärille. Keväällä 2020 työohjelman sisältöjä tarkennettiin. Kuudenneksi painopistealaksi lisättiin "kulttuuri kestävän kehityksen edistäjänä", ja myös tälle teemalle avattiin avoin koordinaatiomenettely. Kestävän kehityksen kulttuurinen ulottuvuus ja kulttuurin potentiaali kestävän kehityksen haasteiden saralla ovat EU:n kulttuuripolitiikassa siis voimakkaasti esillä. Käsittelen näiden prosessien kautta luotujen raporttien keskeisiä löydöksiä myöhemmin tässä raportissa (ks. arkkitehtuuri EC 2021, ilmastonmuutos ja kulttuuriperintö EC 2022a, kulttuuri kestävän kehityksen edistäjä EC 2022b).

Vuosien 2019-2022 työohjelman arviointi (Euroopan komissio 2022a; 2022b) toteutettiin osittain komission toteuttaman kyselyn kautta. Kyselyn mukaan "kulttuuriperinnön kestävyys" (painopisteala A) ja kuudenneksi painopistealaksi jälkikäteen nostettu "kulttuuri kestävän kehityksen edistäjänä" olivat jäsenvaltioiden mielestä EU-tason päätöksen teon tärkeimmät prioriteetit. Kolmanneksi tärkeimmäksi osa-alueeksi nousi taiteilijoita, kulttuurialan ja luovien alojen ammattilaisia ja eurooppalaista sisältöä tukevaa toimintaympäristö (painopisteala C), joskin tällä sektorilla korostui EU-tasoa enemmän myös kansallinen toimintaympäristö ja kansallisten toimintaa tukevien politiikkalinjausten rooli.

Vuosien 2023-2026 työohjelma sisältää muutamia painopisteiden muutoksia. Uuden työohjelman painopistealat ovat

1. taiteilijat ja kulttuurialan ammattilaiset: kulttuuri- ja luovien alojen vahvistaminen
2. kulttuuri ja ihmiset: kulttuuriosallistumisen ja kulttuurin yhteiskunnallisen roolin vahvistaminen
3. kulttuurin merkitys maailmalle: kulttuurin voiman hyödyntäminen
4. kulttuuri ja luovat kumppanuudet: EU:n ulkosuhteiden kulttuuriulottuvuuden vahvistaminen.

Kuten jo pelkkien otsikoiden perusteella voidaan todeta, vuosien 2023-2026 työohjelma jatkaa EU:n kulttuuriperintöpolitiikalla tyypillistä siirtymää kohti laaja-alaista factor- ja vector-tyylistä toimintaa. Kulttuuri ja alan toimijat nähdään voimavaroina, joilla voidaan osallistua moninaisten yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseen. Kulttuurilla voidaan vaikuttaa muun muassa demokratiaan, terveyteen, ilmastonmuutokseen, nuorten osallisuuteen ja kansainvälisiin suhteisiin.

Vaikka edeltävän työohjelman arvioinnissa jäsenvaltiot korostivat EU-tason toiminnan tärkeyttä juuri kulttuurin, ilmastonmuutoksen ja kestävän kehityksen välisten toimenpiteiden saralla, uusi ohjelma ei sisällä, kenties hivenen yllättäen, tälle tematiikalle omistettua painopistealaa. Erilaisia aihetta si-
vuuvia toimenpiteitä on kuitenkin kirjattu eri painopistealojen alle. Erillisiksi

toimenpideoiksi on nostettu esimerkiksi kulttuurisektorin mahdollisuudet vihreän siirtymän edistäjänä, kulttuurisektorin (ml. taide ja kulttuuriperintö) ilmastotoimet, kulttuuriperinnön suojeleminen luonnononnettomuuksilta ja ihmisen aiheuttamilta katastrofeilta ja kaikille tasavertaisen ja laadukkaan elinympäristön turvaaminen.

Myös arkkitehtuurin rooli on näennäisesti pienempi uudessa työohjelmassa. Arkkitehtuurin, rakentamisen ja peruskorjaamisen merkityksen pieneneminen johtuu kuitenkin suurelta osin siitä, että teemaa käsittelevät toimenpiteet on keskitetty vuonna 2020 käynnistetyin EU:n perusparannusaallon ja sen osana julistetun uuden eurooppalaisen Bauhauksen alle. Kulttuurin työohjelma pyrkii laaja-alaisesti tukemaan näiden aloitteiden toteutumista ja ei siten määrittele omia tavoitteitaan näille sektoreille.

Työsuunnitelma korostaa myös digitalisaatiota keinona parantaa kulttuuriperinnön kestävyttä ja pyrkii jalkauttamaan vuosien 2019–2022 avointen koordinaatiomenettelyiden keskeisiä löydöksiä. Reaktiona Ukrainan sotaan, työohjelma nostaa painopistealaa D alla Ukrainan kulttuuriperinnön säilyttämisen ja ukrainalaisen kulttuuri- ja luovien alojen tukemisen yhdeksi toiminnan tavoitteekseen.

Toiminnan tueksi tullaan avaamaan myös tulevalla toimintakaudella useita avoimeen koordinaatiomenettelyyn perustuvia työryhmiä. Ryhmien tarkemmat tehtävänannot tulevat vielä tarkentumaan. Alustavista teemoista kulttuuri- ja luovien alojen vihreän siirtymän edistämiseen ja erityisesti energiakriisiin keskittyvä työryhmä tukee suoraan kulttuuriympäristöjen ja kestävän kehityksen kokonaisuutta ja näiden ryhmien löydöksiä kannattaakin seurata aktiivisesti. Muita alustavia teemoja ovat muun muassa kulttuuri ja terveys; kirjastojen monitahoinen rooli kulttuuriteosten, taitojen ja eurooppalaisten arvojen väylinä ja välittäjinä, sekä EU:n kansainvälisiä kulttuurisuhteita käsittelevän strategisen lähestymistavan ja kehityksen hallinta.

Kulttuuriperintöä koskeva eurooppalainen toimintakehys (European Framework for Action on Cultural Heritage, 2019) poikkeaa edellä käsitellyistä ohjelmista, sillä se keskittyy koko kulttuurisektorin sijaan ainoastaan kulttuuriperintöön. Sen jatkaa Kulttuuriperinnön eurooppalaisen teemavuoden vuonna 2018 vaadittamaa positiivista kehitystä pyrkien valtavirtaistamaan kulttuuriperinnön EU:n eri toiminta-aloille (eli pyrkiä kohti factor- ja vector-tyylistä kulttuuriperintöpolitiikkaa). Toimintakehys toteutetaan sektorienvälisenä yhteistyönä. Toiminnassa on mukana alue- ja kaupunkikehitys, maaseudun kehittäminen, koulutus ja sosiaalinen yhteenkuuluvuus, digitaalinen muutos, ympäristö (kuten luonnonsuojelu), matkailu, esteettömyys, kestävän kehityksen agenda ja ilmastonmuutokseen sopeutuminen, tutkimus ja innovointi sekä ulkosuhteet. Toimintakehys perustuu viiteen pilariin:

1. kulttuuriperintö osallistavan Euroopan hyväksi: osallistumismahdollisuus ja saavutettavuus kaikille
2. kulttuuriperintö kestävän Euroopan hyväksi: älykkäitä ratkaisuja yhtenäistä ja kestävää tulevaisuutta varten
3. kulttuuriperintö kestokkyisen Euroopan hyväksi: uhanalaisen kulttuuriperinnön suojeleminen
4. kulttuuriperintö innovatiivisen Euroopan hyväksi: osaamisen ja tutkimuksen hyödyntäminen
5. kulttuuriperintö vahvempien maailmanlaajuisten kumppanuuksien edistäjänä: tehostetaan kansainvälistä yhteistyötä.

Näiden viiden pilarin alle on muodostetty yhteensä 14 toimintakokonaisuutta. Suomalaisen kulttuuriympäristön näkökulmasta haluaisin korostaa seitsemää toimikokonaisuutta. Toimikokonaisuudet 2 (koululaisten ja nuorten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen) ja 3 (muiden esteiden poistaminen) ovat ensimmäisen pilarin alla. Eri ryhmien näkemysten ja kokemusten ymmärtäminen ikään, identiteettiin ja kykyihin katsomatta on tulevaisuuden kulttuuriympäristötyön ja toiminnan kulttuurisen ja sosiaalisen kestävyuden kannalta tärkeää. Nuorten osallistuminen lisää toiminnan pitkäjänteisyyttä, kun taas aikaisemmin syrjään jääneiden ryhmien osallistumismahdollisuuksien tukeminen voi parantaa suojelupäätöksien ja -toimenpiteiden legitimitettä ja prosessien avoimuutta.

Toimikokonaisuudet 4-6 ovat puolestaan pilarin 2 alla ja käsittelevät kaikki rakennettua kulttuuriperintöä ja matkailua. Elvyttämällä kaupunkeja ja alueita kulttuuriperinnön avulla (toimintakokonaisuus 4) ja tukemalla kulttuurihistoriallisesti merkittävien rakennusten uudelleenkäyttöä (toimintakokonaisuus 5) voidaan saavuttaa huomattavia muutoksia ihmisten elinympäristöjen kestävyuden sekä alueiden houkuttelevuuden saralla. Rakennettu kulttuuriperintö ja siihen liittyvien arvojen tuominen yhteiskunnalliseen rakentamista koskevaan keskusteluun on keskeinen osa kestävän kehityksen edellyttämää asennemuutosta. Samalla tukemalla kestävää turismia ja vahvistamalla luonnon- ja kulttuuriperinnön välisiä synergioiden (toimintakokonaisuus 6) voidaan luoda konkreettisia työkaluja kulttuuriperintösektorin taloudellisten realiteettien ja turismin ekologisten rajaehtojen määrittämiseen, sekä neuvotella luonnon- ja kulttuuriympäristöjen suojelun välisiä ristiriitoja.

Lopuksi pilarin 3 alle allokoitujen rakennetun kulttuuriperinnön korjaustoimenpiteiden laadun kehittämistoimet ja kulttuuriperinnön tehokas suojele luonnonkatastrofeilta ja ilmastonmuutokselta tulee olemaan tulevaisuuden kulttuuriympäristötyön kannalla keskeinen osa-alue.

Kansainväliset ilmastosopimukset ja kestävä kehitys

YK:n ja kansainvälisen yhteisön varhaiset ilmastosopimukset ovat keskittyneet kapeahkosti hiilidioksidipäästöjen rajoittamiseen, ilmastomuutoksen aiheuttamien haittojen, kuten eroosion pysäyttämiseen ja biodiversiteetin, tukemiseen. Keskitynkin tässä osiossa ilmastomuutokseen ensisijaisesti YK:n kestävän kehityksen tavoitteiden ja EU:n vihreän kehityksen ohjelman asettamien tavoitteiden kautta.

AGENDA 2030: YK:N KESTÄVÄN KEHITYKSEN TAVOITTEET

Kuten tämän raportin johdannossa jo todettiin, kestävä kehitys on ”kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa” (Ympäristön ja kehityksen maailmankomissio 1988, 26). Julkisessa keskustelussa kestävän kehityksen käsite on usein ymmärretty hyvin voimakkaasti ympäristön ja ekologian näkökulmasta, korostaen ihmisen toiminnan erilaisia vaikutuksia niihin.

Kulttuurin merkitys kestäväälle kehitykselle on ollut YK:n sopimusten näkökulmasta varsin haasteellinen osa-alue. Ilmaston näkökulmasta asiaa lähestyvät raportit ja sopimukset – esimerkiksi vuonna 1997 allekirjoitettu Kioton sopimus – keskittyvät varsin kapeasti päästörajoituksiin ja niiden ilmastomuutosta mahdollisesti hillitseviin vaikutuksiin. Myös vuonna 2015 solmittu Pariisin ilmastosopimusta, jota on usein pidetty ensimmäisenä laajemmin yhteiskunnallisia näkökulmia huomioivana ilmastosopimuksena, on keinovalikoimaltaan loppujen lopuksi varsin kapea. Kulttuuria ei ole huomioitu myöskään YK:n kehitykseen keskittyneissä sopimuksissa, kuten vuonna 2000 julkistetuissa YK:n vuosituhattavoitteissa.

Vuonna 2015 julkistetut kestävän kehityksen tavoitteet eli niin sanottu Agenda 2030 lähestyy kestävää kehitystä kokonaisvaltaisesta näkökulmasta nostaan ekologisen kestävyuden rinnalle myös taloudellisen ja sosiaalisen ulottuvuuden. Agenda 2030:ssa on kyse kokonaisuudesta – jotta jokin voisi olla kestävä, kaiken tulisi olla kestävä. Vaikka Hangzhoun julistus (2013, ks. myös s. 20 tässä raportissa) yritti korjata tilannetta vaatimalla kulttuurin nostamista kestävyuden kolmen pilarin – ekologisen, taloudellisen ja sosiaalisen – rinnalle (ks. myös CHCfE 2015; Van Balen ja Vandesande 2021, 39), Agenda 2030 ohjelmassa kulttuuri ymmärretään ensisijaisesti muita kestävyuden osa-alueita tukevaksi osa-alueeksi, eikä omaksi itsenäiseksi toimialaksi. Agenda 2030 ohjelman 17 päätavoitteesta ja 169 alatavoitteesta yksikään ei keskity yksinomaan kulttuuriin, vaikka kulttuurilla voidaan nähdä positiivisia vaikutuksia kaikkiin 17 päätavoitteeseen (ks. Huntus 2022a ja 2022b; Labadi ym. 2021; UCLG 2018). Osa näistä mahdollisuuksista on

myös huomioitu Suomen Agenda 2030 toimeenpanossa (ks. Valtioneuvoston kanslia 2020).

Yhtenä syynä kulttuurin ja kulttuuriperinnön vaatimattomalle roolille Agenda 2030 -tavoitteissa on pidetty vaikutuksien mittaamiseen ja seuraamiseen liittyviä haasteita. Unesco on kuitenkin pyrkinyt luomaan yhteistyössä monien kansainvälisten toimijoiden, kuten Euroopan unionin, kanssa konkreettiset, mitattavat tavoitteet myös kulttuuriselle kestäväydelle (ks. Unesco 2019). Mitattavat tavoitteet on rakennettu Unescon kulttuuria ja kulttuuriperintöä käsittelevien yleissopimuksien ja ohjelmien varaan, jotta tavoitteiden monitoroinnissa voitaisiin hyödyntää Unescon olemassa olevia aineistoja. Kulttuuri-indikaattoreiden käytännön toimeenpano on kuitenkin vielä varsin vaillinaista.

Vaikka kulttuurin rooli jäikin Agenda 2030:ssa varsin pieneen rooliin, on tavoitteiden kokonaisvaltaisuus huomattava muutos aikaisempaan sektoriajatteluun. Kestävyyden osa-alueiden välisen tasapainon ohella Agenda 2030:n kokonaisvaltainen ajattelu näkyy myös sen maantieteellisessä kattavuudessa. Siinä missä kestävän kehityksen tavoitteiden edeltäjät YK:n vuosituhattavoitteet keskittyivät pääasiallisesti vain kehittyviin maihin, Agenda 2030 -tavoitteet koskevat kaikkia maailman valtioita tulotasosta ja kehitystilanteesta riippumatta. Tavoitteiden esiin nostamat haasteet ovat kuitenkin hyvin erilaisia eri puolilla maailmaa. Tämä tulee korostetusti esiin esimerkiksi kaupunkija ja rakentamista koskevissa alatavoitteissa. Asuinympäristöihin ja kaupunkien maankäytönsuunnitteluun liittyvät kysymykset ovat varsin erilaisia Suomessa ja globaalissa etelässä: aina korkeista vuokra- ja rakennuskustannuksista slummien peruspalveluiden, kuten sanitaation, puutteeseen.

On tärkeää huomioida, että ohjelman määrittelemät tavoitteet ovat varsin kunnianhimoisia. Suomi ja muut OECD-maat lähtivät liikkeelle varsin hyvästä asemasta (Sachs ym., 2017) ja Pohjoismaat ovat keikkuneet erilaisissa arvioissa lähes poikkeuksetta kärkisijoilla. Mutta myös niillä on ollut huomattavia vaikeuksia tavoitteiden saavuttamisessa. Sustainable Development Solutions -verkoston johtaja, arvostettu taloustutkija Jeffrey Sachs (ym. 2019, x) ennusti vuonna 2019 laajaan selvitystyöhön perustuen, ettei yksikään maa tule täyttämään 17 asetettua päätavoitetta. Viime vuonna julkaistu OECD:n tilannekatsaus paljasti vielä karumman totuuden. Etumatkasta huolimatta OECD-maat tulevat nykytahdilla täyttämään vain noin neljänneksen tavoitteista (OECD 2022a). Suomen maaraportin mukaan (OECD 2022b) Suomi on jo täyttänyt 26 Agendan asettamasta 132 tavoitteesta. Nykyisen kaltaisella kehityksellä Suomi tulee täyttämään 9 lisätavoitetta vuoteen 2030 mennessä - tarkoittaen, että Suomen läpäisyprosentti tulee jäämään 26,5 prosentilla marginaalisesti OECD:n keskiarvon yläpuolelle.

VIIDEN P:N OHJELMA: PEOPLE, PLANET, PROSPERITY, PEACE, PARTNERSHIP

IHMISET:

köyhyyden ja nälän lakkauttaminen ja ihmisten ihmisarvon, tasa-arvon ja turvallisten elinympäristöjen varmistaminen

PLANEETTA:

planeetan rappeutumisen pysäyttäminen, kestävä kulutuksen ja tuotannon tukeminen, luonnonresurssien vastuullinen käyttö ja kiireellinen ilmastonmuutokseen tarttuminen

VAURAUUS:

kaikkien ihmisten vauraan ja merkityksellisen elämän mahdollistaminen luonnon kanssa harmoniassa toteutetun taloudellisen, sosiaalisen ja teknologisen kehityksen avulla

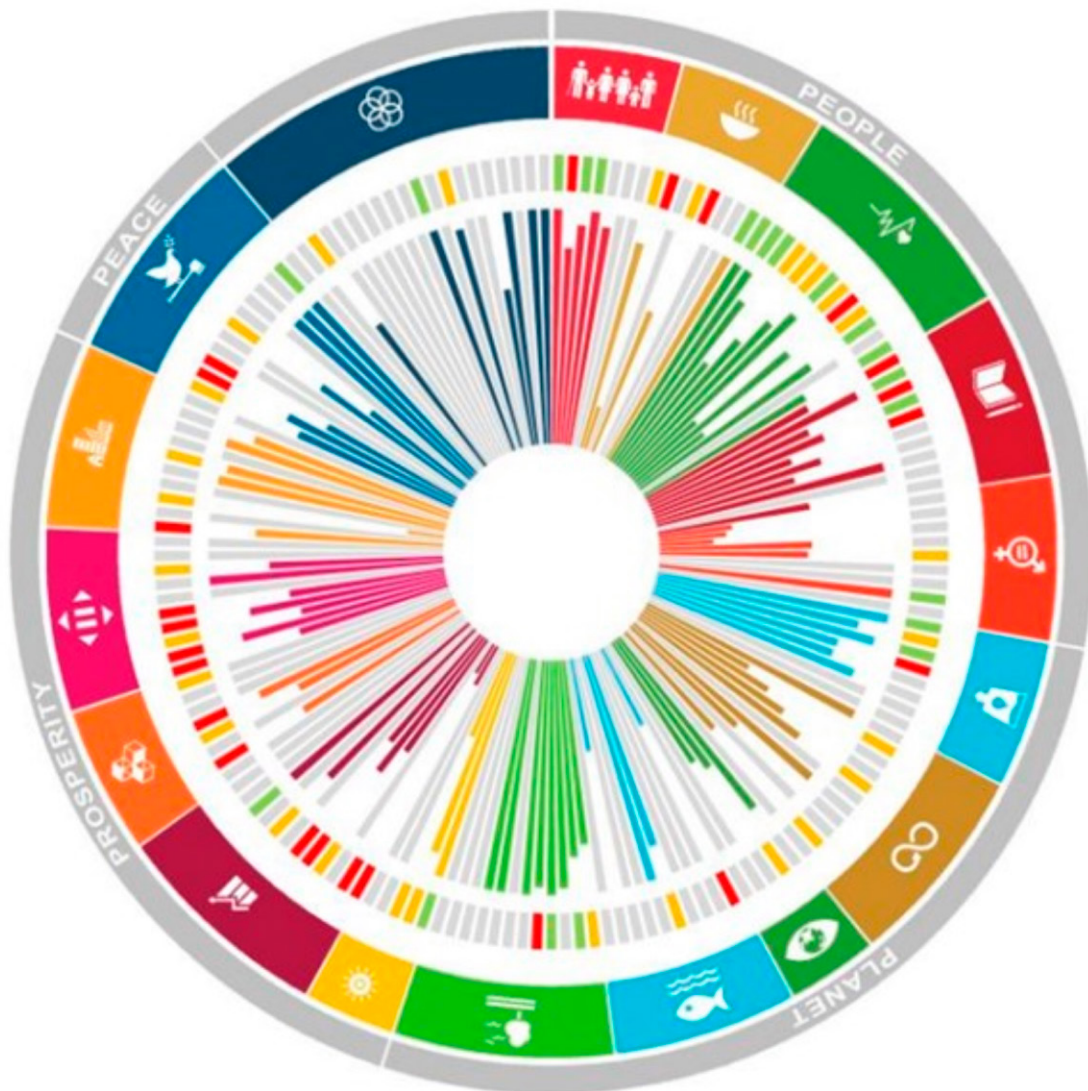
RAUHA:
pelosta ja väkivallasta vapaan rauhallisen ja inklusiivisen yhteiskunnan tukeminen
- kestävä kehitys ei voi olla ilman rauhaa ja rauhaa ei voi olla ilman kestävä kehitys

KUMPPANUUS:
kestävän kehityksen tavoitteiden toteuttaminen vaatii maailmanlaajuisista valtioiden, sidosryhmien ja yksilöiden välistä yhteistyötä ja solidaarisuutta, jossa köyhimpien ja kaikista haavoittuvaisimpien tarpeet on laitettu ensisijalle

Kuvat: Yhdistyneet kansakunnat.

Arviointiraportin mukaan Suomen suurimmat haasteet ovat terveyden ja hyvinvoinnin (tavoite 3) ja sukupuolten tasa-arvon (tavoite 5) osa-alueilla, lähinnä alkoholin käytöstä, ylipainosta ja naisiin kohdistuvasta (parisuhde) väkivallasta johtuen. Kolmas heikko osa-alue, usean eri tavoitteen alle ja-kautuva kiertotalous, on kulttuuriympäristöön näkökulmasta tärkeä. Vaikka lähes 40 prosenttia Suomessa tuotetusta jätteestä kierrätetään, on Suomen kokonaisjättemäärä pysynyt OECD-maiden korkeimpana. Maltillisista parannuksista huolimatta, myös luonnonvarojen ja muiden resurssien kulutus on Suomessa reilusti yli OECD:n keskiarvon.

Kuvio 3. Suomen suoriutuminen Agenda 2030 tavoitteissa. Kuvassa uloimmalla kehällä päätavoitteet ja niiden jakautuminen temaattisiin painopisteisiin (ns. viiden P:n ohjelma). Toiseksi uloimmalla, lyhyistä palkeista koostuvalla, kehällä esitetään tiivistetystä tämän hetken tilanne (2022): vihreä palkki tarkoittaa, että tavoite on saavutettu tai tullaan nykytahdilla saavuttamaan, keltainen palkki tarkoittaa, että kehitystä on tapahtunut, mutta se ei ole riittävällä tasolla, punainen palkki tarkoittaa, että kehitystä ei ole tai olemme ajautumassa kauemmas tavoitteesta. Harmaa palkki tarkoittaa, että nykytietojen valossa ei voida esittää luotettavaa arviota tai että tarvittavaa tilastotietoa ei ole saatavissa. Keskimäinen kehä (pitkät palkit) kuvaavat nykytilanteen etäisyyttä tavoiteltavasta tasosta: mitä pidempi palkki, sitä lähempänä tavoiteltavaa tasoa Suomi on. Jokainen palkki kuvaa yksittäistä alatavoitetta ja palkin väri kertoo minkä päätavoitteen alle alatavoite kuuluu. Harmaan palkit kuvaavat puuttuvia tietoja. Kuvan käyttöoikeus: OECD 2022.

Näiden arvioiden lisäksi on mahdollista, että Suomi täyttää useita alataavoitteita, joita ei nykytiedon valossa vain voida todentaa (ks. kuvio 4). Kehityksen mittaamiseen käytettävissä tilastotiedoissa on huomattavia puutteita, jotka tekevät eri tavoitteiden arvioinnista hankalaa. Oleellista seurantadataa puuttuu myös kulttuuriympäristöjen näkökulmasta keskeisiltä aloilta, kuten päätavoitteen 11 eli kestävien kaupunkien ja yhteisöjen kehittäminen. Seurannan kehittäminen edistäisi toimien vaikuttavuuden arviointia, myös kulttuuriympäristöjen osalta.

EUROOPAN VIHREÄ SIIRTYMÄ, PERUSPARANNUSAALTO JA UUSI EUROOPPALAINEN BAUHAUS

Euroopan unionin ilmasto- ja ympäristötoimien osalta ja kestävä tulevaisuuden saavuttamiseksi on linjattu vuonna 2019 julkistetussa European Green Deal - eli vihreän siirtymän ohjelmassa. Ohjelman tavoitteena on vakiinnuttaa Euroopan rooli kestävä kehityksen ja ilmastopolitiikan kansainvälisenä airuena. EU:n vihreän siirtymän keskiössä on kolme tavoitetta:

- kasvihuonepäästöjen nettoemissioiden leikkaaminen nolnaan vuoteen 2050 mennessä
- taloudellisen kasvun erottaminen resurssien käytöstä
- sosiaalisesti reilu siirtymä - ketään ei jätetä jälkeen.

Kuvio 4. EU:n vihreän siirtymän osa-alueet. Kuva: Euroopan komissio, 2019.

Ohjelma sisältää hyvin laajan ja jatkuvasti kehittyvän toimenpideohjelman, joka sisältää toimenpiteitä talouden, energian, liikenteen, rakentamisen ja ruuantuotannon päästövaikutusten leikkaamiseksi ja eri sektoreiden energiatehokkuuden parantamiseksi. Lisäksi ohjelma sisältää unionin uudet ilmasto- ja ympäristönsuojelun periaatteet. Ohjelma on laadittu varsin

voimakkaasti talouden intressien näkökulmasta. Juuri tämä taloudellinen ulottuvuus on syy, miksi EU taloudellisena liittoumana näkee oman roolinsa vihreän siirtymän edellyttämien muutoksien keskeisenä toimijana. Tavoitteena ei ole irrottautua talouden kasvuun perustuvasta ekonomisesta mallista vaan varmistaa teknologisten innovaatioiden, erilaisten rahoitus- ja verotusjärjestelyiden ja kiertotalouden laajamittaisen käyttöönoton kautta kestävä, maapallon resurssien rajallisuuden huomioiva taloudellinen kasvu - eli kasvu, joka on taloudellisesti, ympäristöllisesti ja sosiaalisesti kestävällä pohjalla. Vihreän siirtymän edellyttämät muutokset tulevat vaatimaan Euroopan väestöltä huomattavia muutoksia. Siirtymän kolmannen tavoitteen - reilun siirtymän - on tarkoitus varmistaa, että muutoksien edellyttämät muutokset tehdään tasavertaisesti.

Agenda 2030 tavoin myöskään vihreän siirtymän ohjelma ei huomioi kulttuuriperintöä tai kulttuurisektoria ainakaan sanatasolla. Ohjelma kuitenkin ottaa epäsuorasti kantaa rakennetun kulttuuriympäristön kannalta tärkeisiin kysymyksiin. Ohjelmaan sisältyvä 55-valmiuspaketti sisältää lakialoitteita mm. erillisen päästökauppajärjestelmän perustamisesta rakennuksiin sitoutuneen energian huomioimiseksi, uusiutuvaan energian ja energiatehokkuuden direktiivien muutospaketin, sekä useita maankäyttöön liittyviä aloitteita.

Erityisesti rakennusten energiatehokkuuden parantaminen on keskeinen osa vihreän kehityksen ohjelmaa ja siinä asetettua tavoitetta saavuttaa hiili-neutraalius vuoteen 2050 mennessä. Euroopan rakennuskanta on maailman mittakaavassa verrattain vanhaa. Arvioiden mukaan 85-95 prosenttia olemassa olevasta rakennuskannasta tulee olemaan olemassa vielä vuonna 2050. Rakennuskannan energiatehokkuuden parantaminen voidaan siis saavuttaa vain laajamittaisen peruskorjaamisen kautta. Tällä hetkellä vain 11 prosenttia EU:n olemassa olevasta rakennuskannasta on jonkinasteisen korjaamisen kohteena vuosittain. Samaan aikaan vuosittain vain 0,2 prosenttia rakennuksista peruskorjataan niin, että rakennuksen energiakulutus laskee vähintään 60 prosentilla. Nykytahdilla rakennussektorin nettopäästöjen leikkaaminen nolnaan tulee vaatimaan vuosikymmenien sijaan useamman vuosisadan. Osana vihreän siirtymän ohjelmaa Euroopan komissio julkaisikin lokakuussa 2020 *Euroopan peruskorjausaallon* (Renovation wave for Europe). Ohjelman tavoitteena on tuplata EU-alueella toteutettujen rakennuskannan energiaremonttien määrä vuoteen 2030 mennessä.

Peruskorjausaallon yhtenä osa-alueena julkaistiin myös *New European Bauhaus* (NEB) -aloite. Euroopan komission presidentti Ursula von der Leyen on kuvailut uutta Bauhausia sillaksi tieteen, teknologian, taiteen ja kulttuurin välillä ja ohjelma onkin selkeä kädenojennus kulttuurisektorille. Aloitteen tavoitteena on yhdistää vihreän siirtymän toimenpiteet eurooppalaisten

jokapäiväiseen elämään ja hyödyntää luovien alojen, kulttuurin ja taiteen potentiaalia kestävien, houkuttelevien ja elinvoivien elinympäristöjen rakentamiseksi. Ohjelma on rakennettu kolmen asiasanan ympärille: kestävä kehitys, esteettisyys ja osallistavuus.

Ohjelmalla on neljä konkreettista tavoitetta:

- tehdä huomisen asumisesta kohtuullisen hintaista ja saavutettavaa (huom. Agenda 2030 tavoite 11)
- mobilisoida eri alojen suunnittelijoita, arkkitehtejä, insinöörejä, tutkijoita, opiskelijoita ja luovia ajattelijoita ideoimaan kestävä elämäntapaa
- parantaa EU:n kansalaisten elämänlaatua
- tarjota taloudellista tukea innovatiivisille ideoille ja tuotteille erityisten ehdotuspyyntöjen ja koordinoitujen ohjelmien kautta.

Ohjelma on luonteeltaan varsin transformatiivinen. Kuten vuonna 2022 julistettu Euroopan komission raportti toteaa, ohjelman tavoitteena on paradigman muutos, joka tulee vaikuttamaan kaikkiin elämän osa-alueisiin: elinympäristöihin, tuotteisiin, palveluihin, ekosysteemeihin, ajattelutapoihin ja käyttäytymiseen (Euroopan komission 2022, 14). Ohjelma ei pyri ainoastaan nostamana kulttuuria osaksi vihreää siirtymää (factor-malli), se pyrkii valjastamana kulttuurin, luovan ajattelun ja perinnetiedon kestävämpien elämäntapojen suunnannäyttäjiksi (vector-malli).

Käytännön toiminta ja verkostoituminen toteutetaan niin sanottujen NEB Labien kautta. NEB Labit ovat niin sanottuja yhteiskehittämissyhteisöjä, joiden tarkoituksena on tuoda eri alan osajia yhteen ja kehittää uusia vihreän siirtymän mahdollistavia toimintatapoja. Näitä Labeja on perustettu sekä komission aloitteesta että yhteisölähtöisesti. Suomi on esimerkiksi mukana pääosin Pohjoismaiden kansallisella rahoituksella toimivassa Nordic Carbon Neutral Bauhaus Labin toiminnassa ympäristöministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön ja Aalto-yliopiston johdolla.

Ohjelman rahoitus koostuu niin sanotusta suorasta ja epäsuorasta rahoituksesta. Ohjelmaan kuuluu komission myöntämää rahoitusta kulttuurialan toimijoille moninaisten kulttuuriympäristöjen ylläpitoon, remontointiin ja elävöittämiseen, sekä mahdollisuuksia nostaa kulttuuriperintö- kuin kulttuuriympäristöalan asiantuntijuuden Euroopan vihreän siirtymän keskiöön (ks. pilottihankkeet edellisellä sivulla). Rahoitusta annetaan myös usean eri politiikkasektorin alla. Toimintoja on sisällytetty muun muassa kulttuurin työohjelmaan, Creative Europe, Horizon Europe, Digital Europe, Erasmus+ ja LIFE-ohjelmiin, sekä aluekehitysrahastoon ja sisämarkkinaohjelmaan. Uusi eu-

rooppalainen Bauhaus jakautuu siis kymmenien erillisten rahoitusmekanismien ja jopa satojen hankkeiden alle. Vuosina 2023–2024 näitä monisektorisia rahoitusmekanismeja toteutetaan kolmen teeman alla:²

- paikallisen tason rakennettujen ympäristöjen ja niihin kiinnittyneiden elämäntapojen muutokset
- kestävyyttä, osallisuutta ja esteettisyyttä yhdistävien innovaatioiden tukeminen
- uusien kestävyyttä, osallisuutta ja esteettisyyttä koskevien merkityksien ja ajattelutapojen valtavirtaistaminen.

NEB-PILOTTIHANKKEET

Uusi eurooppalainen Bauhaus ohjelmasta on rahoitettu yhteensä viisi pilot-tihanketta ja kuudes hankkeita yhdistävä koordinointi- ja tukitoimi **CRAFT** (craft-cities.eu). Yli viiden miljoonan euron hankerahoituksen ovat saaneet nämä hankkeet.

Koulutusta, tutkimusta, kulttuuria ja yhteiskunnallista vaikuttamista yhdistävä **CULTUURCAMPUS** (cultuurencampusrotterdam.nl), jonka tavoitteena on uudistaa Rotterdam Zuidin (Alankomaat) huono-osaista asuinalueita.

Kaupunkien ilmastoneutraaliuden haasteita Stavangerissa (Norja), Prahasa (Tšekki) ja Utrechtissa (Alankomaat) paikallisten tarpeiden ja haasteiden näkökulmasta ratkova **NEB-STAR** (nebstar.eu) yhteiskehittämishanke.

Müncheniin (Saksa) kuuluvan Neuperlachin asuinalueen rakennettun ympäristön, kiertotalouden, liikkuvuuden, energian, ruuan tuotannon ja terveyden kokonaisvaltainen kehittämishanke **NEBourhoods** (nebourhoods.de).

Ilmastonmuutoksen, luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen ja resurssi- niukkuuden haasteisiin taiteen, arkkitehtuurin, designin, osallistumisen ja kiertotalouden keinoin tarttuva **DESIRE** (irresistiblecircularsociety.eu). Hankkeessa mukana partnereita Alankomaista, Italiasta, Latviasta, Sloveniasta, ja Tanskasta.

Erilaisia sosioekonomisia ja kulttuurisia haasteita, kuten alueellista segregatiota, energiaköyhyyttä ja tyhjentyneiden kaupunkikeskusten rapistumista, käsittelevä EHHUR (eyesheartshands.eu), jossa ovat mukana Belgia, Italia, Kreikka, Kroatia, Portugali, Tanska ja Turkki.

² ks. Euroopan unionin sivu https://new-european-bauhaus.europa.eu/get-involved/funding-opportunities_en

Uuden eurooppalaisen Bauhausin toimintoihin sisältyy huomattavia panostuksia rakennettuun ympäristöön. Osana EU:n kulttuurialan työsuunnitelmaa 2019–2022 avoimen koordinaatiomenettelyn kautta laadittu raportti *Towards a Shared Culture of Architecture: Investing in a High-Quality Living Environment for Everyone* (EC 2021) käsittelee New Bauhaus -aloitetta arkkitehtuurin näkökulmasta. Avoin koordinaatiomenettely on vapaaehtoinen prosessi, ja se ei johda EU-lainsäädäntöön. Toiminnan motiivina on erityisesti jäsenmaiden tilanteen kartoittaminen, hyvien käytäntöjen kerääminen ja jakaminen aloilla, jotka kuuluvat joko täysin tai osittain jäsenmaiden vastuulle. Työryhmän toiminnan tavoitteena on ollut synnyttää uusi eurooppalainen arkkitehtuurin aikakausi, joka perustuu kahdeksalle laatukriteerille:

- **governance:** alue- ja rakennesuunnittelun tulee perustua tasavertaisiin, tietoon perustuviin laatukriteereihin
- **functionality:** rakennusten ja alueiden tulee vastata ihmisten keskeisiin tarpeisiin, kuten tarjota suojaa, turvaa, tukea terveyttä ja hyvinvointia, sekä perustua aikaa kestäviin, muokattaviin ratkaisuihin
- **environment:** maankäytön kestävyys, ilmastonmuutoksen, energiaratkaisujen ja luonnon ja biodiversiteetin suojelun tulee olla suunnittelun keskiössä
- **economy:** rakennusten (ml. historialliset ympäristöt) tulee olla pitkällä aikavälillä taloudellisesti kannattavia ja kulttuuriset arvot tulee asettaa lyhyen aikavälin taloudellisten voittojen edelle
- **diversity:** rakennettujen ympäristöjen tulee olla mahdollisimman avoimia mahdollisimman moninaisille käyttäjille, mahdollistaa ihmisten vuorovaikutus ja tilojen erilaiset käyttötarpeet
- **context:** suunnittelussa tulee huomioida alueen rakennettu ja luontainen ympäristö, sen muodot, pintarakenteet ja materiaalit
- **sense of place:** alueiden paikallinen luonne, uniikki identiteetti ja omaperäisyys tulee säilyttää ja tukea ihmisten kiinnittymistä eri elinympäristöihin
- **beauty:** paikan tuntu, siihen liittyvät aistikokemukset ja esteettiset valinnat.

Raporttiin on koottu laaja tapausesimerkkiosio, jossa esitellään onnistuneita ratkaisuja eripuolilta Eurooppaa. Nämä esimerkit tarjoavat hyvän referenssimateriaalin rakennussuojelun ja kaavoittamisen parissa työskenteleville. Tapausesimerkkejä on erikseen arkkitehtuuripalkintojen (s. 58); rakentamista koskevien lakien ja politiikkaohjelmien (s. 60); koulutuksen ja tietoisuuden lisäämisen (s. 65); uudistumisen, uudelleenkäytön ja remontoinnin (s. 72); välineiden, prosessien ja tutkimuksen (s. 76); rahoituksen ja sijoitusten (s. 79); ruohonjuuritason aloitteiden (s. 82) ja teknologisten innovaatioiden teemoista (s. 85).

Raportti hahmottelee varsin kunnianhimoisen - ja kulttuuriympäristöjen näkökulmasta varsin myönteisen - tulevaisuudenvision, jossa korostuu voimakkaasti jo olemassa olevan rakennetun ympäristön merkitys. Raportin ehdottamat periaatteet, kuten rakennettujen ympäristöjen kulttuuristen arvojen asettaminen lyhyen välin taloudellisten etujen edelle, rakennusten ja alueiden olemassa olevan tunnelman ja erityispiirteiden suojeleminen ja olemassa olevan rakennuskannan pitkäikäisyyden korostaminen, tukevat jo olemassa olevia kulttuuriympäristökäytänteitä. Raportti siis antaa arvovaltaista poliittista taustatukea ja käytännön esimerkkejä alan toimijoille.

Samalla, kuten yllä on jo mainittu, raportilla ei ole lainsäädännöllistä valtaa eurooppalaisella, kansallisella eikä paikallisella tasolla. Raportti sisältää erilliset suositukset EU-tason, kansallisen tason ja paikallisen tason viranomais-toimijoille, sekä yksityisen sektorin toimijoille, järjestöille että alan ammattilaisille. Vastuu rakennetun ympäristön ylläpidosta kuuluu kuitenkin pääosin julkiselle sektorille, ja raportin suositukset kasaavat paljon paineita suomalaisten kuntatoimijoiden harteille. Suomessa on jo toteutettu joitain raportin konkreettisia suosituksista. Esimerkiksi kulttuuriympäristöpalveluiden keskittäminen alueellisten vastuumuseoiden moniammatillisiin tiimeihin mukailee raportin suosituksia. Raportti visioi kansallisille ja paikallisille viranomais-toimijoille kuitenkin myös aktiivista asenneilmapiiriä muokkaavaa roolia, jossa korostuu niin kansalaisten asenteiden muokkaaminen kuin myös yksityisen sektorin intressien suuntaaminen kohti kestävämpää rakennuskulttuuria. Vaikka kulttuuriympäristötoimijoilla on mahdollisuuksia toimia myös yleisen asenneilmapiirin muokkaajina, on säilyttävän ja korjaavan rakennuskulttuurin valtavirtaistaminen yhdyskuntasuunnittelua ohjaavaksi periaatteeksi tämän hetken poliittisessa ilmapiirissä hyvin vaikeaa.

Raportin kruunaa lyhyt listaus erilaisista politiikkalinjauksista, raporteista ja muista resursseista, joita alan toimijat voivat hyödyntää.

KAUPUNGISTUMINEN JA KORJAUSRAKENTAMINEN

Tällä hetkellä noin puolet maailman väestöstä asuu kaupungeissa. Vuoteen 2050 mennessä kaupungeissa asuvien osuuden ennustetaan nousevan noin 66 prosenttiin (UNDESA, 2018). Kansainvälisen energiajärjestön (IEA) vuoden 2021 arvioiden mukaan rakennukset ja rakentaminen vastaa noin 30:a prosenttia maailman energiakulutuksesta ja 27:ää prosenttia globaaleista hiilidioksidipäästöistä. Rakennusten ja rakentamisen energiakulutus on laskenut viimeisen kymmenen vuoden aikana noin 10 prosenttiyksikköä, mutta osuus hiilidioksidipäästöistä on pysynyt lähes ennallaan. Rakentamisella on suuri vaikutus kestävään kehitykseen.

Huomio keskittyy usein ensi sijassa rakennusten energiatehokkuuteen. Suomen ilmastopaneelin raportti (Airaksinen ym. 2014) tarjoaa kattavan tiivistelmän Suomen rakennuskannan, erityisesti asuinrakennusten, päästöistä. Suomessa asuinrakennukset kuluttavat noin 52 prosenttia koko rakennuskannan energiasta. Asuinrakennuksien energiasta puolestaan 64 prosenttia kuluu rakennusten ja veden lämmitykseen. Talon asukkaiden kulutuskäyttäytymisellä on huomattavia vaikutuksia asuinrakennusten energiankulutukseen. Raportin arvioiden mukaan veden ja sähkönkulutuksessa voidaan saada 10–30 prosenttia ja lämmityksessä 5–20 prosenttia säästöjä pelkän resurssiivisaamman kulutuksen kautta. Energiatehokas uudisrakentaminen ja energiantuotannon suuntaaminen uusiutuviin energioihin on nostettu myös toistuvasti ratkaisuna rakennusten päästöjen laskemiseen.

Viimeaikainen tutkimus on kuitenkin alkanut osoittaa, kuinka säilyttävä korjausrakentaminen on rakennusten kokonaishiilijalanjäljen näkökulmasta huomattavasti kestävämpi ratkaisu kuin purkava, rakennusten energiatehokkuuden maksimointiin tähtäävä uudisrakentaminen. Tämä johtuu suurilta osin rakennusmateriaalien hiilijalanjäljestä, josta koostuu yli 80 prosenttia rakennussektorin kokonaishiilidioksidipäästöistä.

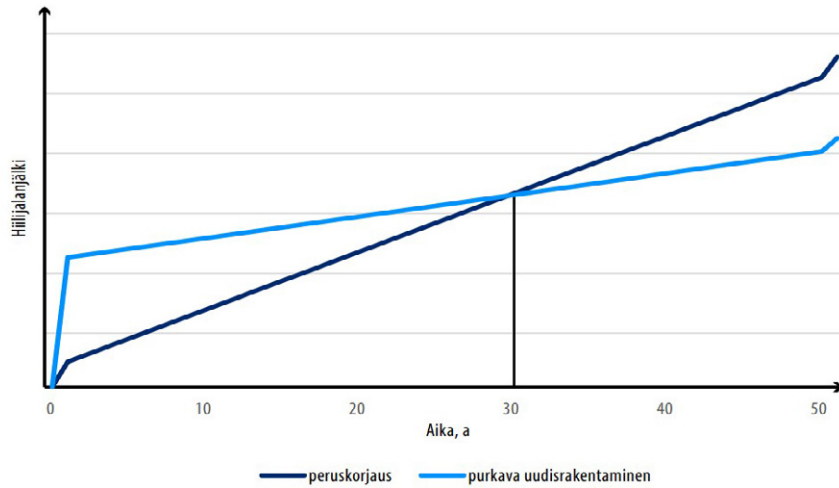
Energiatehokkaan uudisrakentamisen ohella huomiota tulisikin suunnata enenevässä määrin rakennusten korjaamiseen ja rakennusmateriaalien kierrätykseen. Rakennuskanta uudistuu hitaasti. Valtaosa nyt olemassa olevasta rakennuskannasta tulee olemaan olemassa myös vuonna 2050. Uuden rakentamisen sijaan tämän rakennuskannan kunnossapito ja korjaaminen tulee nostaa rakennussektorin ilmastotoimien keskiöön (ks. myös National Trust for Historic Preservation (USA) 2011; Historic England 2016; Potts 2021; Ympäristöministeriö 2021; EC 2021)

Esimerkiksi Norjassa toteutetussa Bevar bygg – bevar klima -hankkeen laatimissa laskelmissa kävi ilmi, että omakotitalon remontointi rakennusmateriaaleja kierrättäen voi purkamiseen ja uudelleenrakentamiseen verrattaessa laskea rakennuksen koko elinkaaren hiilidioksidipäästöjä jopa 61 prosenttia (ks. lisää Norjan ilmasto- ja ympäristöministeriö 2019, 58, alkuperäinen data Rambøll ja Bevar bygg – Bevar Klima -hanke / Innlandet lääninhallitus).

Myös ympäristöministeriön tilaamassa Purkaa vai korjata? -raportissa (2021) päädyttiin samankaltaisiin tuloksiin. Rakennusten elinkaaren hiilijalanjälkeä vertaillen kävi ilmi, että jo olemassa olevan rakennuksen purkamisen ja uuden rakennuksen materiaalien hankkimisen ja kuljettamisen hiilijalanjälki on niin suuri, että uusi, samankokoinen, nykyisillä energiatehokkuusstandardeilla rakennettu rakennus, tulee tuottamaan konkreettista päästöetua vasta noin 30 vuotta rakentamisensa jälkeen.

Ympäristöministeriön raporttia varten analysoiduissa tapauksissa korjaamisen aiheuttama hiilipiikki ei ollut yhdessäkään tapauksessa lähellä uudisrakennuksen aiheuttamaa hiilijalanjälkeä. Korjaamisen hiilijalanjälki kylläkin vaihteli paljon korjaamistarpeiden laajuuden mukaan. Keskiarvo peruskorjauksen aiheuttamasta hiilipiikistä oli noin 30 prosenttia uudisrakennuksen vastaavasta arvosta.

Peruskorjaamisen ja purkavan uudisrakentamisen hiilijalanjälki

Tutkimuskirjallisuus osoittaaakin aika yksiselitteisesti, että kaikista ekologisin rakennus on rakennus, joka on jo rakennettu. Korjaavilla ja säilyttävillä käytännöillä voidaan saada huomattavia ja varmoja etuja jo tässä hetkessä, kun taas purkavan uudisrakentamisen tuomat hyödyt tulevat (toteutuessaan) mahdollisiksi vasta useamman vuosikymmenen kuluttua.

Rakennusten remontoimisessa ja uusiin käyttötarkoituksiin sopeuttamisessa voi kuitenkin olla huomattavia ristiriitoja ilmasto- ja kulttuurinäkökulmien välillä. Radikaalit muutokset rakennuksiin, vaikka yhä ekologisesti uudisrakennusta kestävämpi vaihtoehto, voivat tuhota rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon.

5.

Kansainvälisten raporttien keskeisiä huomioita

Erilaisia kulttuuriperinnön ja ilmastonmuutoksen välisiä yhteyksiä käsitteleviä raportteja on julkaistu viimeisen viidentoista vuoden aikana runsaasti. Yksi ensimmäisistä oli Unescon vuonna 2007 julkaisema *Climate Change and World Heritage* -raportti (Colette 2007). Kattava, mutta nykyisen tietämyksen valossa kenties hivenen pinnallinen raportti keskittyy ensisijaisesti (joskaan ei yksinomaan) luonnonperintöön liittyviin kohteisiin ja hallinnollisiin haasteisiin. Raportin keskeinen kysymys on, mitä tulisi tehdä maailmanperintökohteille, joiden universaali arvo on uhattuna tai kenties vaarassa tuhoutua täysin ilmastonmuutoksen vuoksi: voivatko ilmastonmuutoksen aiheuttamat tuhot johtaa kohteen maailmanperintöstatuksen menetykseen?

Unescon raportin jälkeen keskustelut ovat kuitenkin laajentuneet ja muuttaneet yksityiskohtaisemmiksi. Erityisesti viime vuosien aikana erilaisia ilmastonmuutoksen, ympäristöjen ja kulttuuriperinnön välisiä suhteita käsitteleviä raportteja on julkaistu useita. Erityisesti ICOMOS on ollut tällä saralla aktiivinen. ICOMOS:n viimeaikaisiin julkaisuihin kuuluvat muun muassa hyvän yleiskatsauksen kulttuuriperinnön ilmastonmuutostoimiin antava *The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action* (Wilson 2019), johon tässäkin selvityksessä on viitattu usein. ICOMOS on julkaissut myös YK:n Agenda 2030 tavoitteisiin keskittyvän *Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors* (Labadi ym. 2021a, ks. alla), ICOMOS:in tiedoneuvoston toimintasuunnitelman vuosille 2021–2024 *Cultural Heritage and Climate Action* (ICOMOS 2021b), sekä yhdessä Europa Nostran kanssa laadittu *European Cultural Heritage Green Paper* (Potts 2021, ks. alla).

Myös EU:n eri toimijat ovat olleet aktiivisia tällä saralla. Kulttuurin työohjelmaan 2019–2022 sisältyvät avoimen koordinaatiomenettelyn työryhmät (OMC) julkaisivat vuonna 2022 kaksi raporttia: ilmastonmuutosta ja kulttuuriperintöä käsittelevän *Strengthening Cultural Heritage Resilience for Climate Change: Where the European Green Deal Meets Cultural Heritage* (EC 2022a, ks. alla)³ -raportin sekä kulttuuriperintöä YK:n kestävän kehityksen tavoitteiden näkökulmasta lähestyvän *Stormy times. Nature and humans: Cultural courage for change* -raportin (EC 2022b, ks. alla)⁴. Lisäksi arkkitehtuuriin keskittyvän OMC-työryhmän tuotoksena julkaistiin *Towards a Shared Culture of Architecture: Investing in a High-Quality Living Environment for Everyone* -raportti (EC 2021, ks. s. 42).

Isojen toimijoiden ohella myös erilaiset hankkeet ovat julkaisseet laajoja aiheita käsitteleviä raportteja, esimerkiksi jo yllä esiin nostettu, Interreg-rahoitteisen *Keep on* -hankkeen julkaisema käytännön opas kulttuuriperinnön ja kestävyysyhteisöjen yhteensovittamiseksi (Jelinčić ja Glivetić 2022) ja seuraavassa luvussa käsitelty *Cultural Heritage Counts for Europe (CHCfE)* -konsortion raportti vuodelta 2015 (CHCfE 2015)⁵.

Viimeaikaisissa raporteissa on korostunut erityisesti kaksi aiheita: kulttuuriperinnön merkityksen korostaminen Agenda 2030 tavoitteissa (CHCfE 2015; Labadi ym. 2021; EC 2022b; EC 2022c) ja EU:n vihreän siirtymän ohjelmassa (Potts 2021; EC 2022a).

Kulttuuriperintö ja Agenda 2030

Kulttuuriperinnön ja kestävyysyhteisöjen välisiä suhteita on lähestytty erityisesti Agenda 2030 tavoitteiden näkökulmasta. Ensisijainen teema raporteissa on ollut kulttuurin merkityksen korostaminen osana Agenda 2030 tavoitteita ja kulttuurisen kestävyysyhteisön esiin nostaminen.

CULTURAL HERITAGE COUNTS FOR EUROPE

Cultural Heritage Counts for Europe -konsortio (CHCfE) on EU:n kulttuuri-ohjelman rahoittama hanke, jonka tavoitteena oli kartoittaa kulttuuriperinnön kulttuurista, yhteiskunnallista, ympäristöllistä ja taloudellista vaikuttavuutta koko Euroopan kattavan selvityksen kautta. Hankkeessa on mukana suuria eurooppalaisia toimijoita, kuten Europa Nostra, ENCATC (The European Network on Cultural Management and Cultural Policy Edu-

3 Raportista on julkaistu myös [suomenkielinen tiivistelmä](#).

4 Raportista on julkaistu myös [suomenkielinen tiivistelmä](#).

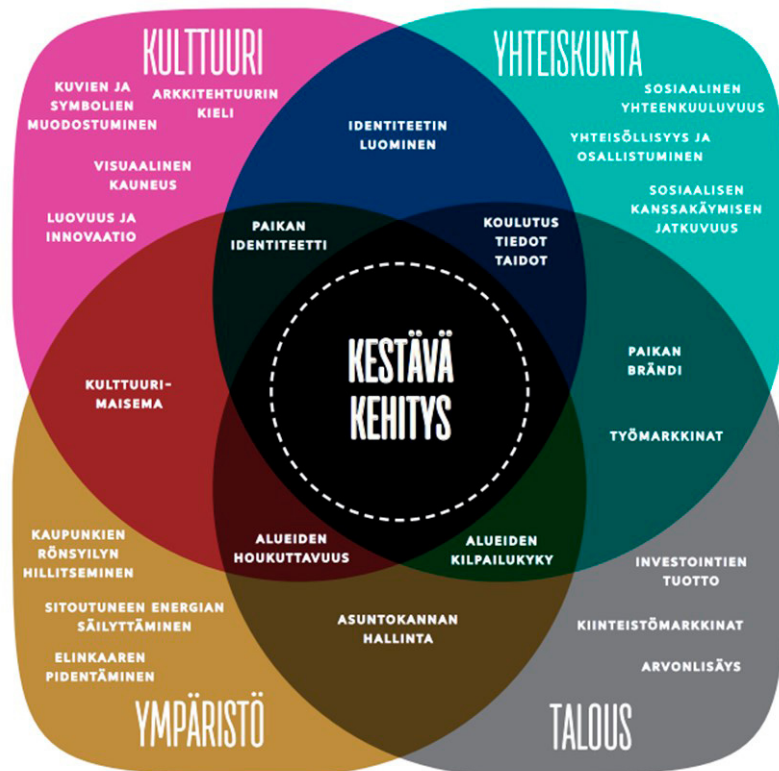
5 Raportista on julkaistu myös [suomenkielinen tiivistelmä](#).

cation), Heritage Europe (The European Association of Historic Towns and Regions), Heritage Alliance (Englanti), International Cultural Centre (Puola) ja Leuvenin yliopisto.

Hankkeen vuonna 2015 julkaistu loppuraportti kokoaa yksiin kansiin valtaavan määrän tutkimusta eri puolella Eurooppaa käytössä olevista kulttuuriperintökäytännöistä ja niiden vaikutuksista. Raportti jakautuu makrotason teoreettiseen osioon, joka käsittelee kulttuuriperinnön vaikuttavuustutkimusta kansainvälisellä tasolla ja problematisoi kulttuuriperinnön arvon, hyödyn ja vaikutuksien välistä rajanvetoa sekä vaikuttavuustutkimuksen ongelma-alueita. Raportin toinen osio käsittelee niin sanottua mesotasoa, keskittyen erityisesti kulttuuriperinnön vaikutuksia käsittelevään tutkimukseen Euroopassa ja kestävyuden neljän pilarin - ympäristö, talous, yhteiskunta ja kulttuuri - välisiin suhteisiin. Kolmas taso eli mikrotaso, lähestyy vaikuttavuusarviointeja kahden paikallisen ja yhden kansainvälisen esimerkin kautta.

Raportin punaisena lankana kulkee vuoden 2013 Hangzhoun julistuksesta peräisin oleva vaatimus nostaa kulttuuri kestävä kehityksen neljänneksi pilariksi. Nostamalla esiin kulttuuriperinnön konkreettisia, tutkimuksin todistettuja vaikutuksia kestävä kehityksen eri osa-alueilla, raportti pyrki vaikuttamaan suoraan sen julkaisun aikaan loppusuoralla olleisiin neuvotteluihin Agenda 2030 painoaloista. Erityisesti eurooppalaisen kulttuuriperinnön vaikuttavuustutkimuksen laajamittaisen analyysin kautta raportti luokki näiden neljän ulottuvuuden varaan rakennetun mallin tutkimuksissa esiin nostetuista kulttuuriperinnön vaikutuksista (ks. alla). Agenda 2030 mukailleen raportti lähestyy näitä neljää sektoria toisiinsa kietoutuneena holistisena kokonaisuutena ja tunnistaakin monia näitä eri sektoreita yhdistäviä teemoja.

CHCfE-raportti tukee voimakkaasti monien 2000-luvun kulttuuriperintösopimusten ja -linjausten ajatusta siitä, että kulttuuriperintöä pitäisi hyödyntää laajempien yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen. Raportin taustalla vaikuttaa siis voimakas vector-mallia mukaileva ideologinen vire. Raportin mukaan rahoituksen ohjaaminen niin sanotusti *downstream*, eli kulttuuriperinnön kautta muiden sektoreiden toimintoihin, johti selkeisiin hyötyihin niin kulttuuriperinnön kuin myös kyseisen sektorin mittareilla mitattuna. Rahoituksen ohjaaminen niin sanotusti *upstream*, eli muilta aloilta sen alan tavoitteita tukeviin kulttuuriperintötoimiin, johti kuitenkin huomattavasti laajempiin hyötyihin. Kulttuuriperintö toimi monissa tapauksissa vaikuttavuuskertoimena. Tapaustutkimusten analyysi myös osoitti, että kulttuuriperinnön kautta toteutetut panostukset yhdelle sektorille johtivat usein positiivisiin vaikutuksiin myös nelikentän muilla alueilla. (CHCfE 2015, 195).

Kuva: CHCFE, suomenkielinen tiivistelmä 2015, 17.

Toimivana esimerkkinä tästä on rakennussektorille suunnattu rahoitus, joka toteutetaan huomioiden alueen kulttuuriperintöä ja erityispiirteitä. Tämän kaltaiset sijoitukset johtivat usein laajoihin positiivisiin vaikutuksiin aina alueen asukkaiden hyvinvoinnista, alueen houkuttelevuuteen ja taloudelliseen vetovoimaan. Lisäksi, kuten todettu jo aikaisemmin, rakennuksiin sitoutuneen energian maksimaalinen hyödyntäminen mahdollisimman pitkien elinkaarien kautta voi paikata huomattavasti Euroopan kestävyysvajetta. Van Balen ja Vandesande (2021, 50) ovat tulleet samankaltaisiin tuloksiin. Olemassa olevaa rakennuskantaa – ja erityisesti suojeltuja rakennuksia – kunnioittava kaupunkisuunnittelu lisää alueellista kestävyttä ja houkuttelevuutta ja sillä voi olla hyvin toteutettuna kulttuuristen ja ympäristövaikutusten ohella myös huomattavia positiivisia taloudellisia vaikutuksia.

Raportti tiivistää yli 300-sivuisen raportin kymmeneen päälöydökseen, joissa nousee esiin lukuisia kulttuuriperinnön vaikutuksia (pääteemat alla lihavoituna).

Kulttuuriperintö on merkittävä vetovoimatekijä. Se tuo Euroopan alueille, kaupunkeihin ja maaseudulle yksityisiä investointeja, tukee luovuuteen kannustavien kulttuuritilojen kehittämistä ja houkuttelee eri alojen lahjakkaita toimijoita ja yritystoimintaa yli rajojen. Tämä lisää alueellista kilpailukykyä sekä Euroopassa että globaalisti.

Kulttuuriperintö antaa Euroopan maille ja alueille ainutlaatuisen identiteetin, josta kumpuaa vahvoja (kaupunki)tarinoita. Ne antavat pohjan tehokkaille markkinointistrategioille, joiden tavoitteena on kulttuurimatkailun kehittäminen ja investointien houkuttelemine alueelle.

Kulttuuriperintö on merkittävä työllistäjä kaikkialla Euroopassa. Työpaikkojen kirjo on laaja, työt ovat erityyppisiä ja vaativat monen tasoista osaamista entisöinnistä ja korjausrakentamisesta kulttuurimatkailuun. Pieniä ja keskisuuria yrityksiä ja startup-yrityksiä syntyy erityisesti luovan teollisuuden aloille.

Kulttuuriperintö on tärkeä luovuuden ja innovaation lähde, joka synnyttää uusia ideoita ja auttaa löytämään ratkaisuja ongelmiin. Uudet innovatiiviset palvelut hyödyntävät esimerkiksi kulttuuriperinnön digitointia ja virtuaalitekniologiaa. Tavoitteena on esitellä historiallisia ympäristöjä ja rakennuksia ja tehdä ne saavutettaviksi niin paikkakuntalaisille kuin matkailijoillekin.

Kulttuuriperintö on osoittautunut tuottoisaksi sijoituskohteeksi ja julkishallinnon näkökulmasta merkittäväksi verokertymän lähteeksi. Tuottoa syntyy kulttuuriperintöön liittyvillä sektoreilla sekä suoraan taloudellisesta toimeliaisuudesta että välillisesti kulttuuriperintöhankkeiden jatkoinvestoinneista.

Kulttuuriperintö toimii kestävän, perinteestä nousevan uudistumisen ja elvytyksen liikkeelle panevana voimana.

Kulttuuriperintö auttaa Eurooppaa ratkaisemaan ilmastonmuutokseen liittyviä haasteita esimerkiksi historialliseen rakennuskantaan sitoutuneen valtaavan energian säilyttämisen ja uudelleen käytön avulla.

Kulttuuriperintö kohentaa elämänlaatua. Se antaa Euroopan kaupungeille ja alueille kullekin ominaisen luonteen ja ilmapiirin, jotka lisäävät niiden suosiota ja vetovoimaisuutta sekä asuin- että työssäkäyntialueena ja houkuttelevat erityisesti matkailijoita ja luovien alojen edustajia.

Kulttuuriperintö tarjoaa virikkeitä opetukseen ja koulutukseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Se lisää ymmärrystämme historiasta, tukee ylpeyttä omasta perinteestä ja lisää yhteisöllisyyttä edistäen samalla yhteistyötä ja yksilön omaa kehittymistä.

Kulttuuriperinnön kautta monet myönteiset vaikutukset yhdistyvät sosiaalisiksi pääomaksi, joka tukee yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuutta kaikkialla Euroopassa. Osallistava ilmapiiri ja vaikuttamiseen kannustavat rakenteet tukevat omalta osaltaan myös integraatiota.

HERITAGE AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

ICOMOS:n raportti *Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors* (Labadi ym. 2021) julkaistiin vuonna 2021. Raportti alkaa seuraavasti:

Heritage is more than just monuments. Heritage—cultural and natural, tangible and intangible—is an evolving resource that supports identity, memory and ‘sense of place’, and has a crucial role in achieving sustainable development. It enables social cohesion, fosters socio-economic regeneration and poverty reduction, strengthens social well-being, improves the appeal and creativity of regions, and enhances long term tourism benefits. (ibid., 12).

ICOMOS:n raportti ymmärtää kulttuuriperinnön laajasti ihmisten identiteetteihin, kuulumisen tunteeseen, hyvinvointiin ja yhteiskunnalliseen osallisuuden vaikuttavana kokonaisuutena, mutta toteaa, että Agenda 2030 kestävä kehityksen tavoitteet eivät kuitenkaan noudattele tätä laajaa kulttuurin ja kulttuuriperinnön merkitystä korostavaa ymmärrystä. Kuten ICOMOS:n raportti toteaa, kulttuuri nousee esiin varsinaisissa tavoitteissa varsin harvoin. Kulttuurinen monimuotoisuus ja kulttuurienvälinen ymmärrys mainitaan Agenda 2030:n johdannossa, koulutusta käsittelevän tavoitteen 4 alla todetaan koulutuksen rooli rauhanomaisen kulttuurin ja väkivallattomuuden taustalla, luovan alan ja matkailun alla (tavoitteet 8 ja 12) korostetaan paikallisten kulttuurien ja kulttuurituotteiden merkitystä osana kestävä matkailua. Kestäviä kaupunkeja ja yhteisöjä edistävän tavoite 11 vaatii myös voimakkaampia toimenpiteitä maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi. Lisäksi ICOMOS:n raportti tunnistaa useita epäsuoria viittauksia kulttuuriin luonnonperinnön ja kulttuurimaisemien sekä rauhan ja oikeudenmukaisuuden saralla.

ICOMOS:n raportti on luonteeltaan varsin erilainen verrattuna CHCfE-raporttiin. Tutkimuksien sijaan raportin keskiössä on konkreettinen kulttuuriperintötyö. ICOMOS:n raportissa käydään yksitellen läpi jokainen Agenda 2030 tavoite ja tarjotaan konkreettisia politiikkasuosituksia ja esitellään asiaa käsittelevä esimerkkitapaus. Raportissa näkyy voimakkaasti vector-ajattelu. Samalla kuin laajat esimerkkitapaukset tuovat esiin konkreettisia tapoja, joilla kulttuuriperintö osallistuu yhteiskunnalliseen kehitykseen, raportin politiikkasuositukset esittävät entistä suurempaa rooli kulttuuriperinnölle ja sen edustamille arvoille. Kaupunkeja ja yhteisöjä käsittelevän tavoitteen 11 alla raportti muun muassa suosittelee rakennetun perinnön suojelun ja kestävien peruskorjauskäytänteiden nostamista yhdyskuntasuunnittelun ja kaupunkien infrastruktuurihankkeiden kärkeen. Raportin politiikkasuosituksissa on siis paljon samoja elementtejä kuin esimerkik-

si yllä käsitellyssä *Towards a Shared Culture of Architecture: Investing in a High-Quality Living Environment for Everyone* (EC 2021) -raportissa.

ICOMOS korostaa raportissaan myös kulttuuriympäristötoimijoiden ja paikallisten kulttuuriyhteisöjen roolia ilmastotoimien suunnittelussa (tavoite 13). Kulttuuriperinnön ja siihen sitoutuneen tiedon, kuten esimerkiksi perinteisten rakennus- ja korjausmenetelmien, varaan voidaan rakentaa kestävämpiä toimintatapoja. Lisäksi erityisesti alkuperäiskansojen ja muiden paikallisten yhteisöjen tieto ja käytänteet tulisi saada nostettua osaksi ilmastotoimia. Tiiviissä vuorovaikutuksessa luonnon kanssa elävillä yhteisöillä on tietoa ja osaamista, joka mahdollistaa kestävämpien toimintatapojen omaksumisen. Tavoitteena ei tulisikaan aina olla uusien toimintatapojen kehittäminen. Monesti on perusteltua ottaa askel taaksepäin ja palata aikaisemmin käytössä olleiden, luonnon kestävyyttä nykyistä paremmin huomioineiden toimintatapojen pariin. Kulttuuriperintötoimijoiden rooli näiden jo toimintatapojen tunnistamisessa ja jalkauttamisessa on elintärkeä.

STORMY TIMES JA EUROOPAN KOMISSION SELONTEKO

Kulttuurin ja kulttuuriperinnön integroiminen osaksi Agenda 2030 tavoitteita on ollut myös keskeinen EU:n toiminnan tavoite. Syksyllä 2022 EU julkaisi sekä kulttuuria kestävästä kehityksestä edistäjänä käsitelleen avoimen koordinaatiomenettelyn (OMC) raportin *Stormy times. Nature and humans: Cultural courage for change* (EC 2022b), sekä komission laajan kulttuurin roolia osana EU:n kestävästä kehityksestä toimia avaavan raportin (EC 2022c). *Stormy times* -raportti käy läpi ilmastonmuutoksen, kestävästä kehityksestä tavoitteiden ja kulttuurin välisiä yhteyksiä korostaen erityisesti EU:n ja eurooppalaisten keskeistä roolia ilmastokriisin ratkaisemisessa. Viitaten EU:n vihreän siirtymän ohjelmaan, raportti linjaa

Ohjelmalla voidaan – ja sillä pitää – puuttua myös eurooppalaisten asenteisiin, kulttuurisiin tapoihin ja arvoihin, jotta voidaan edistää nykyistä kestävämpää elämäntapaa ja toteuttaa tarvittavat muutokset nopeasti. Tiedon, poliittisten viestien ja organisoitujen toimien välistä kuilua on kavennettava (EC 2022c, 3).

Stormy times -raportti keskittyy kestävästä kehityksestä edellyttämien arvojen ja asenteiden muutokseen ja tarjoaa yksitoista tätä asennemuutosta eri tavoilla tukevaa viestiä Euroopalle. Listalla on muun muassa ylikulutuspäivän laaja-alaisen näkyvyyden korostamisen, toimintasiilojen purkamisen, tutkitun tiedon saavutettavuuden parantamisen ja kulttuurisektorin hiilijalanjäljen pienentämisen kaltaisia aloitteita. Teemat sisältävät myös konkreettisia politiikkasuosituksia Euroopan komissiolle ja jäsenmaille.

Euroopan komissio laati selvityksen eri politiikka-alojen alla toteutettavista kestävästä kehityksen kulttuurista ulottuvuutta tukevista toiminnoista (EC 2022d) vastineena *Stormy Times* -raportissa esiin nostettuihin suosituksiin. Komissio on jo useamman vuoden ajan pyrkinyt systemaattisesti korostamaan kestävästä kehityksen kulttuurista ulottuvuutta. Kestävästä kehityksen kulttuurisen ulottuvuuden tukeminen on lähes EU:n politiikkaa läpileikkaava teema. Toimia löytyy luontaisesti kulttuuripolitiikan ja uuden eurooppalaisen Bauhausin alta, mutta lisäksi esimerkiksi alue- ja kaupunkipolitiikan, sisäpolitiikan ja sisäisen turvallisuuden, työ-, sosiaali- ja osallisuuspolitiikan, oikeus, tasa-arvo- ja sukupuolipolitiikan, kansainvälisten kumppanuuksien ja kehityspolitiikan, naapuri- ja laajentumispolitiikan, koulutus- ja nuorisopolitiikan, sisämarkkinoiden ja teollisuuspolitiikan, tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan, digitaalisen siirtymän, ilmasto- ja ympäristöpolitiikan, maatalouspolitiikan, puolustus- ja avaruuspolitiikan ja siviiliturvallisuuden alalta – eli yhteensä viidentoista eri politiikkasektorin alta.

Raporttiin kerättyjen toimien kokonaisuus on laaja, monipuolinen ja kattava. Esimerkkejä on aina romanien oikeuksien tukemisesta kulttuuriesineiden laittoman kaupan kaitsemiseen ja nuorten ilmastokoulutuksesta sodan tai luonnonkatastrofin uhkaamien kulttuuriperintökohteiden suojeluun räätälöityjen siviilirauhanturvajoukkojen kouluttamiseen ja avaruudesta tapahtuvaan kulttuuriperintökohteissa tapahtuvien muutoksien tai tuhojen kartoittamiseen ja tarkkailuun. Komission raportti onkin täydellinen esimerkki siitä, kuinka laajalla kulttuurin vaikutuksen leviävät, kun kiinnitämme niihin huomiota.

Komissio korostaa kuitenkin päätelmissään, että laaja-alaisista eri toimialoja leikkaavista toimista huolimatta, kestävä kehityksen kulttuurisen ulottuvuuden täyden potentiaalin valjastaminen vaatii myös keskitettyjä toimia ja perustavanlaatuisia muutoksia politiikkaa ohjaavassa asenneilmapiirissä. Komissio toivoo, että *Kulttuurin työohjelma 2023-2027* voisi olla ensimmäinen askel kohti tällaista toimintaa.

Kulttuuriperintö ja EU:n vihreä siirtymä

Toinen viimeaikaisten ilmastonmuutosta kulttuuriympäristöjen näkökulmasta lähestyvien raporttien kiintopiste on ollut EU:n vihreän siirtymän ohjelma. Käyn tässä alla erityisesti kaksi raporttia: osana EU:n kulttuurialan työsuunnitelmaa avoimen koordinoitimenetelmää toteutettu *Strengthening Cultural Heritage Resilience for Climate Change: Where the European Green Deal meets Cultural Heritage* (EC 2022a) sekä ICOMOS:n ja Europe Nostran yhdessä julkaiseman *European Cultural Heritage Green Paper* (Potts 2021). Raporteista ensimmäinen keskittyy kestävä kehityksen rooliin EU:n jäsenmaiden voimassa olevissa kulttuuriperintölinjauksissa ja jakaa esimerkkejä hyvistä käytänteistä. Jälkimmäinen puolestaan keskittyy vihreän siirtymän ohjelman kirjauksiin, nostaa esiin tapoja integroida kulttuuri ja erityisesti kulttuuriperintö osaksi ohjelmaa.

STRENGTHENING CULTURAL HERITAGE RESILIENCE FOR CLIMATE CHANGE

Otsikkonsa mukaisesti avoimen koordinaatiomenettelyn raportin taustalla on ollut kulttuuriperintöalan toive vahvistaa kulttuuriperinnön asemaa EU:n vihreän kasvun ohjelmassa. Raportin tavoitteena on kulttuuriperintötoimien ja ilmastonmuutoksen sopeutumistoimien nykytason kartoittaminen EU:n jäsenmaissa, sekä jo olemassa olevien hyvien käytänteiden jakaminen EU:n jäsenmaiden ja liitännäismaiden kesken. Osana ryhmän toimintaa toteutettiin jäsenmaille kysely kulttuuriperinnön ja ilmastonmuutoksen toimien nykytilasta. Raportti käy erilaisten numeroiden ja vertailujen avulla läpi ryhmän toimintaan osallistuneiden 26 EU:n jäsenmaan kulttuuriperintöohjelmat ja ilmastonmuutoksen sopeutusohjelmat. Vertailun tuloksena käy ilmi, että monen maan tapauksessa kulttuuriperinnön ja ilmastonmuutoksen vaikutuksia yhdessä käsitteleviä politiikkaohjelmia ei vielä ole olemassa. Noin 58 prosenttia olemassa olevista kulttuuriperintöohjelmista mainitsee ilmastonmuutoksen, mutta vain 46 prosenttia ilmastonmuutosohjelmista huomioi kulttuuriperinnön. Jälkimmäiseen kategoriaan liittyen, kulttuuriperinnön ja -ympäristöjen suojelu mainitaan usein kuitenkin vain ohimennen ilman selkeitä suunnitelmia tai toimenpiteitä. Suojelun tärkeyden toteutamisesta on vielä pitkä matka konkreettisiin ja useamman sektorin yhteistyön varaan rakentuneiden holististen toimenpidesuunnitelmiin. Tilanne on myös tulevan yhteistyön näkökulmasta haastava: 50 prosentissa maista tehtävät on jaettu eri ministeriöiden vastuulle ja vain 27 prosentissa on olemassa selkeä suunnitelma yhteistyöstä.

Selvityksen löydökset mukailevat jo kansainvälisistä yleissopimuksista tunnistettua tendenssiä – kulttuuriperintötoimijat pyrkivät osaksi ilmastonmuutoksen sopeutumistoimia, mutta varsinaiset ilmastoä käsittelevät sopimukset ja politiikkaohjelmat usein jättävät kulttuuriperinnön varsin vähälle huomiolle tai täysin konkreettisten toimenpidesuunnitelmien ulkopuolelle. Kulttuuriympäristöt ovat tässä kategoriassa jonkinlainen poikkeus tai välitoimija, sillä niiden toiminnan piiriin kuuluvia asioita löytyy useammin niin kulttuuriperintösopimusten kuin myös ilmastosuunnitelmien piiristä.

Nykytilan kartoituksen lisäksi raportti kokoaa yhteen toimenpidesuosituksia, joilla on tarkoitus purkaa muun muassa eri sektoreille jalkautunutta toimintakulttuuria. Suositukset koostuvat viidestä Euroopan komissiolle suunnatusta suosituksesta ja viidestä kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason viranomaisille suunnatusta suosituksesta. Keskeisiä EU:n kulttuuriperintöä käsitteleviä asiakirjoja mukaillen komission suositukset korostavat kulttuuriperinnön keskeistä roolia ilmastonkriisin sopeutumistoimissa.

Komission tulee

- 1.** integroida kulttuuriperintö entistä tiiviimmin osaksi EU:n ilmastotoimia ja tulevia toimenpideohjelmia
- 2.** varmistaa eri hallinnon tasojen ja komission pääosastojen välinen saumaton yhteistyö
- 3.** toteuttaa eurooppalainen riskinarviointikartoitus ilmastonmuutoksen uhkista kulttuuriperinnölle
- 4.** käynnistää kulttuuri- ja luonnonperinnön sopeutumis- ja hillitsemistoi-
mien taloudellisten kustannuksien arviointi
- 5.** perustaa yhteinen eurooppalainen foorumi ilmastonmuutosta ja kult-
tuuriperintöä koskevan tiedonvaihdon, keskustelun sekä asiantunte-
muksen ja tietämyksen jakamisen tueksi.

Jäsenmaiden tulisi puolestaan

- 6.** sisällyttää kulttuuriperintö ja kulttuuriala kaikkiin kansallisen, alueelli-
sen ja paikallisen tason ilmastotoimiin
- 7.** kehittää kulttuuriperintöalan kykyä vastata ilmastonmuutokseen kou-
lutuksen ja täydennyskoulutuksen avulla (EU:n rahoitusmekanismit
huomioiden)
- 8.** käynnistää kansallisen tason tutkimusohjelmia kulttuuriperintöön koh-
distuvia ilmastoriskejä koskevan tiedon kerryttämiseksi ja jakamiseksi
sekä tukea kulttuuriperinnön asiantuntijoiden ja ilmastotieteen välistä
yhteistyötä
- 9.** edistää kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason hallitusten ja insti-
tuutioiden investointeja kulttuuriperinnön suojeluun raha- ja finanssi-
politiikan avulla
- 10.** varmistaa yhteistyö kaikilla hallinnon tasoilla ja asiaankuuluvilla poli-
tiikan aloilla, erityisesti suunnitteluelimissä sekä ilmastonmuutostoi-
mista ja kulttuuriperinnöstä vastaavien henkilöiden välillä.

Lisäksi toimintasuosituksia on annettu useamman temaattisen fokusalueen osalta. Näitä teemoja ovat muun muassa rakennuksiin ja rakennettuun kulttuuriperintöön sitoutuneen energian ja niihin kohdistuvat korjaustarpeet (s. 26); kulttuuriperintökohteiden ilmastosopeutuminen, mukaan lukien museoiden potentiaali kestävämpien toimintatapojen tukijoina (s. 32); kulttuuriperintöä koskevan perustutkimuksen, soveltavan tutkimuksen ja monitieteisyyden tukeminen (s. 36); kulttuuriperintö- ja -ympäristötietoisuuden lisääminen (s. 39); sekä kulttuuriympäristö- ja ilmastonmuutostoimijoiden yhteistyön vahvistaminen (s. 41). Lisäksi raporttia kerättiin yhteensä 83 tapausesimerkkiä onnistuneista kulttuuriperintö- tai tutkimushankkeista.

EUROPEAN CULTURAL HERITAGE GREEN PAPER

Myös ICOMOS:n ja Europa Nostran vuonna 2021 julkaistu *European Cultural Heritage Green Paper* (Potts 2021) on suora vastine EU:n vihreän siirtymän ohjelmalle. Raportin tavoitteena on tarjota kattava kuvaus kulttuuriperinnön tarjoamista mahdollisuuksista ilmastonmuutokseen puuttumiseen. Rakentamisen Euroopan neuvoston maisemayleissopimuksen ja Faron puiteyleissopimuksen varaan, raportti pyrkii korostamaan kulttuuriperinnön merkitystä erityisesti vihreän siirtymän sosiaalisen ulottuvuuden eli niin sanotun oikeudenmukaisen siirtymän turvaajana.

Siinä missä yllä käsitelty *Strengthening Cultural Heritage Resilience for Climate Change* raportti pyrki selvittämään EU:n jäsenmaiden kansallisten toimien nykytilan, ICOMOS:n ja Europa Nostran raportti käy järjestelmällisesti läpi jokaisen vihreän siirtymän temaattisen osa-alueen argumentoiden kulttuuriperinnön mahdollisesta vaikutuksista kyseisen toimialan toimenpiteisiin. Keskityn tässä osiossa ensin lyhyesti raportin alkupään osioon kulttuuriperinnön potentiaalista ilmastonmuutosta tukevan asenneilmapiirin luomisessa, sekä kahteen kulttuuriympäristöjen kannalta keskeiseen teemaan: uusiutuvien energiamuotojen laaja-alaiseen käyttöönottoon ja energiatehokkaaseen korjausrakentamiseen.

KULTTUURIPERINTÖ JA OIKEUDENMUKAINEN SIIRTYMÄ

Factor-mallia mukaillen, kulttuuriperinnöllä voi raportin mukaan olla korvaamaton rooli ilmastonmuutoksen edellyttämän yhteiskunnallisen sopeutumisen voimavarana. Raportin tavoitteena onkin tuoda kulttuuriperintö ja siihen liittyvä osaaminen vihreän siirtymän keskiöön.

Tämä toteutuu neljällä eri tavalla. Ensinnäkin ilmastonmuutokseen vastaminen tulee edellyttämään koko yhteiskunnan yhteistyötä. Kulttuuriperintö on ihmisiä ja yhteisöjä yhdistävä liima, jonka avulla voidaan luoda yhteistä omistajuutta yhteiskunnallisiin sopeutumistoimiin, jotka voivat vaatia myös vaikeita kompromisseja ja muutoksia meidän jokapäiväiseen elämäämme. Toiseksi kulttuuriperinnön kautta välitetyillä arvoilla, normeilla ja asenteilla on keskeinen rooli ilmastonmuutoksen laaja-alaisia sopeutustoimia tukevan asenneilmapiirin luomisessa. Kuten raportti toteaa, kulttuuriperintö on kertakäyttöisyydelle perustuvan kulutusyhteisön antiteesi ja voi siten toimia uuden kestävämmälle pohjalle rakentuneen asenneilmapiirin mahdollistajana. Kolmanneksi pitkällä aikajänteellä operoiva kulttuuriperintösektori tuo ilmasto- ja sopeutumistoimiin liittyvään päätöksentekoon elintärkeää sukupolvien välistä perspektiiviä. Neljänneksi kulttuuriperintöön liittyvä osaaminen ja tieto voivat auttaa arvioimaan eri ympäristöihin sopivia ratkaisuja. Kulttuuriympäristötoimijoiden syvä tietämys niin historiallisten rakennuksien

erikoishaasteista, kuten myös eri ympäristöjen erityispiirteistä, on resurssi, joka tulisi saada integroitua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa erityisesti rakennuskantaa koskevaan päätöksentekoon (ks. myös Wilson 2019).

Ilmastonmuutoksen esiin nostamat haasteet tulevat kuitenkin suurella todennäköisyydellä johtamaan tilanteisiin, joissa joistain suojelluista kohteista saatetaan joutua luopumaan. Rakennusten ohella riski on erityisen suuri erilaisille kulttuurimaisemille, joita ilmaston lämpenemisen myötä aiheutuva kasviston muutos tulee muuttamaan laajoilla alueilla läpi Euroopan. Raportti pohtii myös kulttuuriperinnön ja luonnon monimuotoisuuden suojelun välisiä suhteita, joskin mielenkiintoisesti ei mainitse ennallistamistoimia osana tätä keskustelua. Raportti korostaa, kuinka erilaisia eturistiriitoja luonnonsuojelun ja kulttuuriympäristöjen suojelun välillä on lähes mahdoton ratkoa. Raportti pyrkiikin selvästi pois vastakkainasettelusta. Ainoa kestävä toimintamalli on sellainen, joka kykenee minimoimaan ristiriidat ja maksimoimaan lähestymistavat, joilla voidaan saavuttaa molempia hyödyttäviä vaikutuksia.

KESTÄVÄT ENERGIARATKAISUT

Suomalaisille alueellisille vastuumuseoille tehdyssä kyselyssä nousi voimakkaasti esiin kysymys erilaisten energiatehokkuutta parantavien ratkaisujen (kuten ilmalämpöpumppujen) ja uusiutuvan energian keräämien integroinnista historiallisiin rakennuksiin ja kulttuurimaisemiin. Samaan aikaan tarve kestävien energiaratkaisujen laajamittaisesta käyttöönotosta on Euroopan vihreän siirtymän sydämessä. Euroopan vihreän siirtymän asettamiin uusiutuvan energian tavoitteisiin vastaaminen tulee edellyttämään vuoteen 2050 mennessä noin 5–8 kertaa enemmän aurinkoenergiaa, noin 3,5 kertaa enemmän maalle rakennettua tuulivoimaa ja noin 20 kertaa lisää merialueille rakennettua tuulivoimaa. Suurien aurinko- ja tuulipuistojen ohella uusiutuvaa energiaa tulee kasvavissa määrin kerätä myös pienien mikrokeräämien kautta.

Tässä skaalassa toteutuessaan energiamurros tulee vaikuttamaan huomattavasti kulttuuriympäristöihin. Raportti nostaa esiin useita historiallisiin rakennuksiin liittyviä haasteita, kuten rakennusmääräykset, osaavan asennus- ja huoltohenkilöstön vähäisyyden ja julkisen ja yksityisen rahoituksen puutteen. Erityisesti perinteisiin rakennustekniikoihin ja suojeltujen rakennuksien erityistarpeisiin erikoistuneen työvoiman kouluttaminen tulisivat huomioida vihreän siirtymän toimenpiteisiin kuuluvassa *European Skills Agenda* sekä kansallisen tason koulutuksissa.

Laajat tuuli- ja aurinkopuistot sekä energian siirtoinfrastruktuuri voivat vaikuttaa negatiivisesti myös kulttuurimaisemiin ja alueiden biodiversiteettiin niin maalla kuin vesialueilla (ml. Suomen talousalue). Kulttuuriperintöarvojen

ja kestävä kehitys huomioon tuleekin edellyttämään proaktiivista toimintaa alan toimijoilta. Yhteistyötä tulee lisätä niin poliittisten päättäjien kuin myös uusiutuvan energian rakentajien ja kehittäjien kanssa. Tämä edellyttää kuitenkin myös "uuden kielen" omaksumista. Erityisen tärkeää on päästä mukaan suunnitteluprosesseihin mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jolloin sekä kulttuuriperinnön erityispiirteet että kulttuurimaisemien ja biodiversiteetin suojelutarpeet voidaan huomioida ennakoidusti. Osallistumisen vaikuttavuus edellyttää kulttuuriympäristötoimijoilta kykyä argumentoida ja perustella selkeästi. Tämä pätee niin energiaratkaisuihin kuin Euroopan rakennuskannan remontointitarpeisiin.

KOHTI SÄILYTTÄVÄÄ PERUSKORJAUSTA

Historiallisilla rakennuksilla on korjaamiseen vaikuttavia erityispiirteitä, joiden säilyttäminen tulee huomioida kaikissa toimenpiteissä. Rakennusten ja alueiden erityispiirteiden säilyttäminen on kulttuuriperintöarvojen ylläpidolle sekä alueiden houkuttelevuuden, taloudellisen aktiivisuuden ja turismitopotentialin vahvistamiselle elintärkeää. Samaan aikaan kulttuuriympäristötoimijoilla on paljon osaamista, jota voisi hyödyntää myös laajemmin rakennuskannan korjaustarpeiden suunnittelussa. Myös tällä saralla yhteistyö kansallisten, alueellisten ja paikallisten viranomaisten sekä yksityissektorin kanssa on toiminnan keskeinen edellytys. Mitä aikaisemmin prosessiin päästään mukaan, sitä paremmin historiallisten rakennusten erityistarpeet tulevat huomioituksi korjausten yhteydessä.

Rakennusten energiakulutus vastaa noin 40:ää prosenttia EU:n energiankulutuksesta ja 36:ta prosenttia rakennuksien energiankulutuksesta tulee suoraan niiden rakentamisen aiheuttamista kasvihuonekaasupäästöistä. Raaka-aineiden, rakennusmateriaalien valmistus ja kuljetus, sekä rakennuksien rakentaminen ja purkaminen vastaavat siis huomattavasta osasta valtioiden kokonaishiilijalanjäljestä. Ylivoimaisesti tehokkain päästövähennys voidaan saavuttaa rakennuksien korjaavan uudelleenikäytön ja säilyttävän korjausrakentamisen kautta (esim. National Trust for Historic Preservation (USA) 2011; Historic England 2016; Ympäristöministeriö 2021).

ICOMOS:n raportti onkin varsin kriittinen rakennussektorin päästömäärien laskentaan käytettävien laskureiden laskukaavoista, sillä valtaosa käytössä olevista laskukaavoista ei huomio vanhoihin rakennuksiin sitoutunutta energiaa. Uusien rakennuksien rakennusmateriaalien suorien päästöjen ohella laskukaavojen pitäisi huomioida nykyistä paremmin rakennusten uudelleenikäytön ja peruskorjaamisen tuottamat päästösäästöt. Ilman näitä parannuksia on olemassa huomattava riski, että Euroopan remontointiaallon sijaan nykyinen purkavaa uudisrakentamista suosiva taloudellinen asenneilmapiiri jatkuu rakennussektorin toimintaa ohjaavana peruseriaatteena. Tällöin rakennussektorin kokonaispäästöt tulevat oletettavasti pysymään varsin korkeina tai lyhyellä aikajänteellä, jopa kasvamaan (ks. sivu 45–46 tässä raportissa).

ILMASTO- JA KULTTUURIPERINTÖNÄKÖKULMIA YHDISTÄVÄ TUTKIMUS

Tutkimuksen tärkeys korostuu lähes kaikkien eri toimijoiden raporteissa ja toimenpideohjelmissa. Ilmastonmuutoksen ja kulttuuriperinnön yhdistäminen on haastavaa alojen erilaisten tutkimusotteiden vuoksi (Wilson 2019). Ilmastonmuutostutkimus perustuu usein määrälliselle tutkimusotteelle, kun taas kulttuuriperintötutkimuksessa korostuvat kerronnalliset ja laadulliset menetelmät. Margottini (2021) on kartoittanut makrotasolla ilmastonmuutosta ja kulttuuriperintöä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Pohjaten Elsevierin viittaus- ja abstraktitietokantaan (SCOPUS) Margottini löysi vuosien 1985–2020 välillä lähes 300 000 ilmastonmuutosta käsittelevää artikkelia ja noin 32 000 kulttuuriperintöä käsittelevää artikkelia. Kuitenkin alle 500 artikkelia yhdisti ilmastonmuutoksen ja kulttuuriperinnön tutkimuksen.

CHCfE-raportti (CHCfE 2015, ks. yllä) keskittyi puolestaan analysoimaan kulttuuriperinnön vaikuttavuustutkimuksia. Raportti jaotteli analysoimansa artikkelit kestävän kehityksen osa-alueiden – luonto, talous, yhteiskunta ja kulttuuri – mukaisesti. Aineistossa korostuvat huomattavasti taloudellisiin vaikutuksiin keskittyneet tutkimukset (81 %). Noin puolet tutkimuksista käsittelee myös yhteiskunnallisia (51 %) ja kulttuurisia (46 %) vaikutuksia. Kulttuuriperinnön ympäristövaikutuksia on tutkittu kuitenkin huomattavasti vähemmän (16 %), joskin ympäristövaikutusten tutkimus tulee luultavasti kasvamaan voimakkaasti lähivuosina. CHCfE-raportti sai myös selville, että 42 prosenttia heidän analysoimistaan tutkimuksista keskittyi mittaamaan kulttuuriperinnön vaikuttavuutta vain yhdellä osa-alueella, 37 prosenttia keskittyi kahteen osa-alueeseen, 19 prosenttia kolmeen ja vain 6 prosenttia tutkimuksista käsittelee kaikkia neljää osa-aluetta samanaikaisesti. Löytö on hivenen yllättävä, sillä samaan aikaan kansainvälinen politiikka ja sopimuskäytäntö on siirtynyt hiljalleen kohti aina vain holistisempaa näkökulmaa.

Monitieteisyys korostui myös kulttuuriperintöä ja ilmastonmuutosta käsittelevän EU:n avoimen koordinaatiomenettelyn asiantuntijapaneelin raportissa (EC 2022a). Raportti keskittyi yksittäisten julkaisujen sijaan rahoitettuihin tutkimushankkeisiin. Läpikäydyistä hankkeista valtaosa keskittyi aineelliseen kulttuuriperintöön (84 %). Muut kategoriat olivat kulttuurimaiset (23 %), aineeton kulttuuriperintö (17 %) ja vedenalainen kulttuuriperintö (8 %) (EC 2022a, 19–20). Hankkeet käsitelivät tyypillisesti useampaa alakategoriaa samanaikaisesti. On kuitenkin ilmeistä, että ilmastonmuutoksen vaikutuksia erityisesti aineettomaan kulttuuriperintöön tunnetaan varsin huonosti. Lisäksi raportti nosti esiin useita haasteita. Erityisesti tutkimustulosten viestintää poliittisille päättäjille tulee parantaa, jotta päätöksenteko voidaan toteuttaa ajantasaisen tietämyksen pohjalta. Samaan aikaan tietopohjaa tulee laajentaa. Esimerkiksi rakennuskantaan sitoutuneen energian ja korjausrakentamisen hyödyistä on varsin laaja yhteisymmärrys alan tutkijoiden parissa. Tutkimuksia, jotka tuovat kattavasti yhteen sekä päästö- ja energiatehokkuuslaskelmiin pohjautuvat määrälliset argumentit ja ympäristöjen kulttuurisia arvoja puolustavat laadulliset argumentit, on kuitenkin varsin vähän.

ESIMERKKEJÄ TUTKIMUSHANKKEISTA

Keskeisin ilmasto- ja kulttuuriperintönäkökulmia yhdistävän tutkimuksen rahoittaja on ollut Euroopan komissio (Margottini 2021, 118). Alla on kootusti esitelty muutamia esimerkkejä EU-rahoitteisista kulttuuriympäristöjä ja ilmastonmuutosta käsittelevistä hankkeista. Lisätietoja EU:n rahoittamista (F7 ja H2020) tutkimushankkeista on saatavilla vuonna 2018 julkaistussa Heritage at Risk: EU research and innovation for a more resilient cultural heritage -raportissa (EC 2022e).

Heritage Resilience Against Climate Events on Site (HERACLES) hankkeen tavoitteena oli kehittää alueellisen ilmastovaihtelun ja eri kulttuuriperintötyyppien erikoistarpeet huomioiva ohjelmisto potentiaalisten riskien analysointiin. Kokoamalla samalle alustalle dataa useista eri lähteistä ohjelmisto mahdollistaa ilmastonmuutoksesta aiheutuvien riskien kohdennetun mallinnuksen lukuisiin eri muuttujiin perustuen. Hankkeen tuotoksena luotu maksullinen työkalu helpottaa kulttuuriperintökohteiden ja -ympäristöjen ennakoivaa suojelua ja reagointia ilmastonmuutoksen vaikutuksiin.

Lisätietoa hankkeesta: www.heracles-project.eu

Safeguarding Cultural Heritage through Technical and Organisational Resources Management (STORM) -hankkeen tavoitteena on testata uusia teknologiapohjaisia ratkaisuja ympäristöriskien analysoimiseksi; kehittää erilaisia datan keruun joukkoistamiseen perustuvia prosesseja kulttuuriperinnön suojelemiseksi ilmastonmuutoksen aiheuttamilta riskeiltä; sekä tuottaa ilmastosopeutumisen tarpeita huomioivia politiikkasuosituksia ja erilaisia ilmastosopeutumisen edellyttämien toimenpiteiden kululaskelmia kansainvälisten, kansallisten ja paikallisten päätöksentekijöiden käyttöön.

Lisätietoa hankkeesta: www.storm-project.eu

Circular models Leveraging Investments in Cultural heritage adaptive reuse (CLIC) on monitieteinen kulttuuriperinnön ja -ympäristöjen soveltavan uudelleen käytön ja kiertotalouden mahdollisuuksia tutkiva hanke. Hankkeen tavoitteena on luoda malli, joka mahdollistaa uusiokäytön taloudellisten, sosiaalisten, kulttuuristen ja ekologisten kulujen huomioimisen suojeltavien kohteiden ylläpitoa, korjaamista ja uusiokäyttöä koskevissa päätöksissä, sekä tuottaa tietoa uusiokäyttöä tukevista ja estävistä kulttuurisista, yhteiskunnallisista, taloudellisista, institutionaalisista, lainsäädännöllisistä ja hallinnollisista rakenteista.

6.

Verrokkimaiden lähestymistapoja

Tässä luvussa käydään läpi kolme ilmastonmuutokseen eri tavalla tarttuvaa kansallista kulttuuriympäristön toimenpideohjelmaa tai politiikka-asiakirjaa. Kansalliset ohjelmat ovat tärkeä väliaskel kansainvälisten linjausten ja paikallisella tasolla toteutettavien käytännön suojelutoimien välillä. Esimerkit osoittavatkin, kuinka monella eri tavalla yhteisiä kansainvälisiä sopimuksia voi toteuttaa kansallisella tasolla. Koska ilmastonmuutoksen vaikutukset ovat tiukasti sidoksissa maantieteelliseen sijaintiin on ohjelmien valinnassa painotettu Suomen tilannetta muistuttavia, pohjoisia esimerkkejä.

Käsiteltävistä ohjelmista Ruotsin ja Norjan ohjelmissa on paljon samankaltaisia elementtejä. Molemmissa korostuu yleisten periaatteiden ja painopisteiden asettaminen ja kansainvälisissä sopimuksissa korostuneet vector-ajattelun piirteet. Skotlannin ohjelma puolestaan lähestyy ilmastonmuutosta sector-ajattelun kautta ja keskittyy asettamaan konkreettisia mitattavia tavoitteita kulttuuriperintösektorin oman toiminnan ilmastovaikutusten minimoimiseksi.

Ruotsi: Ilmastotoimien edelläkävijä

Ruotsi julkaisi ensimmäisen ilmastonmuutoksen ja kulttuuriperinnön yhteyksiä käsittelevän toimenpideohjelman vuonna 2014. Uusin vuonna 2019 julkaistu suunnitelma *Kulturarv i ett förändrat klimat - Handlingsplan för klimatanpassning 2019-2023* (Riksantikvarieämbetet 2019) perustuu ensimmäisen ohjelman vuosina 2017-2018 suoritettuun vaikuttavuusarvioon, sekä

Ruotsin kansalliseen ilmastosopeutus suunnitelmaan. Ruotsin vuonna 2019 julkaistu toimenpideohjelma rakentuu voimakkaasti kansallisesta ilmastosopeutus suunnitelmasta kohti kulttuuriperintöä: raportin tavoitteena on määrittellä, kuinka kulttuuriperintötoimijat voivat osallistua jo olemassa olevien tavoitteiden saavuttamiseen.

Ruotsin toimenpideohjelmaan kuuluu kahden tason tavoitteita. Koska ohjelma perustuu Ruotsin kansalliseen sopeutumissuunnitelmaan, tulevat sen peruseriaatteet tuon kansallisen ohjelman pohjalta. Kansallinen sopeutumissuunnitelma pohjautuu varsin voimakkaasti YK:n suositukseen, erityisesti Pariisin ilmastopöytäkirjaan ja Agenda 2030 tavoitteisiin. Ruotsin ilmastotoimien yhteisinä peruseriaatteina ovat eri toimijoiden välinen vastavuoroisuusperiaate, toiminnan tieteellinen perusta, ennakoivat sopeutumistoimenpiteet, epävarmuus- ja riskitekijöiden hallinta, pitkäjänteinen toiminta (ns. sukupolvinäkökulma) ja läpinäkyvyys.

Toimenpideohjelmassa näistä yleisistä periaatteista korostuvat erityisesti sektoreiden välisen yhteistyön syventäminen, tutkitun tiedon merkitys ja ennakoivat toimenpiteet. Ohjelman yleisenä tavoitteena on rakentaa kestävä yhteiskunta, jossa säilytetään monimuotoisia kulttuuriympäristöjä; tukea laaja-alaista osallistumista ja yhteistä vastuunkantoa kulttuuriympäristöistä; ymmärtää kulttuuriympäristöt yhteisinä tiedon, oppimisen ja kokemusten lähteinä; ja pyrkiä kohti kokonaisvaltaista lähestymistapaa maisemanhallintaan – tarkoittaen kulttuuriympäristöjen huomioimista kaikessa yhteiskunnallisessa kehittämisessä (vrt. vector-malli). Sisällöllisesti ohjelmassa korostuvat kulttuuriympäristöille aiheutuvat riskit ja toisaalta rakennettuun ympäristöön sitoutunut energia (ks. laatikko sivulla 45-46).

VAIKUTTAVUUSARVIOINTI

Ruotsin ensimmäisen toimenpideohjelman vaikuttavuusarvioinnissa havaittiin viisi ensimmäisen ohjelmakauden toteutukseen liittyntä haastetta, joiden ratkaisu on sidottu uuden ohjelman tavoitteisiin. Näiden ongelmien tunnistaminen antaa hyviä suuntaviivoja myös Suomen vastaavan ohjelman suunnittelulle ja mahdollisten karikkojen ennakoinnille. Ensinnäkin vaikuttavuusarvio osoitti, että vaikka kulttuuriperintötoimijoiden tietoisuus ilmastotoimenpiteiden olemassaolosta oli varsin korkea, tietoisuus tarkemmista tavoitteista tai toimenpiteistä oli toimijoiden keskuudessa varsin heikkoa. Suoraan ensimmäiseen ongelmaan liittyen, ohjelman valmisteluvaiheessa varsin onnistuneesti toteutettu eri toimijoiden laaja konsultaatio ja osallistaminen ei ollut siis kantanut itse ohjelman toimeenpanoon. Kentän toimijoiden osallistumisen ollessa varsin maltillista vastuu ohjelman toteuttamisesta kasautui Riksanantikvarieämbetetin harteille ja toimien alueellinen jalkauttaminen jäi vajavaiseksi. Näiden kolmen tiukasti toisiinsa kietoutuneen haasteen ratkai-

suksi uusin toimenpideohjelma sisältää varsin voimakkaan viestintäosion, jossa tutkittua tietoa jaetaan niin eri toimintasektoreiden välillä kuin myös eteenpäin alueellisille toimijoille.

Neljäntenä haasteena havaittiin aktiivisemmän yhteistyön tarve ympäristöministeriön ja muiden ympäristötoimijoiden kanssa. Ruotsissa eri sektoreiden välisiä raja-aitoja on pyritty aktiivisesti purkamaan ilmastomuutokseen sopeutumisen saralla. Eri ministeriöiden ja sektoreiden toimenpiteitä ohjaa yhteinen kansallinen ilmastosopeutussuunnitelma, joten haasteista huolimatta kansallisella tasolla työkaluja tilanteen parantamiseksi on jo olemassa. Kulttuuriympäristötyön ja ilmastotoimien siiloutuminen eri sektoreille oli kuitenkin huomattava haaste myös alueellisella tasolla. Koska suuri osa kulttuuriympäristötoimista toteutetaan myös Suomessa kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason monisektorisessa yhteistyössä, on eri toimijoiden toimintaympäristöjen ja niissä mahdollisesti olevien haasteiden hahmottaminen ja ratkaiseminen keskeinen haaste myös Suomen tulevien kulttuuriympäristötoimien saralla. Museovirastolla on tässä prosessissa ohjaava rooli, mutta olisi tärkeää välttää tilanne, jossa liian iso osa toimenpiteistä kasautuu viraston vastuulle.

KÄYTÄNNÖN TOIMENPITEET

Toimenpideohjelman käytännön toimenpiteet toimivat kahteen suuntaan. Yhtäältä ohjelman keskiössä on kulttuuriperintötietoisuuden lisääminen ja kulttuuriympäristöjen huomioiminen muiden sektoreiden tavoitteidenasetteluissa. EU:n kulttuuriperintöohjelmien painopisteitä mukaillen, kulttuuriympäristöt nähdään voimavarana, johon kiinnittyneen osaamisen ja tietämyksen avulla voidaan ratkaista myös esimerkiksi ilmastomuutokseen liittyviä ongelmia (ks. myös Wilson 2019). Laajan kansallisen yhteistyön rinnalla Riksantikvarieämbetet tulee tiivistämään yhteistyötä ilmastomuutoksen hallinnan ja sopeutumisen saralla myös kansainvälisesti, erityisesti osallistumalla ICOMOS:n hallinnoiman *Climate heritage networkin* toimintaan.

Toisaalta tavoitteena on jalkauttaa ilmastotietoisuutta kulttuuriympäristötoimijoiden keskuuteen. Raportissa korostuu päätöksenteon tietopohjan vahvistaminen ja kerätyn tutkimustiedon kommunikointi kulttuuriympäristötoimijoille. Tutkimuksen keskiöön on asetettu erityisesti riskiarvioinnit ja ennakointia tukevat toimenpiteet. Riksantikvarieämbetetin omaa tutkimustoimintaa tullaankin toimintakaudella lisäämään. Samalla Riksantikvarieämbetetin tehtäväksi on asetettu vaikuttamistyö, jotta alan tutkimusrahoitusta saataisiin lisättyä myös viraston ulkopuolella toteuttavalle tutkimukselle.

Ohjelmassa korostuu voimakkaasti eri sektoreiden ja toimijoiden välinen yhteistyö. Ohjelman tavoitteena on jalkauttaa tutkimustietoa sekä alan toimijoille että muun muassa ympäristöviranomaisille, rakentamisesta ja asumisesta vastaavalle viranomaistaholle sekä energiavirastoon. Erilaisten yhteisten tietokantojen ja erityisesti rakennettuun kulttuuriperintöön liittyvien rakentamista, korjaamista ja energiaratkaisuja koskevien infosivustojen ohella, Riksantikvarieämbetet tulee järjestämään joka toinen vuosi ilmastomuutos- ja kulttuuriperintöfoorumin sekä panostamaan omaan sisäiseen koulutus- ja tutkimustoimintaansa.

Norja: Osallistumisen ja moninaisuuden kautta kohti kestävyttä

Norjan vuonna 2019 julkistettu *New goals for Norway's cultural environment policy: Involvement, sustainability and diversity* (Meld. St. 16 (2019–2020) Report to the Storting) seuraa voimakkaasti kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä korostavaa linjaa (ks. myös Faron sopimus). Kuten Ruotsissa, myös Norjassa kulttuuriperintö ja -ympäristöt nähdään yhteiskunnallisena voimavarana, jolla voidaan saavuttaa myös tavoitteita, jotka eivät liity suoraan kulttuuriympäristöihin. Yksi keskeinen tavoite onkin ilmastonmuutoksen vaikutusten minimointi. Ohjelmassa ilmastonmuutokseen sopeutuminen asetetaan kaiken julkisen suunnittelun keskiöön. Valtion toimenpiteiden ohella ohjelma edellyttää ilmastonmuutoksen huomioimista myös kaikessa kunta-toimijoiden toiminnassa.

Uusia tavoitteita valmisteltaessa toteutettiin laaja taustaselvitys, jonka osana saadut lausunnot korostivat tarvetta lähestyä kulttuuriympäristötyötä laajempien yhteiskunnallisten ongelmien – kuten ilmastonmuutoksen – ratkaisuna. Kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristöt nähdäänkin ohjelmassa hyvin tiiviisti YK:n kestävän kehityksen tavoitteiden kautta. Vetoamalla Norjassa toteutettuihin tutkimuksiin ohjelma korostaa kulttuuriympäristöjen merkitystä alueiden arvon ja ihmisten hyvinvoinnin rakennuspalikkoina; suosittaa rakennusten uudelleenkäytön ja säilyttävän peruskorjauksen käytäntöjä; korostaa kulttuuriympäristöjen varaan rakentuneen turismin alueellisia taloudellisia ja työllistäviä vaikutuksia, sekä antaa välineitä kulttuuriympäristöjen kohtaamien riskien arviointiin. Vaikka ohjelma painottaa kulttuuriperinnön mahdollistamaa yritystoimintaa, se korostaa, että kaikki kulttuuriympäristöihin liittyvä yritystoiminta tulee toteuttaa kulttuuriperinnön suojelun lähtökohdista. Kaikki käyttö tulee siis sopeuttaa kohteen ja alueen erityispiirteisiin.

Ohjelmassa on määritelty kolme laajempaa kansallista tavoitetta, joilla on vahva pohja kansainvälisissä kulttuuriperintösopimuksissa sekä 23 konkreettisempaa ympäristötavoitetta, jotka on jaettu seitsemän prioriteettialan alle. Nämä alat ovat biodiversiteetti, kulttuurimonumentit, kulttuuriperintökohteet ja -ympäristöt, ulkoilu ja vapaa-aika, saasteet, ilmastonmuutos ja napa-alueet.

Osallistuminen: *Kaikilla tulee olla mahdollisuus osallistua ja kantaa vastuuta kulttuuriympäristöistä.*

Osallistumiseen liittyvässä tavoitteessa korostuu eri sektoreiden ja sidosryhmien välisen yhteistyön vahvistaminen. Norjan ohjelma-asiakirja korostaa myös vapaaehtoistyön tärkeyttä, sillä se luo keinoja toteuttaa Faron sopimukseen kirjattua oikeutta osallistua omaa kulttuuriperintöä koskevaan toimintaan ja päätöksiin. Vapaaehtoistyö voi toimia myös välineenä saada yhteisöt kiinnostumaan kulttuuriperinnöstä. Erityisesti vapaaehtoisten ja asiantuntijoiden yhteistä toimintaa tulisi tukea. Vapaaehtoistyön ohella myös järjestöjen rooli sekä digitaalisuuden luomat osallistumismahdollisuudet ovat tärkeitä parannettaessa ihmisten osallisuutta. Kulttuuriperinnöllä on myös keskeinen rooli erilaisten vähemmistöjen osallisuuden ja kulttuurisen integraation välineenä. Kasvavan muuttoliikkeen ja demografisen muutoksen myötä tarve kulttuurienväliselle dialogille ja ymmärrykselle tulee kasvamaan.

Kestävyys: *Kulttuuriympäristöt tulevat tukemaan kestäväää kehitystä integroidun maankäytön ja yhteiskunnallisen suunnittelun kautta.*

Ohjelmassa kestävyys paikantuu erityisesti rakennusperintöön liittyviin kysymyksiin. Koska iso osa suojelluista rakennuksista on julkisessa omistuksessa, valtion ja kuntien tulisi toimia kestävien rakennuskäytäntöjen suunnannäyttäjinä. Norjalaisiin tutkimushankkeisiin vedoten ohjelma kannustaa siirtymään purkavasta uudisrakentamisesta kohti säilyttävää peruskorjausta, korostaa kestävien materiaalivalintojen ja kiertotalouden vaikutuksia konkreettisten esimerkkien ja rakennuksien elinkaaripestälaskelmien muodossa sekä ohjeistaa historiallisien rakennuksien energiatehokkuuden parantamisessa. Tutkimuksien mukaan monia uudisrakentamisessa käytettyjä innovaatioita hyödyntämällä voi saavuttaa huomattavia kestävyysparannuksia myös historiallisissa rakennuksissa. Euroopan vihreän siirtymään sisältyvien koulutustavoitteiden hengessä, ohjelma nostaa esille perinteisten taitojen ylläpidon keskeisen roolin kestävyystavoitteiden saavuttamiseksi.

Moninaisuus: *Monipuolinen valikoima erilaisia kulttuuriympäristöjä tulee suojella niiden sisältämän tiedon, kokemusten ja käyttömahdollisuuksien turvaamiseksi.*

Erityisesti viimeiseksi mainituilla muuttujilla – tieto, kokemukset ja käyttö – on vahva ohjaava vaikutus toiminnalle. Norjan ohjelma korostaa Faron sopimuksessa määriteltyjen kulttuuriperintöyhteisöjen merkitystä. Tulevaisuudessa suojelupäätöksissä tulee huomioida eri yhteisöjen kohteisiin kiinnittämät merkitykset ja käyttötavat entistä voimakkaammin. Ohjelman suojeluperiaate onkin kehittynyt yksittäisten kohteiden tai monumenttien suojelusta kohti laajempia ympäristöjä ja niissä asuvia yhteisöjä korostavaa tulokulmaa.

Tämän uuden periaatteen myötä suojelun piiriin tullaan enenevässä määrin ottamaan myös kohteita, jotka voivat nyky-yhteiskunnan arvojen näkökulmasta olla epämukavia tai vaikeita, esimerkiksi sotavankileireihin, mielisairaaloihin, vankiloihin, vähemmistöjen norjalaistamispoliikkaan ja valtion toteuttamaan orpojen lasten kaltoinkohteluun liittyviä kohteita. Ohjelma linjaa, että tiedon siirtäminen näistä kipeistä perinnoista on tärkeää tuleville sukupolville, sillä se mahdollistaa näistä historioista oppimisen ja norjalaisen historiakäsityksen kehityksen.

VASTUULLISET TOIMIJAT

Norjassa kulttuuriympäristöala kuuluu ilmasto- ja ympäristöministeriön toimialueelle. Vaikka perinteiset suojelutoimet ovat kulttuuriympäristötyön sydän, ohjelma linjaa, että uudet kansalliset tavoitteet tulevat edellyttämään yhteistyötä lukuisten eri toimijoiden ja sektoreiden välillä.

Tavoitteissa ja uusien toimintatapojen kuvauksessa korostuu kulttuuriperinnön sektorirajat ylittävä aktiivinen toimijuus (factor) ja jopa muiden sektoreiden toimintaa ohjaava rooli (vector). Erilaisia vastuuta kulttuuriympäristötoiminnan saralla onkin delegoitu muiden ministeriöiden ja esimerkiksi kuntien vastuulle. Kuntatasolla tehtävän maankäytön suunnittelun kautta voidaan saavuttaa huomattavia etuja niin ekologisen, kuin sosiaalisenkin kehityksen saralla.

Skotlanti: sektorimallilla kohti kestävyyttä

Skotlannin hallitus julisti ilmastohätätilan vuonna 2019. Erilaisilla ilmastotoimilla onkin jo varsin vahva aseman skottilaisten viranomaisten toiminnassa ja tämä näkyy Historic Environment Scotlannin vuonna 2020 julkaisemassa *Climate Action Planissa* (Historic Environment Scotland 2020).

Tranformatiivisesta otteesta ja kielestään huolimatta toimintaohjelma on Ruotsin ja Norjan ohjelmiin verrattaessa yhteiskunnalliselta laajuudeltaan kapeampi. Siinä missä Ruotsin ja Norjan ohjelmissa korostuu ensisijaisena toimintaympäristönä vaikuttamistyö, yhteistyö eri sektoreiden toimijoihin ja pyrkimys laajentaa kulttuuriperintöarvoihin nojaavaa korjaavan peruskorjauksen toimintakulttuuria myös suojeltujen rakennuksien ulkopuolelle, tähtää Historic Environment Scotlannin ohjelma ensisijaisesti oman toimintansa piirissä olevien toimijoiden hiilijalanjäljen minimointiin. Korkeasta suojeltujen kohteiden määrästä ja Suomeen verrattuna huomattavasti suuremmasta turistivolyymista ja sen tuomista taloudellisista resursseista johtuen näillä sisäisillä toimenpiteillä on toki potentiaalisesti varsin laaja vaikutus, ja ne luovat hyvää pohjaa myös kumppanuuksien ja laajemman yhteiskunnallisen toiminnan aloittamiselle.

Ohjelma jakautuu seitsemän kunnianhimoisen toimenpidealueen alle. Nämä osa-alueet ovat

1. ilmastonmuutoksen aiheuttamiin riskeihin sopeutuminen ja valmistautuminen
2. kohteiden energiakulutuksen ja hiilijalanjäljen minimointi
3. kiertotalouden periaatteiden laajamittainen käyttöönotto kaikissa Skotlannin kulttuuriperintökohteissa
4. kestävän matkailun tukeminen
5. kestävien hankintaketjujen varmistaminen
6. biodiversiteetin ja maisemien suojelu
7. kestävien matkustustapojen valtavirtaistaminen.

Toimenpidealueiden sisällä eri toiminnot on jaettu neljään eri kategoriaan: innovaatiot, koulutukset, kumppanuudet ja ihmiset. Suunnitelma sisältää jokaisen toimenpidealueen varsin yksityiskohtaisen suunnitelman. Koska kiertotalous on jäänyt tämän raportin aikaisemmissa osioissa varsin vähälle huomiolle, keskityn tässä tiivistelmässä esimerkinomaisesti kulttuuriympäristötoimijoiden toimiin kiertotalouden saralla. Muiden osa-alueiden tarkemmat toimenpiteet löytyvät raportista alkaen sivulta 22.

Kiertotalous viittaa toimintaperiaatteeseen, jossa tuotteiden käyttöikä pyritään maksimoimaan säännöllisen huollon, korjaamisen, päivityksien ja uudelleenkäytön kautta. Skotlannilla on kansallinen zero-waste-tavoite, jonka mukaan kaikkien julkisten toimijoiden tulee pyrkiä kohti kiertotaloutta omassa toiminnassaan. Toimintaohjelma listaa kuusi yleistä periaatetta tai lupausa ja yhdeksän yksityiskohtaisempaa toimenpidettä kiertotalouteen liittyen. Yleiset toimintaperiaatteet ovat

1. kaikissa hankinnoissa priorisoidaan tuotteita, joiden alkuperä voidaan selvittää, joilla on pitkä käyttöikä, joita voidaan käyttää uudelleen, korjata, muokata ja päivittää, ja joille on olemassa selkeä loppukierrätysuunnitelma
2. vuoteen 2025 mennessä alle 5 prosenttia kaikesta toiminnasta syntyvästä jätteestä päätyy kaatopaikalle
3. vuoteen 2025 mennessä kierrätysaste tullaan korottamaan 70 prosenttiin
4. liiketoimintamallia päivitetään vastaamaan kiertotalouden periaatteita
5. historiallisiin rakennuksiin sitoutuneen energian merkitystä korostetaan keinona vähentää rakennussektorin päästöjä
6. keskustoimisto toimii koko sektorin pioneerinä ja esimerkkinä-

Yhdeksän tarkempaa tavoitetta vastaavat eri tavoilla näihin kuuteen lupaukseen. Yhdeksän tarkempaa tavoitetta ovat:

- 1.** Kehitetään uusi kiertotaloussuunnitelma, joka kehittää kiertotalouden pohjautuvaa liiketoimintamallia ja identifioi erilaisia organisaation toimintaan liittyviä kiertotalouden mahdollisuuksia.
- 2.** Otetaan käyttöön uusi jätteen vähentämissuunnitelma, jossa huomioidaan uudelleenkäytön ja kierrätyksen mahdollisuudet, asetetaan yhteiset laatumittarit ja tavoitteet, laaditaan henkilöstön toimintaohjeistus, sekä parannetaan jätteen kierrättämisen infrastruktuuria.
- 3.** Päivitetään uudet jätehuollon sopimukset ja parannetaan jätteen määrän monitorointia ja raportointia.
- 4.** Laaditaan eri jätelajien todelliset kierrätys- ja käsittelykulut huomioiden laskentamekanismit, joilla jaetaan vastuu jätteenkierrätyksestä sen aiheuttaneelle taholle, näin parantaen eri toimijoiden tietoisuutta omista jätemääristään.
- 5.** Tehostetaan jätteen vähentämissuunnitelman toimeenpanoa, tunnistetaan alueita, joilla voitaisiin toteuttaa erilaisia jätteen vähentämisprojekteja (esim. esineiden/ruokien pakkaus, muovit, tulostaminen, biohajotavat materiaalit, digitaaliset tai uudelleenkäytettävät vaihtoehdot, kompostointi ja kierrätykseen kelpaamattomien materiaalien karsiminen).
- 6.** Kuudenneksi edistetään historiallisten rakennuksien mukautuvaa uudelleenkäyttöä, korjaamista ja huoltoa, aloitetaan yhteistyö rakennuksien korjaamisen, rakennusmateriaalien ja -rakenteiden kierrättämisen hiilieduista uudisrakentamiseen verrattaessa ja tutkitaan (perinteisten) paikallisten materiaalien käytön ympäristöhyötyjä.
- 7.** Sijoitetaan digitaalisiin innovaatioihin, mukaan lukien tulosteiden/paperin vaihtoehdot, aikataulutuksen tehostaminen, uusien digitaalisten liiketoimintamallien luominen.
- 8.** Parannetaan henkilöstön tietämystä kiertotaloudesta koulutuksien ja työpajojen avulla.
- 9.** Toimitaan kumppaneiden kanssa kehittämällä uusia kiertotalous-hankkeita, -tuotteita ja -palveluita, mukaan lukien vaihtotalouden tukemisen, uusien uusiokäyttötapojen kehittämisen ja kierrätysteollisuuden sijoittamisen kautta.

Näiden yhdeksän tavoitteen osalta suunnitelma asettaa myös numeerisia mittareita, joilla voidaan mitata sekä yksittäisten kohteiden että koko kulttuuriperintösektorin kiertotalouden tilaa. Skotlannin ohjelma liikkuu konkreettisen näkökulmasta varsin eri tasolla Ruotsin ja Norjan suunnitelmiin verrattaessa.

7.

Yhteenvedo: Sektorimallista kohti holistista lähestymistapaa

Maailma kulttuuriperinnön ympärillä on muuttunut vuosikymmenten saatossa paljon ja kuten tässä raportissa on osoitettu, myös tavat, joilla kulttuuriperintöä ja kulttuuriympäristöjä on lähestytty ovat muuttuneet maailman mukana. Varhaisimpia kulttuuriperintösopimuksia leimaa vahva sektorijajottelu. Niin Unescon kuin Euroopan neuvoston ensimmäiset sopimukset ovat keskittyneet varsin kapeasti suojelluksi määriteltyjen rakennusten, arkeologisten kohteiden, kulttuuriomaisuuden tai maisemien suojeluun, restaurointiin ja turvaamiseen.

Vuosituhaten vaihteen tienoilla tapahtui kuitenkin selkeä muutos. Kulttuuriperinnön ja -maiseman suojelun rinnalle alkoi nousta ajatus eri sektoreiden välisestä yhteistyöstä ja kulttuuriperintöä alettiin kansainvälisellä areenalla enenevässä määrin lähestyä esimerkiksi talouden ja matkailun näkökulmista. Samaan aikaan Pohjoismaissa vakiintui hiljalleen myös kulttuuriympäristöjen käsite, joka yhdisti rakennusperinnön, kulttuurimaisemat ja arkeologiset muinaismuistot saman hallinnollisen käsitteen alle. 2000-luvulla käsityksemme kulttuuriperinnöstä on laajentunut aina vain moninaisemmaksi. Unescon aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus nosti erilaiset kulttuuriset tavat, perinteet ja kulttuuriperintöyhteisöt vahvemmin mukaan keskusteluihin ja Euroopan neuvoston niin kutsuttu Faron sopimus korosti kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä – tulkintaa, jota myös EU on voimakkaasti edistänyt omassa kulttuuriperintöpolitiikassaan.

Vaikka kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristöt ovat osin valtavirtaistuneet omaa toimintasektoriaan laajemmiksi, on sektorijako kulttuuriperinnön ja

ilmastonmuutoksen välillä tiukassa. Tahtotila kulttuurin nostamiseksi osaksi kestäväen kehityksen ratkaisuja on kuitenkin vahva ja kulttuurille ja kulttuuri-perinnölle tarjotaan erityisesti EU:n linjauksissa tällä hetkellä poikkeuksellisen laajaa yhteiskunnallista roolia. Mitä lähemmäs nykypäivää tullaan, sitä suurempi yhteiskunnallinen rooli kulttuuriperinnölle on kansainvälisissä sopimuksissa ja linjauksissa siis visioitu. Tätä tahtotilaa kannattaa yrittää hyödyntää.

Alan toimijoille onkin kenties itsestään selvää, että kulttuuriympäristötyö on osa ekologisesti kestäväen yhteiskunnan työkalupakkia. Kulttuurin kautta voidaan myös tukea keskeisiä kestäväen kehityksen tavoitteita, kuten demokratiaa, ihmisoikeuksia ja sukupuolten välistä tasa-arvoa. Kulttuurilla ja kulttuuriperinnöllä on huomattavia vaikutuksia ihmisten ja yksilöiden luovuuteen ja kekseliäisyyteen ja ne voivat tukea koulutusta, niin konkreettisesti kuin myös muuntamalla asenneilmapiiriä esimerkiksi tyttöjen koulutuksen tai ilmasto-toimien kannalta myönteisemmäksi. Kulttuurin ympärille on rakentunut myös monipuolista taloudellista toimintaa, joka työllistää ihmisiä ja tuottaa lisä-arvoa muiden sektoreiden toimintaan. Kulttuurinen itsemääräämisoikeus ja kulttuuriperinnön suojelu ovat puolestaan keskeinen osa monia rauhanprosesseja ja voivat näin tukea yhteiskuntien rauhanomaista kehitystä. Lisäksi, vaikka kulttuuriympäristöjen ja luonnonsuojelun intressit eivät ole identtisiä, voi kulttuuriympäristöjen suojelulla olla positiivisia vaikutuksia uhanalaisten ympäristöjen, eläimien ja eliöiden suojelulle ja päinvastoin.

Kulttuuriperintöön sitoutuneen sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman valjastaminen kestävyysmurroksen välineeksi vaatii kuitenkin alalta uudenlaista toimijuutta ja aloitteellisuutta. Tässä raportissa erilaisia toimintamahdollisuuksia on kartoitettu erityisesti kansainvälisten sopimusten, politiikka-asiakirjojen ja toimintaohjelmien viitoittamalla tiellä. Yksittäisten toimenpiteiden sijaan huomio on ollut suuremmissa linjoissa. Erityisesti sector-factor-vector-mallin avulla tämä raportti on pyrkinyt tarjoamaan kulttuuriympäristötoimijoille välineitä hahmottaa omaa toimijuuttaan ilmastonmuutoksen sopeutumistoimissa. Analyysi on mielestäni osoittanut, että kaikille toimintamuodoille on oma paikkansa. Erilaiset ongelmat vaativat erilaisia ratkaisuja: aluksi on hyvä keskittyä omaan toimintaan, toisinaan tavoitteet voi saavuttaa parhaiten yhteistyöllä ja joskus on hyvä asettua vetojuhhdaksi. Eri tason toimia voi ja kannattaa toteuttaa samanaikaisesti. Kestävä kehitys kannattaakin ajatella omaa toimintaa ohjaavana pitkäjänteisenä prosessina. Ei ole nopeita ratkaisuja, eikä tilannetta, jossa toiminnasta voitaisiin luopua. Kestävä kehitys tulee ajatella elinikäisenä kumppanina, ei irrallisena, lyhytjänteisenä hankkeena.

Valittavia toimenpiteitä kannattaa aina hahmotella myös käytettävissä olevien resurssien näkökulmasta. Toiminta on aina helpointa aloittaa asiois-

ta, jotka ovat oman päätösvalan alla. Näillä sektorin – tai jopa vain oman yksikön – sisäisillä toimenpiteillä, kuten vaikka kiertotalouden tukemisella, voi olla huomattavia vaikutuksia omaan toimintaan ja ne auttavat kasvattamaan omaa osaamista aihealueen ympärillä. Laajempi yhteiskunnallinen vaikutus on mahdollista kuitenkin vasta kun toiminta ulotetaan oman sektorin ulkopuolelle. Oman kontrollin ulkopuolella olevat toimet ovat kuitenkin aina enemmän tai vähemmän tavoiteloja – ne ovat asioita, joihin voi pyrkiä vaikuttamaan, mutta lopputulos ei ole omissa käsissä. Esimerkiksi rakennussektorilla on valtava merkitys yhteiskuntien kestävyteen ja se on ala, jossa kulttuuriympäristötoimijoilla on paljon osaamista – ja myös paljon sosiaalista pääomaa. Tutkimustulosten valossa on selvää, että säilyttävä peruskorjaaminen on ainoa ekologisesti kestävä keino ylläpitää rakennuskantaa. Asian nostaminen yhdeksi EU:n vihreän siirtymän keskeisiä toimenpideoja osoittaa, että ajattelun taustalla on myös poliittista vipuvoimaa. Tutkimustiedon yksimielisyydestä ja poliittisesta tahdosta huolimatta rakennussektorin toimintaa ohjaavat kuitenkin suurilta osin kansainvälisen talouden intressit.

Oman vaikutusvalan ohella kyse on aina myös resursseista. Mitä laajempi toimintakenttä kulttuuriympäristötoimijoille varataan, sitä kattavampia resursseja kulttuuriympäristötoimijoiden vastuulle varattujen tehtävien toteuttaminen edellyttää. Jos kulttuuriympäristöjen ilmastotoimia katsotaan puhtaasti taloudellisesta näkökulmasta, toimimattomuus tai lyhytjänteiset interventiot ovat valitettavan usein koordinoitua, pitkäjänteistä toimintaa taloudellisesti edullisempi vaihtoehto. Esimerkiksi Karilas (ym. 2023, 24) ovat todenneet juuri resurssien puutteen yhdeksi suurimmista alan haasteista. Suojeltuja rakennuksia puretaan usein kustannusten optimoinnin nimissä, ”vaikka korjaus edelleen olisi mahdollista ja myös ympäristösyistä perusteltava”. Samaan aikaan kestävä kehityksen näkökulmasta kulttuuriperintötoimien vaikuttavuutta analysoinut *Cultural Heritage Counts for Europa* (2015) -raportti on osoittanut, että jokainen sijoitettu euro on tullut takaisin moninkertaisena muun muassa investoinnin työllistämisaikutuksien, lisääntyneen turismin ja lisääntyneen hyvinvoinnin muodossa. Vaikka panostukset kulttuuriperintöön näyttäytyvät julkisessa ja poliittisessa keskustelussa usein menoeriltä, kestävä kehitykseen tähtäävä yhteistyö kulttuuriympäristöalan kanssa on muille sektoreille kannattavaa, myös taloudellisesti.

Lähteet ja kirjallisuus

Airaksinen, M., Seppälä, J., Juhola, H., Cantell, M., Järvelä, M., Haanpää, S., Kontio, P., Alhola, K., Ahonen, O., Heikkinen, J. & A. Nissinen (2014) *Ilmastopaneeli. Ilmastomuutoksen hillintä ja sopeutuminen rakennetussa ympäristössä*. Suomen ilmastopaneeli, raportti 6/2014.

<https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2018/10/Ilmastomuutoksen-hillinta-ja-sopeutuminen-rakennetussa-ymparistossa.pdf>

Berghäll, J. & Pesu, M. (2008). *Ilmastomuutos ja kulttuuriympäristö: Tunnistetut vaikutukset ja haasteet Suomessa*. Suomen ympäristö, 2008(44). Helsinki: Ympäristöministeriö, Rakennetun ympäristön osasto.

Calligaro, O. (2013) *Negotiating Europe: EU Promotion of Europeanness since the 1950*. New York: Palgrave Macmillan.

Camuffo, D. (2019) *Microclimate for Cultural Heritage: Measurement, Risk Assessment, Conservation, Restoration, and Maintenance of Indoor and Outdoor Monuments*. Amsterdam: Elsevier.

Colette, A. (toim.) (2007) *Climate Change and World Heritage, Unesco World Heritage Reports 22. Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage and Strategy to assist States Parties to implement appropriate management responses*. UnescoWorld Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/series/22/>

Cultural Heritage Counts for Europa, CHCfE (2015) *Getting cultural heritage to work for Europe. Report of the Horizon 2020 Expert Group on Cultural Heritage*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Daly, H. E. (1996) *Beyond growth: The economics of sustainable development*. Boston (Mass.): Beacon Press.

Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (toim.) (2018) *Defining Landscape Democracy: A Path to Spatial Justice*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Engfeldt, L.-G. (2009). *From Stockholm to Johannesburg and beyond. The evolution of the international system for sustainable development governance and its implications*. Stockholm: The Government Office of Sweden.

Euroopan komissio (EC) (2018) *Euroopan uusi kulttuuriohjelma*. COM/2018/267.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?qid=1527241001038&uri=COM:2018:267:FIN>

Euroopan komissio (2019) *Kulttuuriperintöä koskeva eurooppalainen toimintakehys*. Julkaisutoimisto, 2019. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/30979>

Euroopan komissio (EC) (2020) *Euroopan rakennusten perusparannusaalto - ympäristöystävällisempiä rakennuksia, lisää työpaikkoja ja parempaa elämänlaatua*. COM (2020) 662.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:-52020DC0662>.

Euroopan komissio (EC) (2021) *Towards a shared culture of architecture - Investing in a high-quality living environment for everyone: report of the OMC (Open Method of Coordination) group of EU Member State experts*. Publications Office of the European Union.

<https://data.europa.eu/doi/10.2766/88649>

Euroopan komissio (EC) (2022a) *Strengthening cultural heritage resilience for climate change - Where the European Green Deal meets cultural heritage*. Publications Office of the European Union.

<https://data.europa.eu/doi/10.2766/44688>

Euroopan komissio (EC) (2022b) *Stormy times - Nature and humans: cultural courage for change : 11 messages for and from Europe*. Publications Office of the European Union: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/90729>

Euroopan komissio (EC) (2022 c) *Myrskyisiä aikoja Luonto ja ihmiset – rohkean muutoksen kulttuuri: 11 viestiä Euroopasta Euroopalle* (Tiivistelmä). Publications Office of the European Union.
<https://data.europa.eu/doi/10.2766/424>

Euroopan komissio (EC) (2022d) *Report on the cultural dimension of sustainable development in EU actions*. Publications Office of the European Union.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:709:FIN>

Euroopan komissio (EC) (2022e) *Heritage at Risk: EU research and innovation for a more resilient cultural heritage*. Publications Office of the European Union.
<https://cordis.europa.eu/article/id/400947-heritage-at-risk-eu-research-and-innovation-for-a-more-resilient-cultural-heritage>

Euroopan komissio (EC) (2023) *Neuvoston päätöslauselma EU:n kulttuurialan työsuunnitelmasta 2023–2026*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022G1207\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022G1207(01))

Euroopan neuvosto (1985) *Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suoje-
lua koskeva yleissopimus*. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1992/19920010/19920010_2

Euroopan neuvosto (1992) *Eurooppalainen yleissopimus arkeologis-
ta perinnön suojelusta*. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1995/19950026/19950026_2

Euroopan neuvosto (2000) *Euroopan maisemayleissopimus*.
<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060014>

Euroopan neuvosto (2005) *Puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskun-
nallisesta merkityksestä*.
<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050>

Fatorić, S.& Biesbroek, R (2020) Adapting cultural heritage to climate change impacts in the Netherlands: barriers, interdependencies, and strategies for overcoming them. *Climatic Change*, 162(2), 301–320.

Fatorić, S. & Egberts, L. (2020) Realising the potential of cultural heritage to achieve climate change actions in the Netherlands. *Journal of Environmental Management*, 274, 111107.

Fatorić, S. & Seekamp, E. (2017) Are cultural heritage and resources threatened by climate change? A systematic literature review. *Climatic Change*, 142, 227–54.

Fioretti, C., Pertoldi, M., Busti, M. & Van Heerden, S. (toim.) (2020) *Handbook of Sustainable Urban Development Strategies*. EUR 29990 EN. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

<https://data.europa.eu/doi/10.2760/32842>

Hankonen, I., Lonkila, H., Häyrynen, M. & Virtanen K. (toim.) (2023) *Monen äänen maisema: Kokemuksellinen tieto maisemapolitiikassa*. Ympäristöministeriön julkaisuja 2023:19. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-406-2>

Harrison, R. (2013) *Heritage: Critical Approaches*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.

Heinonen, M., Alanen, A. & Ympäristöministeriö (2022) *Suojelualueverkostoa tukevat luonnon monimuotoisuutta turvaavat alueet Suomessa: OECM-työryhmän ehdotus*. Ympäristöministeriö.

Historic England (2018) *Energy Efficiency in Historic Buildings, How to Improve Energy Efficiency*. <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/eehb-how-to-improve-energy-efficiency/>

Historic Environment Scotland (2020) *Climate Action Plan 2020-2025. Historical Environment Scotland*. <https://www.historicenvironment.scot/archives-and-research/publications/publication/?publicationId=94d-d22c9-5d32-4e91-9a46-ab6600b6c1dd>

Huttunen, S., Kaljonen, M., Lonkila, A., Rantala, S., Rekola, A. & Paloniemi, R. (2021) Pluralising agency to understand behaviour change in sustainable transitions. *Energy Research & Social Science*, 76, 102067.

Janssen, J., E. Luiten, H. Renes & E. Stegmeijer (2017) Heritage as sector, factor and vector: conceptualizing the shifting relationship between heritage management and spatial planning. *European Planning Studies*, 25 (9), 1654-72.

Jelinčić D. A. & D. Glivetić 2022. *Cultural heritage and sustainability. Practical guide*. KEEP ON: Effective policies for durable and self-sustainable projects in the cultural heritage sector. https://projects2014-2020.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1586942702.pdf

Kankkunen, P., Kantonen, T., Maaperä, J., Matikka, M., & Tikkanen, S. (2018) *Kulttuuriperinnön huomioiminen virtavesien, kosteikkojen ja ranta-alueiden hankkeissa*. Museovirasto.

https://www.museovirasto.fi/uploads/Kulttuuriymparisto/2019_MV_kalatalousohjeistus_A4_pieni_190705_160100.pdf

Karilas, A., Liljeström, E., Lohman, E., Nieminen, E., Nukki, H., Virolainen, E. & Voutilainen, E. (2023) *Ilmastomuutos ja kulttuuriympäristö: Tunnistetut vaikutukset sekä hillinnän ja sopeutumisen edistäminen*. Ympäristöministeriö.

Kisíc, V. (2021) Heritage research in the 21st century: departing from the useful futures of sustainable development. Teoksessa Stegmeijer, E., & Veldpaus, L. (toim., 2021). *A Research Agenda for Heritage Planning*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Retrieved Nov 23, 2022. <https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974622/9781788974622.xml>

Kähkönen, S. (2015) Kulttuuriympäristöohjelmien kulttuuriympäristö. *Tahiti - Taidehistoria tieteenä* 5 / 2015.

Kähkönen, S. & Lähdesmäki T. (2019) Broadening the Scope of Heritage: The Concept of Cultural Environment and Scalar Relations in Finnish Cultural Environment Policy. Teoksessa

Politics of Scale: New Directions in Critical Heritage Studies. Berghahn Books.

Lahdenvesi-Korhonen, L. (2009) *Kulttuuriympäristö - miksi ja miten*. Suomen ympäristö 10. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Lerario, A. (2022) The Role of Built Heritage for Sustainable Development Goals: From Statement to Action. *Heritage*, 5, 2444-2463. <https://doi.org/10.3390/heritage5030127>

Lähdesmäki, T. (2014) The EU's Explicit and Implicit Heritage Politics, *European Societies* 16, no. 3: 401-421.

Lähdesmäki, T., Kaasik-Krogerus, S., & Mäkinen, K. (2019). Genealogy of the Concept of Heritage in the European Commission's Policy Discourse. *Contributions to the history of concepts*, 14(1), 115-139.

Lähdesmäki, T., Čeginskas, V.L.A., Kaasik-Krogerus, S., Mäkinen, K. & Turunen, J. (2020) *Creating and Governing Cultural Heritage in the European Union: The European Heritage Label*. Lontoo: Routledge.

Margottini, C. (2021) Introduction to heritage and climate change: current gaps and scientific challenges. Teoksessa Stegmeijer, E., & Veldpaus, L. (toim., 2021). *A Research Agenda for Heritage Planning*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Retrieved Nov 23, 2022. <https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974622/9781788974622.xml>

Maa- ja metsätalousministeriö (2022) *Kansallisen ilmastonmuutokseen sopeutumissuunnitelman 2030 valmistelu*. <https://mmm.fi/kansallinen-sopeutumissuunnitelma/kiss2030>

Magga, P. & Ojanlatva, E. (2013) *Ealli biras: Elävä ympäristö: saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. Inari: Sámi Museum - Saamelaismuseosäätö.

Mattila, M. (2022) *Kulttuuriperintö voimavarana kestäväälle tulevaisuudelle ja hyvälle elämälle. Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022–2030*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Meskeel, L. (2018) *A Future in Ruins: Unesco, World Heritage, and the Dream of Peace*. Oxford; New York: Oxford University Press

National Trust for Historic Preservation (USA) (2011) *The Greenest Building: Quantifying the Environmental Value of Building Reuse*. <https://forum.savingplaces.org/viewdocument/the-greenest-building-quantifying>

Norwegian Ministry of Climate and Environment (2019) *New goals for Norway's cultural environment policy. Involvement, sustainability and diversity*. Meld. St. 16 (2019–2020) Report to the Storting (white paper). <https://www.regjeringen.no/contentassets/35b42a6383f442b4b-501de0665ec8fcf/en-gb/pdfs/stm201920200016000engpdfs.pdf>

Näkkäljärvi, K., Juntunen, S. & Jaakkola J.J.K. (2020) *SAAMI – Saamelaisten sopeutuminen ilmastonmuutokseen -hankkeen tieteellinen loppuraportti*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:25.

OECD (2022a) *The Short and Winding Road to 2030: Measuring Distance to the SDG Targets*. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/af4b630d-en>.

OECD (2022b) *Measuring distance to the SDG targets – Finland*. <https://www.oecd.org/wise/measuring-distance-to-the-SDG-targets-county-profile-Finland.pdf>.

Pendlebury, J. (2013) Conservation values, the authorized heritage discourse and the conservation-planning assemblage. *International Journal of Heritage Studies*, 19 (7), 709–27.

Phillips, H. (2015) The capacity to adapt to climate change at heritage sites— The development of a conceptual framework. *Environmental Science Policy*, 47, 118–125.

Potts, A. 2021 *European Cultural Heritage Green Paper*. Haag & Bryssel: Europa Nostra.

Riksantikvarietämbet (2019) *Kulturarv i ett förändrat klimat: handlingsplan för klimatanpassning 2019-2023*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Rouhinen, S. (2014) *Matkalla mallimaaksi? Kestävän kehityksen juurtuminen Suomessa*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 88. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G. (2019) *Sustainable Development Report 2019*. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

Salmela, U., Matikka, H., Latvala, P. ja Kauppi, P. (toim.) (2014). *Kohti kestävää kulttuuriperintötyötä. Taustaselvitys Faron yleissopimuksen voimaansattamiseksi Suomessa*. Vantaa: Museovirasto.

Sesana, E, Gagnon, A.S., Ciantelli, C., Cassar, J.A. & Hughes, J.J. (2021) Climate change impacts on cultural heritage: A literature review. *WIREs Climate Change*. 2021; 12: e710.

Sesana, E., C. Bertolin, A.S. Gagnon & J.J. Hughes (2019) Mitigating Climate Change in the Cultural Built Heritage Sector. *Climate*, 7(7), 90-113.

Sesana, E., Gagnon, A.S., Bertolin, C. & Hughes, J.J. (2018) Adapting cultural heritage to climate change risks: perspectives of cultural heritage experts in Europe. *Geosciences*, 8(8), 305-328.

Siivonen, K. (2022) Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä. Teoksessa Aalto, H-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.) *Tulevaisuudentutkimus tutuksi - Perusteita ja menetelmiä*. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisuja 1/2022, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto, 444-458.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.

Smith, L. (2006) *Uses of Heritage*. Abingdon, Oxon/New York: Taylor and Francis.

Stegmeijer, E., Veldpaus, L. & Janssen J. (2021) Introduction to A Research Agenda for Heritage Planning: the state of heritage planning in Europe. Teoksessa Stegmeijer, E., & Veldpaus, L. (toim. 2021). *A Research Agenda for Heritage Planning*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
<https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974622/9781788974622.xml>

UNDESA (2018) *Revision of World Urbanization Prospects produced by the Population Division of the UN Department of Economic and Social Affairs*. UNDESA. <https://population.un.org/wup/>.

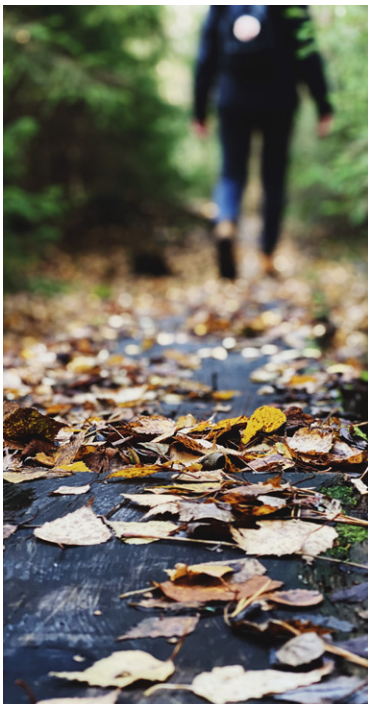
Unesco (2019) *Culture | 2030 Indicators*. Pariisi: Unesco.

Valtioneuvosto (2022) *Kohti kestäväää arkkitehtuuria. Suomen arkkitehtuuri-poliittinen ohjelma 2022–2035*. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:1, Helsinki.

Veldpaus, L., Višnja K., Stegmeijer E. ja J. Janssen (2021) *Towards a more just world: an agenda for transformative heritage planning futures*. Teoksessa Stegmeijer, E., & Veldpaus, L. (toim. 2021). *A Research Agenda for Heritage Planning*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974622/9781788974622.xml>

Wilson, H. (toim.) (2019) *The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action*. Pariisi: ICOMOS.

Ympäristön ja kehityksen maailmankomissio (1988). *Yhteinen tulevaisuutemme*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö ja ympäristöministeriö. Valtion painatuskeskus.

Museovirasto

museovirasto.fi